

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHMET MUHTAR PAŞA’NIN “REHBER-İ UMRAN” ADLI
ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE GÜL ABAY

DANIŞMAN

DOÇ. DR. RAMAZAN ATA

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHMET MUHTAR PAŞA’NIN “REHBER-İ UMRAN” ADLI
ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE GÜL ABAY

DANIŞMAN : DOÇ. DR. RAMAZAN ATA

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. MUHAMMED SARI

JÜRİ ÜYESİ : DR. ÖĞR. ÜYESİ ZAFER YILDIRIM

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 (bir) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sümeyye Gül

Soyadı : ABAY

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Ahmet Muhtar Paşa'nın "Rehber-i Umran" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi

İngilizce Adı : Transcription and Evaluation of Ahmed Muhtar Paşa's Work: Rehber-i Umran

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı

İmza

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

.....tarafından hazırlanan “.....” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: (Unvanı Adı Soyadı) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Öncelikle “Ahmet Muhtar Paşa’nın ‘Rehber-i Umran’ Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” isimli bu çalışmada danışman hocam olan; Doç. Dr. Ramazan ATA’ya, ders dönemimizde bizi engin bilgileriyle aydınlatan; Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Prof. Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ ve Doç. Dr. Mustafa SARMIŞ’a, her daim beni benden çok düşünen, koruyan, kollayan babam; Genç Osman ATILGAN’a, beni dünyaya geldiğim andan itibaren eğiten annem; Leyla ATILGAN’a, dünyadaki mutluluğum kardeşim; Hacer Beyza ATILGAN’a, hayat yoldaşım, diğer yarım, eşim; Abdalbaki ABAY’a, ve bu süreçte tek üzüldüğüm şeyin ondan ayrı geçirdiğim vakitler olan, canımın kendisi evladım; Ömer Alp ABAY’a sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Ahmet Muhtar Paşa Osmanlı Devleti’nde yüksek rütbelerde görev yapmış önemli bir asker ve devlet adamıdır. Rehber-i Umran, Ahmet Muhtar Paşa’nın Arap alfabesi kullanarak Osmanlı Türkçesi’yle yazdığı bir eserdir. Bu çalışmada Rehber-i Umran adlı eserin Latin alfabesi ile transkripsiyonu yapılmıştır. Çalışmada kullanılan Rehber-i Umran adlı eserin PDF formatındaki dosyasına TTK Kütüphanesi’nden çevrimiçi olarak ulaşılmıştır. Görevdeki bir seyahati esnasında tuttuğu notlardan müteşekkil bu eserde; özellikle Halep, İskenderun, Adana ve zaman zaman Konya, Niğde gibi şehirleri ulaşım, sanayi, eğitim gibi önemli konularda ele almış, gözlemlerini ve ülkenin kalkınması için önerilerini yazmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Ahmet Muhtar Paşa’nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir, ikinci bölümde Rehber-i Umran’ın transkripsiyonu yapılmıştır, üçüncü ve son bölümde eserin değerlendirilmesi tarafımızca yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Tarih, Ahmet Muhtar Paşa, Halep, İskenderun

Bilim Kodu : 118406

Sayfa Adedi : 80

Yazar : Sümeyye Gül ABAY

Danışman : Doç. Dr. Ramazan ATA

ABSTRACT

Ahmet Muhtar Pasha was an important soldier and statesman who held high-ranking positions in the Ottoman Empire. Rehber-i Umran is a work written by Ahmet Muhtar Pasha in Ottoman Turkish using the Arabic alphabet. In this study, the Latin transcription of Rehber-i Umran has been carried out. The PDF version of the work used in the study was accessed online through the TTK Library. This work, consisting of notes taken during an official journey, especially includes observations and recommendations on key issues such as transportation, industry, and education in cities like Halep, İskenderun, Adana, and occasionally Konya and Niğde, aiming at the development of the country. The study consists of three parts: the first part presents the life of Ahmet Muhtar Pasha and his works; the second part includes the transcription of Rehber-i Umran; and the third and final part contains an evaluation of the work.

Keywords : History, Ahmet Muhtar Paşa, Halep, İskenderun
Science Code : 118406
Number of Pages : 80
Author : Sümeyye Gül ABAY
Supervisor : Assoc. Prof. Ramazan ATA

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA’NIN HAYATI VE ESERLERİ	4
1.1. Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın Hayatı	4
1.1.1. Giriş	4
1.1.2. Askeri ve Siyasi Hayatı	4
1.1.3. Aile Hayatı, Vefatı ve Kişiliği.....	6
1.1.4. Diğer Hususlar	6
1.2. Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın Eserleri	7
İKİNCİ BÖLÜM	9
ESERİN TRANSKRİPSİYONU	9
2.1. Medhal	9
2.2. Rehber-i Umrân.....	10
2.2.1. Turuk-i Beriyye Ve Nehriyye Hakkında Cihet-i Mülkiye ve Askeriyece Olan Bazı Mütâlaât.....	10
2.2.2. Şimendiferler Hakkında Cihet-i Mülkiye ve Askeriyece Olan Bazı Malûmât ve Mütâlaât.....	13
2.2.3. Umûr-i Askeriyece Müteallik Bazı Malûmât ve Mülâhazât	21
2.2.4. Umûr-i Mülkiyeye Müteallik Bazı Malûmât ve Mütâlaât.....	34
2.2.5. Bazı Husûsât-ı Mühimme.....	53
2.3. Hâtime	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
DEĞERLENDİRME.....	58
3.1. Girizgah.....	58
3.2. Kara Yolları ve Tren Hatları	58
3.3. Askerlik	62
3.4. Yağ	64
3.5. Hayvancılık	65
3.6. Eğitim.....	66
3.7. Kumaşçılık, Sabunculuk, Ayakkabıcılık.....	68
3.8. Ziraat	69
3.9. Kerpiç Evler	70
3.10. Coğrafya.....	71
3.11. İsimlendirme	72
3.12. Son Söz	72
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	76
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Halep’te Sokaku’l-hal Denilen Cadde.	17
Şekil 2. İskenderun ve Civarları (1) Şimendifer İstasyonu ve Havalisi - (2) Nefs-i İskenderun Manzarası.....	18
Şekil 3. Halep Şehri Ortasındaki İç Kalenin ve Adiliyye Cami-i Şerifi’nin Manzarası	18
Şekil 4. Halep Şehri (Kaleden Merkad-i Hazret-i Şeyh Ebubekir’e Doğru Bir Nazar).....	28
Şekil 5. Beylan Kasabası (İskenderun’dan Dört Saat Mesafede ve Meşhur Beylan Gediği’nin Medhalinde Vakidir).....	28
Şekil 6. Halep Şehri Rum Cami Behramiyye Cami Adiliyye Cami	29
Şekil 7. Halep Şehri (Halep Kalesi’nden “Aziziyye” Mahallesi’ne Doğru Bir Manzara)...	29
Şekil 8. Halep Şehri (Halep Kalesi’nden Kışla-i Hümayun’a Doğru Bir Manzara).....	39
Şekil 9. İskenderun Kasabası (Kara Tarafından Görünüşü)	40
Şekil 10. Kütahya Şehri (Sırt Üzerindeki Kalesi Bizantin Vaktinden Kalmadır).....	40
Şekil 11. Halep Şehri (Kaleden Ensar Karyesi’ne Doğru Bir Nazar).....	41
Şekil 12. Halep: Kaleden Selimiyye Mahallesi’ne Doğru Bir Nazar Rüştîye-i Askeriye ...	51
Şekil 13. Geyve Köprüsü	51
Şekil 14. Harita	57

KISALTMALAR

cm	:	santimetre
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
PDF	:	Portable Document Format (Taşınabilir Belge Formatı)
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
TCDD	:	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
vb	:	ve benzeri

GİRİŞ

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla,

Yüksek lisans tezini bitirebilmemde bana güç ve gayret veren Allah'a hamd ve Rasul'üne selam ediyorum. Bu tezi; bir hilal uğruna ne güneşlerin battığı vatanıma, Türkiye'ne ve nehirden denize özgür Filistin'e adıyorum. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İncelediğimiz eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde A.II/3935 yer numarası ile kayıtlıdır. Dil kodu: Osmanlı Türkçesi ve yayın bilgisi: Konstantiniyye: Matbaa-i Tâhir Bey, 1316 bilgileri ile 151 sayfa olarak kayıtlıdır. Dijital kaynak olarak TTK Kütüphanesi'nin resmi internet sitesinde erişime açık olan esere tarafımızca da bu sayede ulaşılmış ve çalışılmıştır.

Eser aynı zamanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda depo bölümünde nadir eserler odasında yer almakta ve sınıflama yer bilgisi 915.6 1316 H [1898 M] k.11 ve demirbaş Bel_Osmn_K.00295 bilgileriyle kayıtlıdır. Yayın geliş tarihi 30.04. 2013'tür. Öte yandan ödünç verilmez statüdedir. Yine benzer şekilde ilgili internet sitesinden, üye olduğu takdirde PDF formatında esere ulaşılabilir.

Eser 18x12 cm ebatındadır ve 151 sayfadan oluşmaktadır.

Eserin içeriğine dair en kapsamlı bilgi yine Ahmet Muhtar Paşa tarafından ilk iki sayfasında transkripte ettiğimiz haliyle şu şekilde verilmiştir:

“Rehber-i Umran

Deraliyye'den Konya ve Adana ve Payas tarikiyle Halep'e giden Bağdat Caddesi kısmının güzar ettiği arazi ve memalikin ahval-i mülkiye ve askeriyesine, ziraat ve ticaret ve sanayi ve maarifine velhasıl her türlü hususat-ı umraniyesine müteallik birtakım malumat-ı ve mütalaat-i mühimme ile ol babdaki netaic-i havidir.

Muharriri:

Topçu erkan-ı harbiye miralaylarından Ahmet Muhtar

Tabi ve naşiri:

‘Malumat’ ve ‘Servet’ gazeteleri sahib-i imtiyazi es-Seyyid Muhammed Taha

Maarif nezarat-i celilesinin ruhsatıyla

Bab-ı Ali Caddesinde Tahir Bey’in ‘40’ numaralı matbaasında tab olunmuştur.

Konstatiniyye

1316

Tahir Bey Matbaası”

TTK Kütüphanesi’nden elde edilen eseri transkripte ederken PDF formatındaki belgede 144 ve 145. sayfaların yerine 134 ve 135. sayfaların olduğu farkedilmiş, bu sebeple esere birebir ulaşılmaya çalışılmıştır. TTK Kütüphanesi’ne gidip doğru sayfaların fotoğrafları çekilmiş ve transkripsiyon tamamlanabilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda da bulunan esere çevrimiçi ulaşabileceğimiz bilgisi de buradaki kütüphane görevlilerinden edinilmiştir.

Ayrıca dönemin şartları gereği matbaa hatalarının yaygın olabileceği ve düzeltilmesindeki zorluk malumdur. Ahmet Muhtar Paşa, eserinin sonunda belli başlı yazım hatalarını, imla hatalarını ve işaretleme hatalarını sayfa ve satır numaralarını belirterek bildirmiştir. Transkripsiyonda bu hatalar olduğu gibi bırakılarak yazılmamış, müellifin yönelttiği düzeltmeler yapılarak, doğrultulan halleriyle yazılmıştır.

TTK’nin belirlediği esaslara göre Tanzimat Dönemi sonrası matbu metinlerde ilmi transkripsiyon değil transliterasyon veya başka deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanmaktadır. Bu esasa bağlı kalarak eser transkripte edilmiştir.

Ayrıca masdar-ı caliler, günümüzde yaygın kullanılan “askeriye, mülkiye” gibi kelimelerde tek y harfiyle yazılmıştır. Yaygın kullanılmayan kelimelerde ise esas hali korunarak çift y harfi kullanılmıştır. Ahmet Muhtar Paşa’nın vurgu yapmak istediği kelimelerde, yer adlarında ve özel adlarda kullandığı < ve > işaretleri yerine, TTK’nin belirlediği şekilde çift tırnak işareti kullanılmıştır.

Yer isimlerini yazarken harflerde şapka kullanılmamıştır; İran yerine İran yazılması gibi, ayrıca Türkçe’de yaygın olarak kullanılan şehir isimlerinin yazımında günümüzdeki kullanımları esas alınmıştır; Diyarbekir yerine Diyarbakır, Haleb yerine Halep, Ayvabeli yerine Ayvabeyi, Ayntab yerine Antep yazılması gibi.

Yine TTK'nin belirlediği üzere ayn ve hemze harfleri özel bir işaretle belirtilmemiştir. Kesme işareti bu bağlamda sadece orijinal metinde elif-lam takısı olan kelimeleri belli etmek için kullanılmıştır.

Osmanlı Türkçesi'nde büyük küçük harf olmadığı için orijinal metinde böyle bir ayırım olmamasına rağmen, transkripsiyon yaparken özel isimlerin ilk harflerini büyük harfle yazılmıştır. Ayrıca özel isimlere gelen kesme işareti de orijinal metinde yoktur, ancak transkripsiyon esnasında tarafımızca kullanılmıştır.

Rakam ve sayıların yazılması hususunda orijinal metinde sayıyla yazılmış ise transkripsiyon metninde de sayıyla yazılmış, yazıyla yazılmış ise tarafımızca da yazıyla yazılmıştır.

Ayrıca tamamen Türkçe olan “gelüb”, “olub” gibi kelimeler vb günümüz Türkçe kurallarına uygun olarak “gelip”, “olup” vb şeklinde yazılmıştır. Ancak Arapça ya da Farsça kökenli kelimelerde ise; örneğin “mahsulatca”, “ticaretce” gibi kelimeler Ahmet Muhtar Paşa tarafından cim harfi ile yazılmasına rağmen, günümüz Türkçe kuralları gereği sert ünsüzlerin benzeşmesi kuralını uygulayarak “mahsulatça”, “ticaretçe” şeklinde yazılmıştır. Yine Türk Dil Kurumu'nun belirlediği günümüz Türkçe kurallarına uygun olması için “atlıyarak” vb şeklinde bir yazım değil, “atlayarak” vb şeklinde yazım tercih edilmiştir.

İstisnai bir durum olarak “çarşı” kelimesi Türkçe kökenli olmamasına rağmen günümüzde yaygın kullanılan bir kelime olmasından ötürü ve Osmanlı Devleti döneminde yazımı farklı olsa da söylenişi de bu şekilde olduğu için “çarşı” şeklinde yazılmıştır.

Türkçe kökenli olmasa da günümüzde yaygın şekilde kullanımı olduğu için “harb”, “şübhe” gibi kelimeler vb, “harp”, “şüphe” vb şeklinde yazılmıştır. Belirteceğimiz kelimelerin uzatma harfleri bulunduğu için günümüzde kullanılan halleriyle değil, köken dillerine bağlı kalınmak adına şu şekilde yazılması tarafımızca uygun bulunmuştur: kârbânsarây, fâide, derûn, anbâr, revâc, zeytûn, harâb, isbât, müsâid, fîât, hemân, ihrâc, muhtâc, icâb vb. Ayrıca bağçe ve deppoy gibi kelimelerde de transkripsiyonun genel akışına uygun olması hasebiyle değiştirme yapılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın Hayatı

1.1.1. Giriş

Gazi Ahmet Muhtar Paşa’yı aynı dönemde yaşamış Ferik Ahmet Muhtar Paşa ile karıştırmamak gerekir. Ferik Ahmet Muhtar Paşa da üstün başarılar göstermiş ve önemli eserler (özellikle askeri silahlar, topçuluk vb konularda) yazmış bir askerdir. Fakat bizim transkripsiyonunu yaptığımız eserin yazarı olan Ahmet Muhtar Paşa’nın farkı birçok farklı alanda eser vermiş olmasıdır. Nitekim Gazi Ahmet Muhtar Paşa kendi hayatını *Sergüzeşt-i Hayatım’ın Cild-i Evveli* ve *Sergüzeşt-i Hayatım’ın Cild-i Sanisi* adlı iki ciltlik eserde oldukça ayrıntılı biçimde anlatmıştır.

1.1.2. Askeri ve Siyasi Hayatı

1851 yılında Bursa Askeri İdadi’sine girmiştir (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 2). 1856’da İstanbul’daki Harbiye Mektebi’ne girmiş (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 4), 1861 yılında erkan-ı harbiye yüzbaşılığı rütbesine ulaşmıştır (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 8).

“Böylece, on iki yaşında başladığı askerî eğitim ve öğretimini, o devrin Batı kültürünün hâkim olduğu askerî okullarda yapmış ve daha okul sıralarında istikbal vaad eden bir genç olarak kendini göstermişti. Şüphesiz bu on yıllık öğreniminde pek sıkı disiplin altında askerî meslek dersleri yanında matematik, yazı, gramer, genel kültür ve resim gibi dersleri görmesi, yetişmesinde ve ileriki hayatında büyük rol oynamış ve onun her alandaki dayanağı olmuştur.” (Uçarol, 1976, s. 18).

1864'te Kozan'da çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere Cevdet Paşa'nın da dahil bulunduğu "Fırka-i Islahiyye" ye kurmay başkanı olarak görevlendirilmiştir (Uçarol, 1976, s. 20).

Çok kısa bir süre sonra Sultan Abdulaziz'in "Avrupa seyahatine şehzadeyle birlikte iştirak etti. Karadağ sınırında arazi mübadelesi komisyonunda, komiser sıfatı ile bulundu ve rütbesi miralaylığa terfi ettirildi."(Ak, 1984, s.7).

"Ahmet Muhtar Paşa, daha sonra 11. Ordu müşirliğine, buradan da Erzurum valiliğine tayin edildi. Kısa bir müddet sonra, Bosna – Hersek genel komutanlığına atandı. Burada yaptığı hizmetlerine karşılık, padişah tarafından verilen altın kılıçla mükafatlandırıldı. Önce Girit valiliğine, sonra IV. Ordu müşirliğine atandı."(Ak, 1984, s.7).

1877 yılında, Erzurum'a ulaşmış ve Rusya ile "93 Harbi" olarak bildiğimiz savaşa başlamıştır. "Gedikler muharebesiyle, parlak bir zafer kazanan Muhtar Paşa, padişah tarafından 'gazi' ünvanıyla taltif edildi."(Ak, 1984, s.8).

1881'de o dönem henüz çizilmemiş olan Osmanlı-Yunanistan sınırının çizilmesi için toplanan sefirler kurulunda görev aldı. Girit'in önemine vurgu yaptı ve sonuçta kendisinin daha önceden Preveze'de teklif ettiği sınırlara yakın bir sınır çizilmiştir (Arslan, 2008).

"Bu dönemlerde Osmanlı padişahları ve İtalyan kralları arasında karşılıklı mektupların ve hediyelerin gönderildiği görülmektedir. 1884 yılında II. Abdülhamit'in dönemin İtalya Kralı I. Umberto'ya dostluk ve samimiyetinin göstergesi olarak göndermiş olduğu imtiyaz nişanıdır. Sultan II. Abdülhamit bu nişanın götürülmesi ve krala takdim edilmesi için dönemin en önemli komutanlarından birisi olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı görevlendirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Ahmet Muhtar Paşa'nın yazmış olduğu layihası (seyahat raporu) ve diğer birinci el kaynaklar üzerinden o dönem Osmanlı-İtalya ilişkilerine ışık tutmak ve ilişkilerin ne boyutta olduğunu görmeye çalışmaktır." (Sönmez, 2019 s. 454).

"Osmanlı Devleti için pek önemli bir mesele haline gelen Mısır buhranının çözülmesi görevi ile 22 Aralık 1885'te Mısır'a fevkalade komiser olarak gönderildi." (Uçarol, 1976, s. 165).

"Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın tayin edildiği Mısır Fevkalade Komiserliği, hayatının en uzun görevi olmuştur. Mısır'a kırk altı yaşında en olgun ve verimli çağında, ünü yurtdışına yayılmış bir müşir olarak gitmiş, buradan ancak altmış dokuz yaş gibi oldukça ilerlemiş bir çağda, eski bir şöhrat olarak İstanbul'a dönebilmiştir." (Uçarol, 1976, s.166).

İncelediğimiz Rehber-i Umran adlı eserini yazdığı tarihler bu döneme denk gelmektedir. Eserin başında ve sonunda kendisini "miralay" rütbesi ile tanıtmıştır. 1839 doğumlu olup eseri yazdığı tarih 1899 olmasından hesapla, Ahmet Muhtar Paşa'nın Rehber-i Umran'ı altmış yaşındayken yazdığı sonucuna ulaşabiliriz.

Uçarol'un (1976, s. 166) bildirdiği üzere, paşanın Mısır'da geçirdiği yirmi üç seneye ilgili ne kendisi ne başkaları tarafından geniş bir yayın yapılmamıştır.

1908 yılında II.Abdulhamid tarafından ayan meclisi üyeliğine tayin edildi (Uçarol, 1976, s. 292). Yine aynı yıl daha önceki adı Yeniçeri Müzesi olan Askerî Müze'nin başına getirilmiştir (Bulut vd., 2019, s. 374).

1.1.3. Aile Hayatı, Vefatı ve Kişiliği

Ahmet Muhtar Paşa, miladi 1 Kasım 1839 yılında, Bursa'da doğmuştur. Babası Hacı Halil Efendi, dedesi Katırcıoğlu ünvanıyla tanınan Hacı İbrahim Efendi'dir. Babası ve dedesi ipekçilikte ileri gelen esnaflardandır. Kendisi henüz bebekken, annesi vefat etmiştir. (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 2). 1857 yılında babasını da kaybetmiştir (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1996, s. 8).

“1863 yılında ulemadan Hacı Emin Efendi'nin kızı Fatma Zehra Hanım ile evlenmiştir” (Uçarol, 1976, s. 20).

Mahmut Muhtar Paşa'nın babası (Çap, 2016, s. 187), ve Mahmut Muhtar Paşa'dan olma Emine Fuat Tugay'ın büyükbabasıdır (Çap, 2016, s. 200).

21 Ocak 1919'da Feneryolu'ndaki evinde uzun zamandır çektiği hastalık sonucu seksen yaşındayken vefat etmiştir. 23 Ocak 1919'da kaldırılan cenazesi Fatih Sultan Mehmet Türbesi civarında toprağa verilmiştir (Uçarol, 1976, s. 458-459).

“Ahmet Muhtar Paşa sözünü sakınmaz, fikrinde inat derecesinde sebatlı, gayet şeci, dindar ve kadere inanmış bir Müslüman idi. Sağlam bir bünyesi, heybetli bir görünüşü, azamet derecesinde vakarı, ata binmekte ve nişancılıkta mahareti ve mühim bir serveti vardı.”(Ak, 1984, s.10).

1.1.4. Diğer Hususlar

Eğitime çok önem veren Ahmet Muhtar Paşa meclis-i ayan reis-i sanisi iken ilk kurucularından olduğu Darüşşafaka'da (Yurtoğlu, 2020, s.2443) bizzat eğitim vermiş bir zattır. “Dersleri cemiyet üyeleri bizzat vermişlerdir. Cemiyetin kurucularından Yusuf Ziya Bey (Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa) ,Tevfik Bey (Vidinli Müşir Tevfik Paşa) ve Muhtar Bey (Gazi Ahmet Muhtar Paşa) dir.” (Keçeci Kurt, 2012, s. 161).

“Fransızca bilen Ahmet Muhtar Paşa devlet adamlığı ve askerliği yanında ilimle de meşgul olmuş, en çok matematik ve astronomi üzerinde çalışmıştır. Bundan dolayı kendisine ‘büyük

matematikçi' ve 'büyük astronomi alimi' ünvanları verilmiştir.”(Uçarol, 1996, s. 447).

Bugün kullandığımız miladi takvimi meclise ilk öneren de kendisidir.

“Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya göre takvim ıslahı meselesi ilmi bir gerekliliktir. II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı Parlamentosu'nda Rûmî Takvimin ıslahı konusunda ilk önemli adım, Meclis-i Ayan üyesi Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından atıldı. Paşa, 'tarihi malinin ıslah ve tebdili' hakkında hazırladığı kanun teklifini 18 Nisan 1910 tarihinde mensubu bulunduğu Meclis-i Ayan'a sundu. Kanun öncelikle incelenmek üzere layiha encümenine gönderildi. Ayrıca teklifte Hicri takvimdeki tarihlendirmenin de düzenlenerek '... yevm-i Hicreti Seneviden 263 gün evvele' alınmasıyla yeni tarihin miladi yıl başlangıcı olan kânunusani ayına denk geleceği belirtilmekteydi.” (Yaramış, 2019 s. 1903-1904).

1911 yılında, o dönem için siyasetname olarak kabul edilecek bir eser olan *Layihalar*'ı kaleme almış, ülkelerin iç ve dış politikaları bakımından çok önemli tespitlerde bulunmuştur.

Osmanlı tarihinde bir ilk olarak kabul edilebilecek bilimsel tefsir olan *Serairu'l-Kuran* eserini telif etmiştir.

Ayrıca Kars ilinde “Ortakapı Mahallesi'nde yer alan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Konağı 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş, Osmanlı Dönemi yapılarından biridir. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşında (93 Harbi) Ordu Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından bir süre Karargah Binası olarak kullanılmıştır.” (Karsktb, 2025). Günümüzde ise restore edilerek müze haline getirilmiştir ve girişinde Ahmet Muhtar Paşa'nın bir büstü mevcuttur.

Araştırmalarımız sonucunda ulaştığımız bir bilgi; meşhur Sirkeci Garı'nın isminin daha evvelden “Ahmet Muhtar Paşa Garı” olduğudur, bunun sebebi ise paşanın, padişahı temsilen 1890 yılında bu garın açılışını yapmasıdır. Sonradan sadece "Sirkeci Garı" olarak anılmaya başlanmıştır (Biyografya, 2025).

1.2. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Eserleri

Birçok eser kaleme almış olan Ahmet Muhtar Paşa'nın DİA maddesinde yer alan, en çok ünlenmiş eserleri şu şekildedir:

1. *Riyâzü'l-Muhtâr Mir'âtü'l-mîkât ve'l-edvâr maa Mecmûati'l-eşkâl* (Bulak 1303, 1306)
2. *Islâhu't-takvîm* (Şefik Bek Mansûr Yeken tarafından yapılan Arapça tercümesiyle birlikte, *Islâhu't-takvîm*, Kahire 1307)
3. *Takvîm-i Sâl* (İstanbul 1328)

4. *Takvîmü's-sinîn* (İstanbul 1331)

5. *Serâirü'l-Kur'ân fî tekvîni ve ifnâi ve iâdeti'l-ekvân* (İstanbul 1336)

6. *Sergüzeşt-i Hayâtının Cild-i Sânîsi*

7. *Temmuz 1330'da Meclis-i Meb'ûsan'da Geçen Dîvân-ı Âlî Bahislerine Bir Nazar* (baskı yeri ve tarihi yok).

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın *El Basîtası Risâlesi* (İstanbul 1327); *Sene-i Mâliyyenin Lüzûm-ı Islâhı Hakkında Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Tahrîri Sûretidir* (İstanbul 1326); *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Târîh-i İktisâdî Nasıl Olmalıdır?* (İstanbul 1328) adlı bazı risâleleri de bulunmaktadır (Uçarol, 1996 s. 447-448).

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Bismillahirrahmanirrahîm

2.1. Medhal

Elhamdulillahi rabbil âlemin vessalâtu vesselâmu alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihî ve eshâbihi ecmaîn

Cenâb-ı hak halîfe-i rûy-i zemîn, sultân selâtîn-i âli Osman addu't-takarrubun es-sultân ibni's-sultân es-sultân el-gâzî Abdulhamîd Hân-i sanî-i sadve temkîn efendimiz hazretlerini dünyalar durdukça serîr-i saltanatlarında ebed nişîn buyursun. Bir devr-i terakkî ve teâlâ itlâkına bihakki sezâvâr olan asr-i mülûkânelerinde erbâb-ı kalemin terakkiyât-i Osmaniyye'ye hizmet yolunda birçok âsâr vücûda getirmekte oldukları nazar-ı şükûr ve mahmidetle görülmekte olmakla kulları dahî "Rehber-i Umrân" nâmını verdiğim şu yeni eserimle âcizâne bir hizmet-i kalemiyye-i cedîdede bulunmayı ârzû eyledim. Bu eser: Üsküdar'dan Konya ve Adana ve Payas ve İskenderun tarîkiyle Halep'e kadar giden, Anadolu'yu hemân katra katı eyleyen Bağdat Caddesi güzergâhında bulunan arâzi ve memâlikin husûsât-ı umrâniyesine müteallik askerî ve mülkî birtakım malûmât ve mütâlaâtı şâmil olup geçen sene mezkûr güzergâh üzerinde icrâ eylediğim bir seyâhatteki meşhûdât-ı âcizânem üzerine kaleme alınmış ve işbu güzergâh üzerinde tesâdüf olunan yollar, şimendiferler ile kurâ ve kasabât ve şehirler ve silsile-i cibâl ve enhâr ve ova ve boğazlar vesâire haklarında mülkî ve askerî bir haylî malûmât ve mülâhazât ile askerlik ve zirâat ve ticâret ve hîrfet ve sanâyi ve maârifeye velhâsıl her türlü imârata müteallik sair birtakım mütâlaât-ı mühimme eserin muhteviyâtını teşkîl eylemekte bulunmuştur.

Nûr-i uyûnumuz pâdişâh-ı eazzü ve akdes efendimiz hazretlerinin mülk-i hümayûnları terakkiyâtına âcizâne hizmet kastıyla yazılmış bulunan şu küçük eserin mûcib-i takdîri olarak semarât-i nâfia husûlüne âlet olmasını cenâb-ı kibriyâdan tazarru ve niyâz ederim. Ve minallâhi't-tevfîk

fî 19 Şubat sene 314

Ahmet Muhtar

2.2. Rehber-i Umrân

(Üsküdar’dan Konya ve Adana ve Payas tarîkiyle Halep’e giden Bağdat Caddesi güzergâhında bulunan arâzî ve memâlikin husûsât-ı umrâniyesine müteallik bazı malûmât ve mütâlaâtı şâmildir.)

2.2.1. Turuk-i Beriyye Ve Nehriyye Hakkında Cihet-i Mülkiye ve Askeriyece Olan Bazı Mütâlaât

1) - Halep şehri-i cesîmî Suriye ve Irak ile İran ve Rusya hudûdlarına ve Anadolu içêrûlerine doğru nısf-ı kutrlar imtidadında mümted olan birçok yolların mahall-i tekâtunda kâin pek büyük bir ticâretgâhtır. Süveyş kanalının küşâdından evvel İran ve Hint ticâretleri dahî Halep tarîkiyle icrâ kılındığından şehir-i mezkûrda cesîm pek çok hânlar, ticârethâneler, kumaş destgâhları, İstanbul çarşı-i kebîri tarzı ve cesâmetinde bir de cesîm çarşı mevcûddur. Binâberîn ehemmiyet-i ticâriyye ve siyâsiyyesi fevkalâde olduğu gibi icâbında suhûletle müdâfaa dahî olunabileceğinden evvel havâlinin kilit noktası addolunabilir. İşbu mevki-i mühimmeden Suriye ve Irak’a ve Kürdistan ve Anadolu içêrûlerine araba yolları ve muntazam şoseler mevcûd olmadığından bu taraf yolcuları tahtirevân ve mehâfe “kecâve”ler ile icrâ-i sefer eylemek ve nakliyât-ı kemâl-i müşkilât içinde develer ve bârgîr ve esterlerle icrâ etmek mecbûriyetindedirler; binâberîn şehir-i mezkûrdan biri Suriye diğeri Irak ve âhirî Kürdistan’a doğru gitmek üzere lâakal üç büyük şosenin inşâsı lâzımdır.

2) - Adana’dan bir konak mesâfede olup ahîren nâm-ı nâme-i hazret-i hilâfetpenâhîye nispetle “Hamidiye” ism-i celîli ile tavsiyem buyurulmuş olan “Yarsuvat” kasabası Ceyhan nehr-i cesîmi sâhilinde bir mevki-i mühim olup fevkalâde bir sûretle terakkî ve kesb-i umrân eylemekte ise de muntazam hiçbir yolu olmaması ve yağmurlu havâlarda etrâfının çamur içinde kalması sebebiyle yolcular fevkalâde müşkilât çekmekte olduklarından mahall-i mezbûrun bir şose ile Adana’ya, Çokmerzimen ve Payas tarîkiyle İskenderun’a ve Maraş’a rabtı lâzımdır. Adana’dan Hamidiye tarîkiyle İskenderun’a bir şose inşâsı halinde kâdîmen yapılmış bir şose harâbesinden istifâde dahî kâbil olarak asırlarca kemâl-i ehemmiyetle istimâl olunmuş Bağdat Caddesi yeniden revâc bulacak, o taraflarda kara tarîkiyle vukûa

gelecek her nevi harekât ve sevkîyât-ı askeriye temîn kılınmış olacak ve İskenderun Körfezi'nin nice latîf sular, limon ve portakal bahçeleri ile mâlâmâl olan ve bu cihetle cennetten numûne nemâ bulunan sevâhil-i latîfesi min külli'l vucûh kesb-i umrân edecektir.

3) - “Adana – Konya” tarîki üzerinde iki günlük bir imtidâd ve pek mühim bir tarîk-i muvâsala ve ticâret teşkîl eden Gülek ve Koçak Boğazları'nda sâye-i hazreti pâdişâhîde pek küllî masârif ihtiyârıyla mükemmel şoseler yapılmış ise de bir haylî eksikler olduğundan edilen masârif-i fevkalâde nispetinde bu şoselerden istifâde olunamıyor; binâberîn eksik mahallerinin ve ez ân-ı cümle Koçak Boğazı derûnunda inşâ olmamalarından dolayı yolcuları dûçâr-ı envâi tehâlik eyleyen birkaç köprünün ve tahta köprü civârındaki değirmenden Ilıca garbındaki hâna ve Çiftehan'dan Ulukışla'ya kadar şosesiz kısımların bir an evvel yapılması ve şu sûretle mevsim-i şitâ ve baharda yolcuların dûçâr-ı tehlike ve mesâdif-i müşkilât-ı azîme olmaktan tahlîsi lâzımdır.

4) - Konya'dan üç konak mesâfede kâin Ereğli kasabası yani “Konya Ereğlisi” kadîm Bağdat Caddesi üzerinde gâyet mahsûldâr ve cennet-i âsâ bahçelikli bir mevki-i latîftir. İmâra fevkalâde kâbiliyetlidir. Fakat önündeki pek vâsi ovaadan geçen Ereğli – Konya yolunun ovadaki kısmı, mevsim-i şitâda bataklık içinde kaldığı gibi Karapınar civârında dahî mezbûr yol tûl-i müddet sab'ül-mürûr kumluklar içinden geçtiğinden yolcuların mevsim-i mezbûrda fevkalâde müşkilâta dûçâr oldukları görülmekle bu yolun dahî şoseye ırcâi ve Ereğli'den Koçak Boğazı medhali civârında Ulukışla'ya kadar bir konaklık mesâfeye dahî şose inşâsıyla Adana ve Konya arasındaki tarîk-i ammin şu sûretle kâmil şoseye tahvîli lâzım ve nâfi görünür.

5) - Sâye-i kudretvâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde memâlik-i mahrûse-i şâhânenin her yerinde taraf taraf yapılan şoseler mamûriyet ve ticâret memleketi fevkalâde ileriye götürmekte iseler de bu şoseler bir kere yapıldıktan sonra senelerce hâlî üzere bırakılarak tamîrât-ı mukteziyyelerinin vakit ve zamânıyla icrâsı husûsunda tekâsül ve kusûr görülmekte olduğundan şoselerin dahî muhâfaza-i mamûriyeti içûn telgraf hatlarının çavuşları misillû mahsûsen şose mubassırları tayîn edilerek bunların delâletiyle harâp olan mahallerin vakt-i lâzımında tamîrlerine müsâraât olunması sâyesinde şoseler idâme-i mamûriyeti mümkün olacağı ve yeniden masârif-i külliye ihtiyârına hâcet kalmayacağı bedîhîdir.

6) - Memâlik mahrûse-i şâhânenin her tarafında peyderpey yapılmakta olan muntazam şoselerden gayrî pek çok âdî yollar mevcûd olup bunların birçoğu elyevm ticâret ve nakliyâta ve postalara pek büyük cevelângâh teşkîl eylemekte iseler de bu yolların güzergâhlarında

vaktiyle inşâ kılınmış birçok köprülerden ekserisi elyevm harâp olmuş ve buralarda pek sab'ül-mürûr sarp ve bataklık yerlere de tesâdüf olunagelmekte bulunmuş olmakla şose ve şimendiferlerin miktâr-ı kifâyeyi iblâğına bir taraftan himmet olmakla berâber bir taraftan dahî onlardan en mühimleri üzerlerindeki köprülerin tamîri ve îrâsı müşkilât-ı azîme eyleyen mevânin bertaraf edilerek hiç olmaz ise şehirler ve kasabalar beyenlerindeki ittisâlâtın her mevsim içün katiyyen temîni en ziyâde nazar-ı dikkatte tutulacak husûsâtandır zannolunur. “Payas – İskenderun” yolu üzerindeki gâyet sarp Saygeçidi’nin nakliyâta müsâade olacak derecede tanzîm ve tesviyesi ve “Payas – Hamidiye” yolu üzerinde Burnaz Değirmeni yanındaki bataklığa köprü inşâsı o cümleden olarak levâzımdan addolunur.

7) - Halep civârında vâki Meskene ile Bağdat arasında bulunan Fırat Nehri seyr-i sefâine müsâit olup bundan mukaddem suların feyzanı zamânında idâre-i ummân-i Osmanî vapurlarından bazılarının Bağdat’tan Meskene’ye kadar geldiği oralarca cümle malûmudur. Binâberîn bazı nâaver setlerinin raf-i ve tathîrâtın icrâsı ve bazı devrelerin kati misillû tedâbirin ittihâzıyla nehr-i mezbûrda icrâ-i seyr-i sefâine başlandığı halde gerek zirâat ve ticâret ve gerek askerlik nokta-i nazarlarından bu tarîk-i nehrîden fevkalâde istifâde kâbil olacağı ve nehrin iki taraf sevâhilinin min külli’l vucûh kesb-i umrân ve mamûriyet ederek vâridât-ı mahalliyyenin pek ziyâde artacağı ve hattâ ol havâlide bulunan Urban aşâirinin sevâhilde ve tevdîn ve iskânları bile suhûletle mümkün olacağı ve elyevm Halep’ten Deyrizor tarîkiyle Bağdat’a 25 ila 30 günde kârbân ile gidilir iken vech-i marûz üzere seyr-i sefâine başlandığı halde 7 nihâyet 8 günde gidilebilmek mümkün bulunacağı muhakkaktır.

8) - Adana’dan geçerek Mersin Körfezi’ne mensup olan Seyhan Nehri ile Hamidiye’den geçerek İskenderun Körfezi’nde denize mensup olan Ceyhan Nehri pek çok menâkıb ve vukûât-ı târîhiyeye cevelângâh olmuş iki nehr-i cesîm olup her ikisi dahî içêrûlere doğru seyr-i sefâine müsâit olmakla bu nehirler hakkında dahî tedâbir-i mukteziyyenin ittihâzı ve icrâsıyla üzerlerinde seyr-i sefâine ve sağır vapurlar işlettirilmeye başlandığı halde sevâhillerinin min külli’l vucûh kesb-i umrân edeceği vehle feyz ve bereketine hadd ve intihâ bulunmayan Çukurova’da pek azîm servet ve istifâde kapıları açılacağı ve elyevm büsbütün hâlî bırakılan pek çok arâzînin yeni baştan kesb-i mamûriyet edeceği şüphesizdir.

2.2.2. Şimendiferler Hakkında Cihet-i Mülkiye ve Askeriyece Olan Bazı Malûmât ve Mütâlaât

1) - Evvelce arz edildiği üzere Halep şehri pek büyük bir ticâretgâhtır. Kendisine nazaran her biri bir nısf-ı kutr üzerinde bulunan İskenderun, Şam, Deyr, Bağdat, Musûl, Birecik, Diyarbakır, Antep ve hâkeza şehirler ticâretlerinin bir nokta-i merkeziyyesi ve daha doğrusu bir kilit noktasıdır. İskenderun ile Halep arasında her gün gelip giden nice nice beygirlerce develerle nâmadûd ester, bârgîr, merkeb kârbânları Halep'in ticâret-i hârikulâdesini isbât ederler; binâberîn üç günlük bir mesâfeden ibâret olan Halep ile İskenderun arasına bir şimendifer inşâsı katiyyen lâzımdır. Bu hattın ol havâlî servet ve ticâretini fevkalâde artıracığı şüphesizdir. Memâlik- i Osmaniyye'de yapılacak hiçbir şimendifer hattı tasavvur olunmaz ki İskenderun'dan Halep ve Birecik tarîkiyle Diyarbakır'a vâsıl olduktan sonra bir taraftan Musûl tarîkiyle Bağdat'a ve diğer taraftan Harput tarîkiyle Erzincan'a mümted olan hat kadar ticâretçe mühim olsun. Bu hat Irak ve İran ve Kürdistan ve Anadolu içêrûlerinin Halep'te ictima edecek mahsûlât ve mamûlât ve her türlü ihrâcâtını seyl gibi İskenderun'a ve oradan Avrupa'ya akıtacak, medeniyet-i hâzırânın menâfi-i azîme-i ticâriyesine oralarda küllî revâc verecek ve belki de Süveyş kanalının küşâdından evvel Halep üzerinde icrâ kılınan İran ve Hint ticâretini kâmilen ve hiç olmazsa kısmen yine bu havâliye celb ederek mezkûr kanalın ehemmiyetini küllî tenkîs ile kitaât-i mezkûrede büyük umrân ve mamûriyet vücûda getirecek, ahâlî müstağrak-ı servet olup hükûmet dahî bundan taraf-i taraf müstefid olacaktır. “Halep – İskenderun” hattı Halep'ten Belen Dağları'na kadar mümted olan düz ve ârızasız bir arâzide ve bilhassa Amik Ovası'nda kemâl-i sürat ve suhûletle inşâ olunabilir; yalnız Belen Gediği'nde açılacak müteaddid tünelleri ile geçilecek dağlar ve orada takîp olunacak dereler içün ihtiyâr-ı masârif olunacaktır. Şimendifer inşâsı sanatının bugünkü terakkiyatı sâyesinde Belen Gediği'nin şimendiferle geçilebileceğine aslâ iştibâh olunamamakla berâber Süveydiye tarîkiyle de İskenderun'a suhûletle gelmek mümkündür. “İskenderun – Halep” hattı cihet-i askeriyece hiçbir güne müşkilât tevlîd edemez. Bir istilâ ordusuna karşı Belen Gediği kemâl-i suhûletle müdâfaa olunabilir.

2) - “Adana – Mersin” hattı mevcûd şimendiferlerimizin en kısa ve âdîsidir denebilir. Rivâyete göre buna da en büyük sebep kumpanyasının fıkdanî-i sermayesidir. Çukurova'nın dümdüz olan satûhı takîp olunarak bu hattın kemâl-i suhûletle içêrûlere doğru temdîdi kâbildir. Zeytûn meselesinde hatt-ı mezkûrun hidemât-ı azîmesi görûlmesine binâen içêrû doğru temdîdi halinde gerek sevkîyat-i askeriye ve gerek ticâret ve zirâatçe kendisinden küllî istifâde olunacağı âşikar ise de ve çünkü gerek istasyonları ve gerek güzergâhı ihtiyâr-ı

tasarruf olunarak âdî sûrette yapılmış olduğundan şimdiki kumpanyadan – âsâr-ı delâletiyle - âyân büyük fâideler istihsâl olunacağı pek de ümîd edilemez.

3) - Velînîmet-i biminnetimiz pâdişâh-ı akdesimiz efendimiz hazretlerinin nâm-ı nâme-i humâyûnlarını târîh-i ahlafta ilelebet kemâl-i men ve şükrân ile yâd ettirecek bunca mâ eser hazret-i hilâfetpenahileri meyânında “Konya – İstanbul” şimendifer hattı bir mevki-i mahsûs ihrâz eylemiştir. Bu hat Avrupa şimendifer hudûdunun bile hemân çoğuna bilvucûhu fâik ve ulûm ve fûnûnun en son terakkîyâtına muvâfık sûrette inşâ olunmuş ve geçtiği yerleri sâye-i şâhânede bir gülşensarây mamûriyet haline ifrâğ etmeye başlamıştır. Bu hattın güzergâhı ne derece mükemmel inşâ olmuş ise cesîm ve latîf köprüleri sağîr ve kebîr birçok tünelleri ve hele her biri birçok ebniye-i latîfeden müteşekkil olan ve yapıldıkları yerlerde bir fikr-i medeniyet ve mamûriyet uyandıran cesîm-i gar ve istasyonları evvel derecelerde metîn ve güzeldir. Sûret-i muntazamada işletilmesine itinâ olunmakta olmakla berâber bu bâbda ârzû edilecek bazı husûsâtın vücûdu dahî rivâyet olunmakta ve herhalde idâme-i mamûriyetine elden geldiği mertebede çalışılmaktadır. Hatt-ı mezbur sâyesinde İzmit, Eskişehir, Bilecik, Karahisar şehirleri fevkalâde kesb-i mamûriyet etmeye, mamûr birer Avrupa beldesi sûretini almaya başlamışlardır. Bu hattın inşâsından mukaddem otuz kuruşa kadar bir fîâtla satılan bir Konya kilesi buğdayın fîâtı elyevm dört misli terakkî ederek yüz yirmi kuruş râddelerinde bir fîât ile satılması Konya ve havâlisinde bulunan bütün köylülerin şu sûretle de pâdişâh-ı akdesimiz efendimiz hazretlerinin her an ve dakika tevâfur-i ömür ve ikbâl-i humâyûnlarına duâhân olmalarına bâdî olmuş ve zirâat yüzünden az vakitte de kesb-i servet edenler ânen fe-ânen arttıkça artmakta bulunmuştur. Konya’dan makâm-ı saltanat-ı seniyyeye gelinceye değin mecmu istasyonlara belki birkaç bin vagonluk dağlar gibi buğday yığılmış olduğu kemâl-i şükrân ile görülmekte ve fakat kumpanyanın miktâr-ı kifâye vagon irsâliyle bu zahîreyi vaktiyle indirerek onların yağmur altında çürümesine meydân vermemek husûsunda mervî olan kayıtsızlığı köylülerce mûcib-i endûh ve keder olmaktadır. Gerek bu husûsun ve gerek fîâtça nakliyat tarifelerindeki yüksekliğin ahâlînin hattâ olan rağbetine biraz sekte vermekte olduğu cümle-i tahkîkâtımızdadır. Binâberîn tüccar ve ahâlî zahîresinin vaktiyle indirilerek revâcî zamânına yüksek fîât ile fûruhtiyle erbâb-ı zirâatin müteneffî olmalarına yardım edilmesi ve ahâlînin hattâ olan rağbetlerini tezyîde bâdî olacak esbâb ve vesâile bir an evvel tevessül olunması lâzımeden görünüyor.

4) - Konya şehri bilâd-ı mühimme-i Osmaniyye’den ise de mahsûlât-ı mahalliyyenin bissuhûle hârice ihrâcına müsâid olacak vechile sâhilde bulunmayıp mahsûlât-ı mezburayı İstanbul’a veyâhut “Karahisar – Alaşehir” hattı vâsıtasıyla İzmir’e indireceğinden masârif

nakliye ehl-i zirâat ve ticâreti biraz düşündürmekte ve binâberîn Konya ve havâlîsi ve bilhassa Konya vilâyetinin cihet-i şarkiyyesi mahsûlâtından kısm-ı küllîsi yine kemâ fi's-sâbik develer ile “Gülek Boğazı” tarîkiyle Mersin’e indirilmektedir, bu sebepten Konya hattının cihet-i şarkiyyede bir limana müntehî olmayarak Konya’da kalması ehemmiyet mülkiye ve ticâriyesini küllî taklîl etmekte ve lihazâ hatt-ı mezbûrun Konya’da bırakılmayarak bir taraftan Antalya (Adalya) veya Alaiye’ye bir kol ile ve diğer taraftan “Karaman – Ereğli – Gülek Boğazı” tarîkiyle Mersin’e ve Adana’ya rabtına şiddetle lüzûm görünmektedir.

“Konya – Antalya” hattı îcâbında Antalya Limanı’nda cem olunacak sefâine askeri indirmek içûn kullanılabileceği gibi Konya vilâyetinin garb ve cenûb tarafları mahsûlâtını bu limana nakl içinde istimâl edilebilir.

Konya’dan Ereğli ve Gülek Boğazı tarîkiyle Mersin’e incek hat bissuhûle inşâ olunabilir: Konya’dan Karaman tarîkiyle Ereğli’ye kadar olan dört konaklık mesâfe Konya Ovası üzerinde ve binâberîn dümdüz olduğundan basit ameliyât icrâsıyla travers ve rayları döşemek kâfidir. “Ereğli”den “Ulukışla”ya ve buradan “Tosun Ali Suyu”nun geçtiği “Koçak Boğazı” medhaline kadar zemîn yine ârızasız olduğundan medhal-i mezbûre kadar dahî hat pek suhûletle inşâ kılınabilir. “Koçak Boğazı” ve “Pozantı” ve “Ayvabeyi” mevâki ile Gülek Boğazı’ndan hattı geçirmek biraz dâî-i müşkilât olup yapılacak köprüler ve tüneller bu müşkilâtı tezyîd edebilir ise de “Eskişehir” ile “Adapazarı” arasındaki inşâat fevkalâdeye bakılınca kumpanyanın buralardan dahî hattı bilameniyeye geçirilebileceğine aslâ ihtibâh olunamaz. Hat bir kere Gülek Boğazı’na geçip “Mezaroluk” mevkine vardıktan ve oradan Çukurova’ya düştükten sonra dümdüz olan mezkûr ovada kemâl-i suhûletle ve pek cûzi masrafla Mersin’e indirilebilir. Bu halde kumpanya Gülek Boğazı kenarlarındaki bî-intihâ ormanlardan cesâmet-i fevkalâdesi ile müştehir olan Bulgar Dağı (Boğa Dağı) ile ol havâlîde bulunan sâir cism-i cibâl ormanlarından lüzûmundan ziyâde travers ve istasyon binâlarıyla vagonların inşâsı içûn küllî miktârda kerâste kat edebileceği gibi “Ereğli – Karapınar” yolunda “Karapınar” dan üç sâat mesâfede ve Ereğli civârında hattın balastı içûn lüzûmundan ziyâde kum ve Koçak Boğazı kenarlarıyla mahâll-i sâirede pek külliyetli çakıl taşı bulacaktır.

Elyevm Kayseri ve havâlîsinin bütün mahsûlâtı “Gülek Boğazı” nın medhali civârında olan “Pozantı” mevkine ve oradan “Ayvabeyi” ve “Gülek Boğazı” tarîkiyle Mersine’e

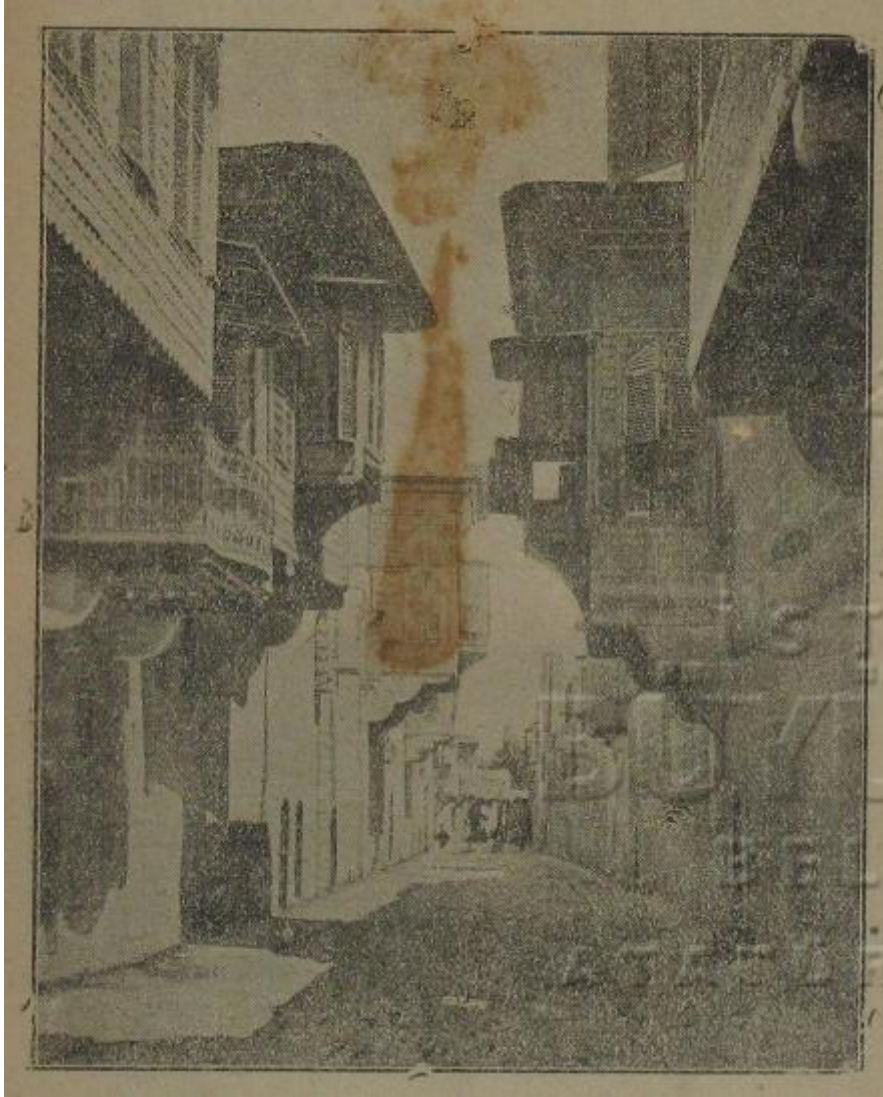
indirilmekte ⁽¹⁾ ve bu cihetle mezbûr boğaz senenin pek çok eyyâmında ve hemân dâimî denecek bir sûrette – her biri ondan yüze kadar yüklü hayvânâtî hâvî – binlerce deve, merkeb, ester, bârgîr kâfilelerine güzergâh olmakta ve daha doğrusu binlerce nakliye hayvânâtî ve bilhassa tadâdî müstelzim hayret yüklü develer bu mahalde hemân müselsel ve muttasıl bir zincir teşkîl edip boyunlarındaki çan ve çingirak sesleri büyük bir seyl-i ticâretin Mersin’e doğru akıp gitmekte olduğunu her bar ilân edegelmekte ve gerek Koçak Boğazı’nda ve gerek “Pozantı” ile “Mezaroluk” arasında hemân her adım başında denebilecek sûrette tesâdüf olunan yüzlerce hânlar mezkûr güzergâhın ne yaman bir tarîk-i ticâret ettiğini hemîşe isbât eylemekte bulunduğundan “Yozgat”a doğru bir an evvel temdîd edilmesi levâzım-ı katiyyeden olan Ankara hattının mevki-i mezkûre îsâlinden sonra buradan bir kolun Kayseri tarîkiyle “Pozantı” mevkine doğru inerek mevki-i mezbûrda veyâhut “Niğde” tarîkiyle vâsıl olacağı “Ulukışla” civârlarında Ereğli’den Gülek Boğazı tarîkiyle Mersin’e gidecek sâbik’ul-beyân hattı ile birleşmesi ve şu sûretle “Kayseri – Mersin” arasında lâyenkatı icrâ olunagelen azîm nakliyât-ı ticâriyenin dahî şimendiferle icrâsı son derecelerde fâideli olur. Bu halde gerek Konya ve havâlîsinin ve gerek Kayseri ve civârlarının ticâreti, servet ve mamûriyeti fevkalâde terakkî edecek, Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin nûzhetgâhı olmakla da malûm ve müteârif olan “Konya Ereğlisi” gerek önünde bulunan gâyet vâsi ve sulak ovasıyla “Ak Göl” nâmındaki latîf gölünden ve gerek etrâf ve havâlîsinin pek latîf ve mahsûldâr ve bağ ve bağçelik ve arkasının dağlık olmasından dolayı – zirâat ve ticâret ve mahsûlâtça fevkalâde terakkî ederek en meşhûr beldelerimiz meyânına dâhil olacak, türlü fabrikalar ve su ile işler değirmen ve imâlâthâneler ile min külli’l vucûh kesb-i umrân edecektir.

“Konya – Mersin” hattı menâfî-i fevkalâde marûzasından başka Gülek Boğazı’nın yanlarında bulunan gâyet cesîm ormanlarda biçilen kerâsteyi gerek Mersin Limanı’na ve gerek Konya havâlîsine nakil ederek mezkûr ormanların - elyevm kerâste nakliyâtında son derecelerde suûbet var iken bile hârikulâde denebilecek derecede vâsi olan - kerâste ticâretini bir derece-i alelâle îsâl eyleyecek ve ekserîleri “Haymana Ovası” gibi dümdüz cesîm çöl ve ovalardan müteşekkil olan Konya vilâyetinin – ormanlığı olmamaktan dolayı pek suûbetle kerâste tedârik edebilen ve kârgîr ebniye yapmayı dahî hâric az itiyâd add ile bir türlü kabul edemeyen muhtâc – umrân birtakım kurâ ve kasabât ve nevâhîsi kerâste nakliyâtınca husûlî

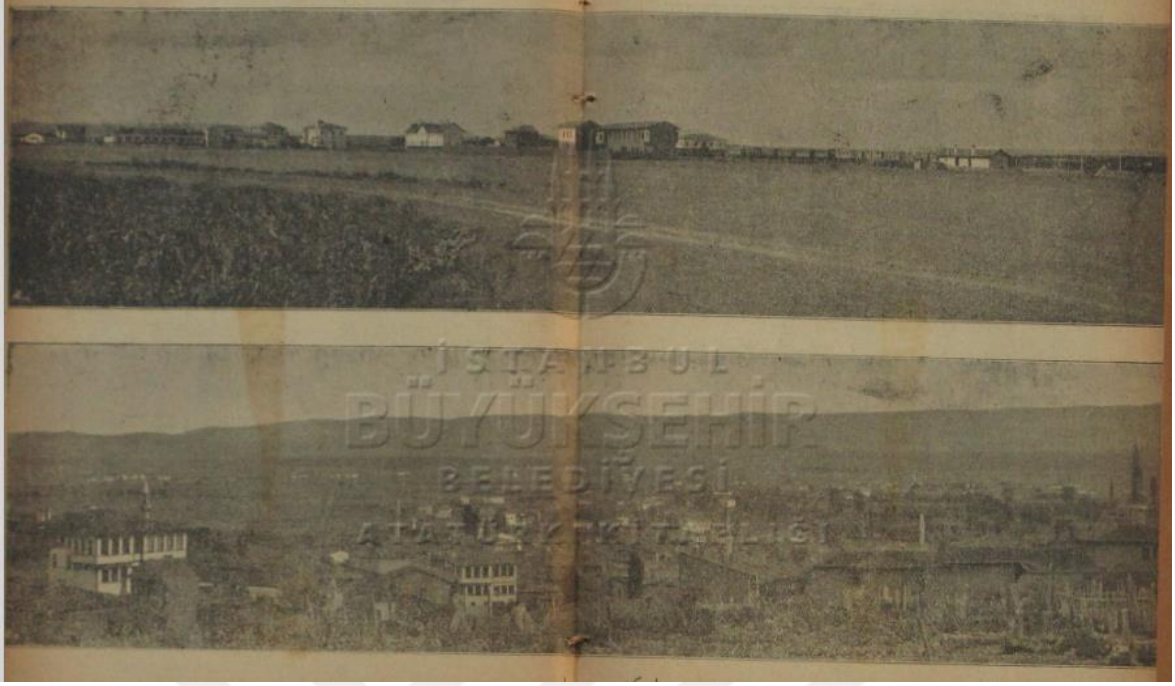
¹ Devr-i Sultan Mahmud Hân adlîde Mısırlı İbrahim Paşa ordusu Adana’yı tuttuktan sonra Gülek Boğazı’ndan bilmürür Koçak Boğazı derûnunda Sadrazam ordusuyla bilmüsâdeme Konya’ya doğru ilerilemiş ve nihâyet mecbur ricat olarak Gülek Boğazı medhalinde “Ayvabeyi” nâm-ı mahalde gâyet metîn bir hatt-ı müdâfaa tutmuş ve bu hattı pek mükemmel ve rasîn istihkâmât-ı cismiyye ile takviye ederek yedi sene kadar muhâfaza eylemiş olmakla “Ayvabeyi” ve “Gülek Boğazı” şu vakâya cevalângâh olmak sûretiyle de şöhretşîârdır.

tabî olan suhûlet sâyesinde – Sakarya sâhilinde tesâdüf olunan birtakım mamûr kurâ ve kasabât misillû – cesîm ve mamûr ahşap binâlarla kesb-i umrân ve mamûriyet eyleyebilecektir.

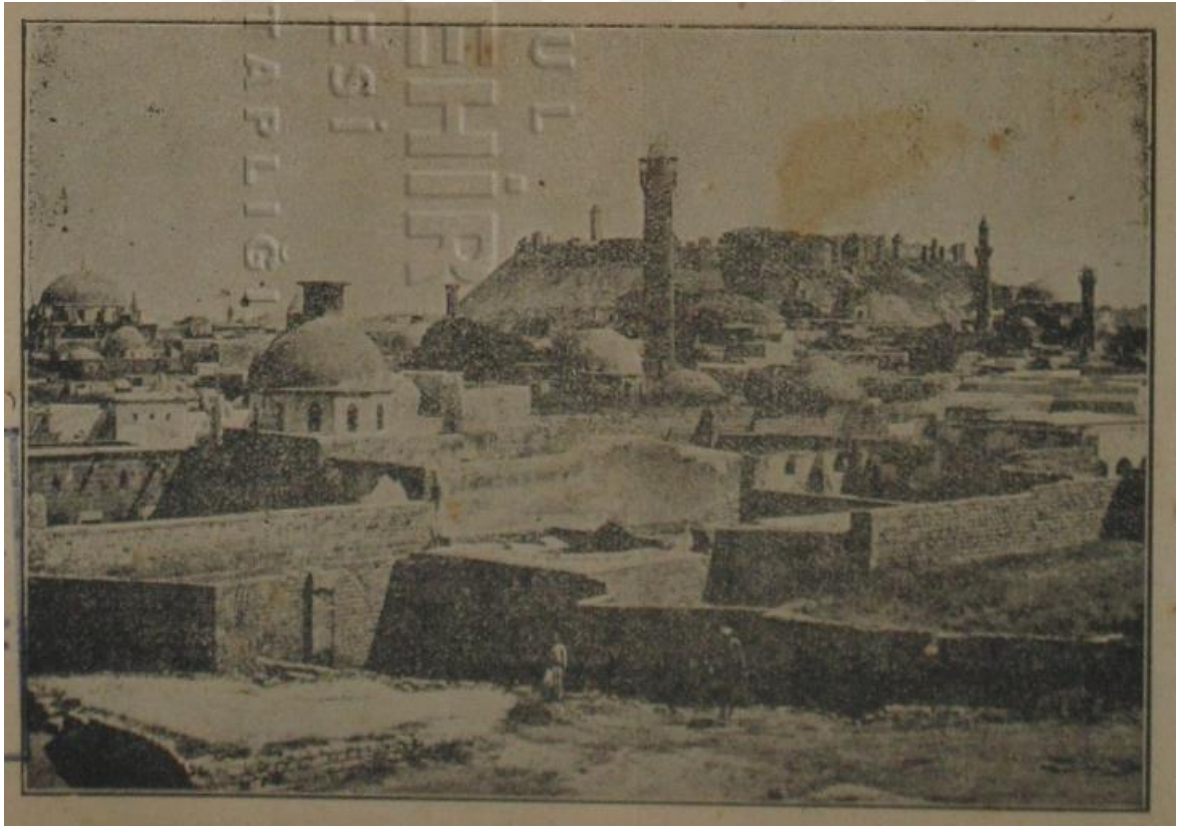
5) - Avrupa devletlerinin kuvve-i bahriyyelerini gittikçe artırarak dehşetengîz bir hale ifrâğ eylemekte olmalarına binâen sâye-i sadvetvâye-i hazret-i sultan Abdulhamîd Hân Gâzî de kuvve-i bahriyyemizin dahî karîben onlara karşı koyacak bir derece-i mükemmelliye îsâl ve isâd kılınacağına hiç şüphe olmamakla berâber her türlü muvâsalât-i berriyyemizin muvâsalât-i bahriyyemizden ziyâde temînine çalışılmak lüzûmu bedîhî ve âşikâr ve “Suriye” ve “Irak” ve hattâ

Şekil 1. Halep’te Sokaku’l-hal Denilen Cadde.

Şekil 2. İskenderun ve Civarları (1) Şimendifer İstasyonu ve Havalisi - (2) Nefs-i İskenderun Manzarası

Şekil 3. Halep Şehri Ortasındaki İç Kalenin ve Adiliyye Cami-i Şerifi'nin Manzarası

“Mısır ve Hicaz” ve “Trablusgarb” ile Deraliyye arasında berren temîn ve tesîsi katiyyen lâzımeden olan en kısa ve kestirme hatt-ı muvâsalanın “Konya” tarîkiyle “Adana” ve oradan “Payas” tarîkiyle “İskenderun” a varan yol esâs olmak üzere tesîs olunabileceği zâhir ve bedîdârdır. Asâr-ı sâlifede “hac yolu” , “Bağdat Caddesi” nâmiyle pek malûm ve müteârif olan bu yola fevkalâde ehemmiyetler verilmiş ve âyân beyân olunacağı üzere güzergâhında gâyet cesîm ve kârgîr kârbânsarâyılar, hânlar, tevkifgâhlar, çeşme ve kuyular, pek metîn ve dilnişîn köprüler inşâ kılınmış ise de muahharan onların idâme-i mamûriyeti mümkün olamamıştır. Tarîk-i mezkûr elyevm dahî gerek zirâat ve ticâret ve gerek sevkîyât-ı askeriye nokta-i nazarlarından asâr-ı sâbıkadaki ehemmiyetini maa-ziyâde muhâfaza etmektedir. Bu tarîkin Halep postasının güzergâhını teşkîl etmesi ve kara postalarına ise ahîren ziyâdece ehemmiyet verilmekte olması keyfiyeti dahî kendisinin ne derecelerde elzem olduğunu isbât eder.

Bağdat Caddesi’nin (kadîm hac yolunun) Konya’ya kadar kısmına sâye-i hazret pâdişâhîde şimendifer inşâ olunmuş olup Konya’dan Adana’ya kadar olan kısmına dahî vech-i marûz üzere Konya hattının temdîdi sûretiyle şimendifer inşâsı karârlaştırıldıktan sonra Adana ile İskenderun arasında bulunarak İskenderun Körfezi’nin sevâhilini haylî îçerûden dolaşan kısmını nazar-ı mütâlaaya almak lâzım gelir. Bu kısm-ı mühime mükemmel bir şose yapılarak temîn maksada muvaffakiyet mümkün ise de onun üzerine dahî bir şimendifer hattı inşâsıyla Adana’nın İskenderun’a mükemmelen rabtı ve İskenderun Körfezi’nde de ayrıca küçük vapurlar işletilmesi ezher-i cihet-i mûcib-i muhsenât olur: Bu halde mezkûr körfezin bâlâda beyân olunduğu üzere pek latîf ve sulak ve mahsûldâr olan ve târîhçe pek mühim olduğu elyevm mevcûd kala harâbeleri ve höyükler ile müsbet bulunan sevâhil ve civârları – hattâ bütün kübrâye şitâiyye olacak derecede – kesb-î umrân ve mamûriyet edeceği gibi Anadolu îçerûlerinden îcâbında Adana’ya cem edilecek askeri kemâl-i sûrat ve suhûletle İskenderun’a dönmek ve buradan dahî asâkir ve orduyu gerek Suriye ve Mısır ve Hicaz ve hattâ Trablusgarb taraflarına ve gerek Halep tarîkiyle Irak ve Kürdistan havâlîsine ve İran hudûduna suhûletle sevk ve nakil etmek kâbil olur.

Kadîmen Arabistan ve Irak seferlerinde ordu-i humâyûnun Konya’dan Adana ve Payas tarîkiyle İskenderun’a vâsıl olan tarîk-i mühim ile sevk olunduğu muhakkikâttan ise de elyevm bu tarîkin Konya ile İskenderun arasındaki kısmı üzerinde bir vech-i marûz şimendifer inşâ edilmedikçe tabiyye-i cedîdenin şiddetle istilzâm eylediği sûrat ve suhûlet ile sunûf-u selasenin nakli düşvâr ve hele birtakım mahallerden ve betahsîs İskenderun

civârındaki Saygeçidi’nden topları geçirmek dâî-i müşkilât-ı bîsmâdır.

“Adana – İskenderun” şimendifer hattı suhûletle inşâ olunabilir: Hatt-ı mezkûr Çukurova’nın dümdüz sathını takîb ederek “Misis” ve oradan “Hamidiye” ye gelip bu mahalden yine ovayı takîb ederek ve bazı hafif avârızı atlayarak “Çokmerzimen” ve oradan hemân düz gibi arâzîyi takîb ederek “Payas” ve “ Saygeçidi” ve “Naldöken” gibi bazı mevâkîf geçerek İskenderun’a gelecektir. Bu hattın en mühim ameliyât-ı inşâiyyesi İskenderun garbındaki Saygeçidi’nde açılacak bir küçük tünel ile “Naldöken” denilen haldeki bazı ameliyât-ı sanaiyyeden ibârettir. Saygeçidi civârındaki pek külliyyetle mevcûd olan çakıl taşı ile İskenderun Körfezi sevâhilinde alınacak külliyyetli kum “balast” masârifini küllî tenkîs edecektir.

“Adana – Payas – İskenderun” hattının menâfî fevkalâde marûzasına karşı İskenderun Körfezi sâhilindeki kısmının bir muhârabe vukûunda Hüdangerde düşman donanması tarafından tehdît olunabilmek mahzûri vârid hâtır olabilir ise de ve çünkü hatt-ı mezkûr nice asırlardan beri en mühim bir tarîk-i askerî-i berri olduğundan ve İskenderun Körfezi’nin nikât-ı mühimmesini ve sevâhilini vakt-i muhârabede muhâfaza edecek torpil istimbottarı ve deniz lağımları vâsıtasıyla ve nikât-ı münâsebeye yapılacak bazı istihkâmet ile tecâvüzât-ı melhûzaya meydân verilmemek ve hattâ imtidâdının kısm-ı küllîsi üzerinden sâhilden bir haylî uzak olarak içêrûden temdîd eylemek dahî kâbil olduğundan mahzûr mezkûr menâfî mesrûde-i fevkalâdeye karşı ehemmiyetten vâreste addolunabilir.

6) - Bâlâda inşâsına lüzûm gösterilen şimendifer hudûdundan edilecek istifâdât-ı azîmeyi bir kat daha büyütme içün zann-i kasîr âcizâneme göre Ankara hattının “ Yozgat” ve “Sivas” ve “Erzincan”dan geçmek ve Bahrisiyah’taki “Trabzon” ve “Samsun” gibi meşhûr iskelelerimize husûsî göllere rabt olunmak üzere Erzurum’a ve şark hudûduna muntehî olarak “şimâl hattı” nâmıyla yâd edilmesi ve “Konya” hattının dahî “Adana” tarîkiyle “İskenderun” ve oradan “Halep” îsâline sona “Birecik”, “Diyarbakır”, “Musûl” tarîkiyle “Bağdat”a îsâl edilerek “İzmir”den Bağdat’a kadar mümted olan hattın dahî “cenûb hattı” nâmıyla tevsîm olması ve şimâl ve cenûb hatlarının esâsen “Eskişehir” ile “Karahisar” arasında birbirine merbut olmakla berâber bunların diğêr iki göl ile yani biri Erzincan’dan “Harput” tarîkiyle Diyarbakır’a ve diğêri Yozgat’tan “Kayseri” ve “Gülek Boğazı” tarîkiyle “Mersin”e inen diğêr iki hat ile yekdiğêrine bağlanması ve Halep’ten geçmek üzere “Birecik” ile “Şam” arasında yapılması karâr-ı ahîr iktizâsından olan hattın Şam’dan cihet-i cenûbiye doğru tevcih ederek “Kudûs” tarîkiyle “Mısır” ve “Hicaz”a vâsıl olması müstelzim menâfî bî-intihâ olur.

Halep'ten Bağdat'a "Deyr" tarîkiyle daha suhûletle şimendifer yapılabilir ise de Bağdat hattının Diyarbakır ve Musûl'dan geçmesi daha ziyâde fâide bahşolacağı âşikâr ve yukarıda arz eylediğimiz vechle "Deyr" tarîkiyle olacak muvâsalanın tedâbîr-i lâzimeye bitte vessül "Fırat" nehrinin istimâli sûretiyle nehran daha suhûletle tesîs kılınabileceği bedîdârdır.

2.2.3. Umûr-i Askeriye Müteallik Bazı Malûmât ve Mülâhazât

(1) - Bazı Ahvâl ve Mütâlaât-ı Askeriye

1) - Memâlik-i mahrûse-i şâhânenin her tarafında olduğu gibi Konya, Adana, Halep havâlîsinde bulunan asâkir-i şâhânenin dahî sâye-i hazret-i pâdişâhîde nizâm ve intizâmı teallüm ve terbiye zabt ve rabt-ı itâat ve inkiyâtleri yolundadır. Halep'te sunûfî muhtelif-i askeriye ve betahsîs süvârî asâkir-i şâhânenin yaptıkları talîmâtı muhtelif ve hele seferiye tatbîkâtı talîmlerin herkesin hattâ ecânibin bile cidden mazhar-ı takdîr ve tahsîsi olmaktadır.

Sâir bazı mahallerde olduğu gibi Halep ve Adana'da ahîren tesîs teşkîl buyurulmuş olan esterli "müfreze taburları" idâre ve zabt ve rabt cihetleriyle pek büyük menâfin bâdî-i husûlî olmakta memlekete hıdmât-i mühimme îfâ eylemektedirler.

Devlet-i Osmaniye bilâd-ı hâresinin ekserinde olduğu gibi Adana, İskenderun, Halep taraflarında dahî vakt-i sayfa umûm-i asâkiri nizâmîye ve taht-ı silâhta bulunan asâkir-i redîfeye "mermeriye" denilen bir nevi mâî bezden mamûl elbise itâ olunmakta ve zâbitânî ve ümerâ ve erkânı beyaz ketenden mamûl üniforma iktisâ eylemektedir. Bu nevi elbise nispeten ehven fîât ile imâl olunmak harâretin şiddetle hükümfermâ olduğu zamânlarda pek büyük huzûr ve istirâ hattâ müeddî olmak ve hele talîmât-ı askeriye ve manevraların çeviklik ve kemâl-i suhûlet ve süratle icrâlarını müstelzim bulunmak gibi birtakım fâideler bahşeyledikten başka kıyâfet-i askeriyece ayrıca bir zarâfet husûle getirmektedir. Binâberîn fikr-i kemterânemce mevsim-i sayfa harâretin ziyâdece hükümfermâ olduğu sâir yerlerde bulunarak fakat kendilerine vakt-i sayfa bu nevi elbise verilmesi itiyâd edilmemiş bulunan sâir asâkir-i şâhâneye dahî mevâsim-i mahsûsasında iktisâ olunmak üzere bu nevi elbise itâ olunması ezher cihet-i mûcib-i muhsenât ve menâfi olur. Rusya devlet-i fehîmesinin bâhusûs bilâd-ı cenûbiyesinde bulunan kıtaât-i askeriye mevsim-i sayfa ketan elbise iktisâ ettirmesi, Bulgaristan vesâir bazı hükûmât-ı sağîrenin bile bu yolda hareket etmesi nazarı dikkate alınacak husûsâtandır zannolunur.

Konya, Adana, Halep havâlîsindeki süvârî ve piyâde jandarma asâkirinin dahî intizâm ve

mükemmeliyeti bulundurur fakat asâkir-i mezkûreden bazı mevâki müfreze nikât-ı münferidede bulunan birtakımları gelişigüzel elbise giymeyi âdet edinerek resmî uniformalarını bittamam muhâfaza edememekte olduklarından nazar-ı ecânibde çirkin görünen bu hale nihâyet verilmesi elbette ârzû olunur mevâddandır.

2) - Halep ve havâlîsinde bulunan süvârî asâkir-i şâhâne ile esterli müfreze taburundan süvârî jandarma asâkirinden memûriyeti mahsûsa ile çöl taraflarına ve mahâll-i sâireye azîmet eden kullar, müfrezeler mevsim-i sayf ve şitâda harâret ve berûdenin tesîratından tahaffuz içün başlarına kûfiye ve akâl giymekte, her nevi memûriyete giden asâkir-i şâhânenin bunları kullanmaları orada bir kâide sırasında tutulmaktadır. Sıcak memleketlerde kûfiye ve akâlin bâhusus süvârîlere fevkalâde fâide bahşolduğu mücerreb ve muhakkak olduğu atlı asâkire bahşettiği tarafta ve mehâbet dahî müstağni isbât bulunduğundan bunların beşinci ve altıncı ordu-i humâyûnlarında ve Trablusgarb ve Hicaz'da bulunan süvârî ve süvârî jandarma asâkiri ile esterli müfreze taburlarından bir kısmı veya kâffesi içün – Fransa'da Cezayir süvârîleri içün olduğu gibi – resmen kabul buyurulması ve sûret-i mahsûsada intihâb ve kabul edilecek birer numûneye tatbîken yaptırılarak kullanmalarının usûl ittihâz kılınması ve hiç olmazsa asâkir-i mezkûrenin memûriyetle bir mahale azîmetlerinde ve seferiyye tatbîkâtı talimlerinin hîn-i icrâlarında kalpak yerine onları kullanmalarının resmen kabul olması münâsib gibi mütâlâa olunur.

3) - Sâye-i hazreti pâdişâhîde Adana ve Halep havâlîsinin temîn-i asayişine medâr olmak ve her türlü ahvâle karşı bulunulmak üzere Halep'te haylî sahrâ ve cebel topçusu bulundurulmakta ve ehemmiyet-i mevkiyyesine iştibâh olmayan İskenderun Körfezi Mersin havâlîsi sâhilleri ile bu sevâhilin iç taraflarında Halep vilâyetinin cihet-i şarkıyye ve şimâliyyesinde husûle gelebilecek her türlü ahvâlin müşkiliyye-i asâkir-i mezkûrenin tesîrât-ı azîme icrâ edebileceği müstağni-i îzâh bulunmakta olduğundan îcâb-ı takdîrinde asâkir-i mezkûrenin murâd olunan nikâdı üzerine kemâl-i sûrat ve suhûletle sevk ve irsâl kılınabilmesi içün hemîşe bir hâl-i faâliyyette bulundurulmaları en küçük noksandan bile âzâde olunmaları lüzûmu vâreste-i kayd ve isbâtıdır. (zeytûn mesele-i mündefiası bu mülâhazâtın ne derecelere kadar mukârin-i sıhhat olduğunu pekalâ isbât eylemiştir.)

4) - İskenderun Körfezi'nin Mersin taraflarının sevâhili bahren gelecek bir istilâ ordusuna karşı açık ve Kıbrıs Cezîresi'nin karşısında olduklarından elyevm bir ehemmiyet-i mahsûsa hâizdirler, Asyâ-i Osmanî'nin iç tarafları ile Irak ve Kürdistan cihetlerinin târîh ve siyâsetçe olan ehemmiyetleri bîşikâh enzâr-ı vukûfta zâhir ve bedîdâr olmakla sevâhil-i mezkûrenin her türlü esbâb-ı müdâfaa ve muhâfazası ve tahsîsi Süveydiye ve Yumurtalık limanlarıyla

İskenderun ve Mersin iskeleleri içün îcâb-ı takdîrinde mürâcaat edilecek müdâfaa ve muhâfaza tertîbâtı şimdiden nazar-ı dikkate alınarak îcâb-ı ahvâli sâye-i hazret-i pâdişâhîde karîben icrâ kılınacağında iştibâhımız yoktur.

(Düvel-i bahriyenin sefâin-i harbiyeye tahassungâh olabilecek veyâhut sâhile asker dökmeğe müsâid olacak limanlar ve iskelelere ve onların umûr-i müdâfaasına ehemmiyet-i fevkalâde verilmeleri bu bâbda elbette nazar-ı dikkatten devir tutulmayacaktır.)

Kezalik cesîm bir boğazdan ibâret olan Belen Gediği suhûletle kâbil-i müdâfaa olunmakla berâber her türlü tertîbât-ı tedâfiyenin daha şimdiden taht-ı karâra alınarak îcâbâtının icrâ olunması elbette müdâfa-i memleket kavâidine muvâfık ve mûcib-i menâfî-i azîme olur.

Vaktiyle ehl-i salîb ordularının gemilerle dökülmüş olduğu Süveydiye Limanı bir düşman bahri içün bugün dahî bir üssü'l-harekât-ı bahri teşkîl edebilir. Süveydiye Limanı'nı tutarak Antakya taraflarına Amik Ovası'na doğru tecâvüz edebilecek bu düşman ordusu beri taraftaki arâzînin açık ve ârızasız sabû'l-müdâfaa olmasından dolayı harekâtını kemâl-i suhûletle icrâ edebilir binâberîn bu husûsun dahî şimdiden nazar-ı dikkatte tutularak bu yolda ittihâz-ı tedâbîr olunması müdâfaa-i memleketin îcâbât-ı fenniyesindendir.

Yumurtalık Limanı'nın Mersin'in dahî açık ve müdâfaası düşvâr olacak sûrette ârızasız olan arâzîsinden itibaren bir cihetten Maraş taraflarına diğerk cihetten Gülek Boğazı'na doğru mümted olan mıntikalarda sezâvâr inzibâttır ki buradan Konya havâlîsine hareket-i askeriye icrâsı içün Gülek Boğazı'nı geçmek lâzım gelir.

Gülek Boğazı Konya ve Adana vilâyetlerini yekdiğerinden ayıran Toros silsile-i cibâlini kât gâyet uzun ve mühim bir boğaz olup vaktiyle muhrecinde bulunan “Tekir” nâm-ı mevkide bir de metîn hadd-ı müdâfaa tesîs edilmiştir ki elân mevcûddur. Çatalca müdâfaasından hemân daha kuvvetli olan hadd-ı mezkûr cesîme usûlüyle yapılmış ve kapı nirleri zîr-i zemîn kazamâtlarını cephânelikleri hâvî birçok istihkâmâtı, iki başlarında cesîm birer de kışla-i tedâfiîyi ihtivâ eylemekte bulunmuştur.

Mersin'e çıktıktan sonra Gülek Boğazı'nı ve onun önünde bulunan sâbık'ız-zikri hadd-ı müdâfaayı tutabilecek düşmanın Adana havâlîsinden (Çukurova'dan) çıkarılması düşvâr olmakla bu tarafları ve Maraş taraflarına doğru olan mevâkiî muhâfaza içün şimdiden ittihâz-i tedâbîr olunarak lâzım gelen tertîbâtın vakt-i zamânında yapılması ve her türlü sevkîyâtın şimdiki usûl sevk'ül-ceyşe ittibâan kemâl-i sûratle icrâsı içün bâlâda şimendiferler bahsinde arz ve beyân olduğu vechle bu havâlînin şimdiden şimendiferlendirilmesi yani Konya hattının Gülek Boğazı'ndan geçmek üzerinde Adana'ya ve oradan İskenderun ve

Halep'e rabtî fennî harbin îcâbât-ı katiyye-i hâzırasındandır.

5) - İskenderun ile Halep arasında (Amik Ovası'nda) Adana ve Hamidiye civârlarında, Konya Ereğlisi ile havâlîsinde Kırım ve Kafkasya'dan hicret etmiş birtakım Çerkes kabâilî sâkindir. Gerek bunlar ve gerek memâlik-i şâhânenin sâir taraflarında bulunan ekser Çerkesler analarından cengâver ve süvârî doğmuş denilebilecek derecede silâhşör ve binici olduklarından, yarışlarda, düğünlerde bunların gösterdikleri havâss-ı cündîyâne başka ahâlîde görülemeyecek sûrette cidden câlib-i beht ve hayret bulunduğundan ahâlî-i mezkûre meyânından olunagelmekte olan efrâd-ı askeriye'nin muhtasıran süvârî alaylarına verilmesi halinde sâye-i hazret-i pâdişâhîde zâten bir derece-i mükemmeliyette bulunan süvârî alaylarımızın bir kat daha kesb-i mükemmeliyet edeceğine, düşmanlarımız nazarında dehşet ve mehâbetlerini bir kat daha artıracığında iştibâh olunamaz.

Havâlî-i marûzadaki Çerkes ahâlîsinin kısm-ı azamı atı canı gibi sevmekte, at yetiştirmeyi medâr-ı mefharet bilmekte, birçokları da birçok atlara mâlikiyetle iştihâr etmiş bulunmakta olmakla dâhil-i memâlik-i Osmaniyye'de nesl-i feresin ıslâh ve teksîri gibi bâdî-i necât-i mülk ve devlet olan bir emr-i mühim ve hayrın velînimet biminnetimiz sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin çoktanberi fiiliyâtı görülmeye başlamış olan bu yoldaki emel ve ârzûyu hilâfetpenâhîlerine tevfiқан bir ân evvel sâha arâyı husûl olması içün ahâlî-i mezkûrenin at yetiştirmekteki mahâret ve istidât-ı fevkalâdelerden yeniden tedâbîr-i lâzımeye bittevellül bir kat daha istifâde olunması lâzımeden görülür.

(2) - Bazı Ebniye-i Emiriyye ve Husûsât-ı Askeriyye Mûteallik Mülâhazât-ı Mahsûsa

1) - Konya Ereğlisi civârında vâki "Ulukışla" nâm-ı büyük karyede kadîmen Osmanlılar tarafından pek küllî akçe sarfıyla kârgîr olarak sûret-i mükemmelede inşâ kılınmış gâyet cesîm bir kârbânsarây mevcûd ise de muhâfaza-i memûriyeti yoluyla dikkat olmamaktan dolayı elyevm harâb olmaya başlamıştır. "Ulukışla" nâmını alan bu binâ-i azîm -tamîrât-ı mukteziyyesi yapıldığı halde- gâyet metîn ve cesîm bir redîf debboyu haline ifrâğ olunabileceği gibi edvâr-ı sâlifede olduğu gibi mühim bir erzâk ve mühimmât deposu makâmında dahî kullanılabilir. (vaktiyle Üsküdar'dan Bağdat'a kadar inşâ edilen Bağdat cadde-i kebîrinin birçok nikât-ı mühimmesinde tesîs ve inşâ kılınan ve sonraları ekserîsi harâb ve münhedim olan cesîm kârbânsaraylardan biri dahî binâ-i mezkûr olup işbu kârbânsarayların edvâr-ı kadîmede harp yok iken yolculara tahsîsi ve sefer zamânında dahî elyevm menzil hatları üzerinde tertîb olunmaları fennî harbin îcâbât-ı katiyesinden olan depolar, anbârlar tarzında olmak üzere birer dâru'l-mühimmât sûretinde istimâli min külli'l

vucûh nazar-ı ibretle görülecek husûsâtıdır.) Konya yol hattının Adana'ya doğru temdîd olunur ise “Ulukışla” karyesinden geçmesi tabîi olduğundan bu halde binâ-i mezkûrun bade't-tamîr bu hat içün mühim bir depo olarak istimâl olunabilmesine veyâhut hattın mürûriyle bir kasaba haline tahvili pek tabîi olan “Ulukışla” karye-i cesîmesi içün üstü mestûr bir çarşı ittihâz olunmasına dahî imkân vardır.

Bundan başka mezkûr binânın – tamîrât-ı lâzîmesine himmet olunduğu halde – her dâim eksik olmayan “Konya – Adana” yolcuları ile ehl-i ticâret ve kârbânlar ve Mersin tarîkiyle îfâ-i farîza-i hacca âzim huccâc-ı müslimîn içün evvelleri olduğu gibi misâfirhâne, kârbânsarây sûretinde dahî istimâl mümkün olup bu halde haylî vâridât hâsıl edeceğine şüphe edilemez.

Velhâsıl âsâr-ı kadîme-i Osmaniyye'nin en mühimmelerinden biri olup zamânımıza kadar muhâfaza-i metânet eylemiş ve biraz fedâkârlık ile ihyâsı mümkün olan binâ-i azîm mezkûrdan her ne sûretle olursa olsun istifâde olunarak mâverâ-i perde-i harâbîde mahvolup gitmesine meydân verilmemesi lâzîmeden addolunur.

2) – Ulukışla'daki sâlifü'l beyân kârbânsarâyâ mânend bir binâ-i azîm dahî ayni vechle kadîm Bağdat Caddesi üzerinde ve Adana'dan altı sâat mesâfede kâin “Misis” kasabası garbında mevcûddur. Kasaba-i mezkûre önünden akmakta bulunan Seyhan nehr-i azîminin üzerine Roma kayserleri zamânında inşâ kılınmış ve şimdîye kadar mamûriyet ve metânetini muhâfaza eylemiş cesîm kârgîr köprüyü geçilir ise beyân olunan ve fakat elyevm harâba yüz tutmuş bulunan binânın önüne gelinir. Burası biraz tamîr edilerek Misis redîf taburu içün bir debboy haline ifrâğ olunabilir. “Ulukışla” denilen kârbânsarây hakkında bâlâda beyân ettiğimiz mülâhazât bu binâyede aynen tatbîk olunabilir ise de fakat birincisinin gerek metânet ve muhâfaza-i mamûriyet ve gerek cesâmet cihetiyle ikincinin birkaç kat fevkinde olduğu unutulmamalıdır.

3) - Anadolu'nun îçerû taraflarından ve betahsîs kadîmen mevcûd olan mühim askerî caddeleri (menzil hatları) üzerlerinde sâlifü'l-beyân iki kârbânsarây tarzında daha pek çok büyük binâların mevcûd olduğu ve pek çoğunun kâmilen harâb ve münhedim olmakla berâber birtakımlarının isbât-ı vücûd eylediği cümle-i mesmûât ve tahkîkâtımızdandır. Vaktiyle küllî paralar sarfiyla vücûda getirilmiş ve ne yaman bir medeniyete ve ne mertebe esâslı bir askerliğe mâlik olduğumuzun en büyük nişânelerinden bulunmuş olan bu azîm binâlardan birtakımlarının edvâr-ı sâbıkada ber-vech-i marûz mahv ve nâbûd olması takdîr dâî-i teessüf ise birtakımlarının dahî içlerinde hemân barınılamayacak sûrette harâbiyetlerine meydân verilmesi, onlardan istifâde yollarına gidilmemesi ol kadar dâî-i

istiğrâb ve esef değil midir?

İskenderun civârında kâin “Payas” kasabasında dahî bu neviden bir binâ-i azîm müsâdif inzâr-ı dikkatimiz olmuş ve cennetmekan Yavuz Sultan Selim Hân Hazretlerinin – âvâze-i şân ve satveti âfâkî tutan şanlı ordularıyla berâber Mısır seferine azîmetleri sırasında yapıldığı ve hattâ müşârun ileyh hazretlerinin Payas’a geldiklerinde bunun içinden geçtikleri cümle-i mesmûâtımızdan bulunmuştur.

Bu kârbânsarây-ı azîmenin bazı mahalleri elyevm harâb olmakla berâber heyet-i umûmiyyesi bugün Payas’ın çarşısını teşkîl eylemektedir. İşbu binâ-i mühim dahî tamîr edilir ise İskenderun Körfezi sâhilinde mühim bir dâru’l-mühimmât haline konulabilir ve bir kısmı redîf debboyu ittihâz olunabilir. Bu yola gidilmeyip de bade’t-tamîr yine bir çarşı halinde istimâli ârzû olunur ise bu çarşının mâzîde olduğu gibi gittikçe kesb-i ehemmiyet edeceği, İskenderun Körfezi’nin cennet-i âsâ olan sevâhil-i latîfesi kesb-i umrân mamûriyet eyledikçe büyük bir ticâretgâh haline münkalip olacağı ve vâreste-i kayd-ı iştibâhtır.

4) - Konya Ereğlisi ile Karapınar’da dahî beyân olunan kârbânsaraylara mânend kârgîr binâlar mevcûd olup Karapınar’daki elyevm bir hal-i harâbîde olmakla berâber “Ereğli”deki gâyet muntazam ve mamûr olup Ereğli redîf taburu içûn debboy ittihâz olunmuş ve redîf debboyaların en alâlarından olduğu bizzât meşhûdâtımızla vâsıl mürtebe-i sübût olmuştur.

5) - Günden güne ehemmiyet ve mamûriyet artmakta bulunan İskenderun kasabası her sûretle mühim bir mevki-i ticâret olup ahâlîsinin büyük bir kısmı ecnebî olmakla bu yola bir mevki-i mühimmede ecânibe karşı şân ve şevket-i Osmaniyye ile mütenâsib muntazam ve kârgîr bir asker kışlası ve hiç olmazsa büyük bir karakolhâne ve muntazam bir redîf debboyu bulunması lâzımeden olmakla sâye-i umrânvâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde karîben mezkûr kasabanın vech-i marûz üzere ebniye-i muntazama-i askeriyede ziynetyâb olacağında şüphe yoktur.

6) - Sâye-i terakkiyât-ı vâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde nüfûsu ve cesâmet ve mamûriyetini günden güne artırmakta bulunan “Çokmerzimen” nâm-ı diğerle “Dört Yol” kasabası Payas garbında ve İskenderun’dan bir konak mesâfede vâki olup İskenderun Körfezi sevâhilinin bir nokta-i merkeziyye ve mühimmesini işgâl eylemektedir. Payas kasabasının mamûriyet sâbıkası, nüfûsu ve mevcûdesi her nasılsa peyderpey mezkûr kasabaya işgâl etmekte ve binâberîn cesâmeti gibi ehemmiyeti de artmaktadır. Bu kasaba kestirme olarak zeytûne giden bir yol üzerinde bulunmaktan dolayı zeytûn mesele-i mündefiasında ehemmiyet-i mevkiyyesi nispetinde bir ehemmiyet-i siyâsiyye iktisâb etmiş, Kıbrıs Cezîresi’nden gelen

bazı müfsidinin memmerri, bazı hâdiselerin mahall-i vukûf olmaktan dolayı derûnunda bir sene kadar asker ikâme edilmiştir. Her sûretle ehemmiyeti âşikâr olan şu cedîd kasabada dahî büyücek bir karakolhâne inşâsı ve derûnunda bir müfreze-i askeriye bulundurulması lâzımeden olup bu halde İskenderun Körfezi sevâhilinin mevcûd tarassud kalelerinin dahî inzimâm muâvenetiyle mükemmelen taht-ı tarassudda bulundurulabileceği zâhir ve âşikârdır.

7) - Zamânımız askerliğinin rûhu'r-rûhi olan maddelerden bir mühimmenin dahî mükemmel ve mufassal askerî haritalar olduğu umûr-i malûmeden olup bu yoldaki haritalarla her nevi umûr-i nâfia haritalarının cümlesine esâs olmak üzere umûmen memâlik-i şâhânenin taksîm-i arâzî usûlüyle mükemmel bir haritasının Peyderpey ahzine ve ameliyât-ı lâzime-i fenniyyeye Eskişehir havâlisinden başlanmasına pâdişâh-ı terakkîperver ve şehriyâr madeletgüster efendimiz hazretlerinin irâde-i seniyyeleri şerefsudûr eylemiş ve bu latîf alelâde humâyûnları bütün heyet-i askeriye-yi zât-i pâk-i zıllallahilerine yeniden minnettâr eylemiştir.

İstihsâl eylediğimiz malûmâta nazaran Eskişehir civârında bir dıl-i malûm mesâha edilmiş ve buradan itibaren müsellesât müteselsile teşkîl olunarak ve icâb eden yerlerde sâir dıllar ölçülerek Anadolu içêrûlerine doğru gidilmek cümle-i mukarrerâtta bulunmuştur.

Mezkûr taksîm-i arâzîsi nîrengîsi Karahisar, Konya, Ereğli ovalarıyla Çukurova'da İskenderun ile Halep arasında bulunan Amik Ovası'nda sûratle ileriletmek ve bu ovaların bazılarında ve meselen Konya Ovası'yla Amik Ovası'nda yeniden dıll-ı malûmlar mesâha eylemek sûretiyle harita-i matlûbenin sûrat ve sıhhatle vücûduna çalışılmak mümkün olduğu meşhûdât-ı âcizânemle mürtebe-i sübûta varmıştır.

Matlûb taksîm-i arâzî haritasının bir an evvel husûlüne medâr olacak husûsâtta biri de Adana havâlisinde ve İskenderun ile Halep arasındaki Amik Ovası'nda ve bu taraflardaki bazı vâsi çevrelerde bulunan ve her biri birer küçük dağ tarzında olmak üzere vaktiyle içêrûlerle muhâbere içün inşâ kılınmış bulunan höyüklerin taksîm-i arâzî nîrengî noktalarına usûlen yapılan kaleler sûretinde istimâlidir. Mezkûr höyüklerin bir vech-i marûz istimâl halinde taksîm-i arâzî nîrengîsinin bu cihetlerdeki kısımları kemâl-i sûrat ve suhûletle teşkîl olunabilir zannındayız.

Umûm-i memâlik şâhânenin taksîm-i arâzî usûlüyle haritasının ahzî yenice senelere muhtâc ise de böyle bir haritanın ahzîne muvaffakiyet halinde husûle gelecek menâfi-i mülkiye ve askeriye hadd ve intihâ tasavvur olunamaz.

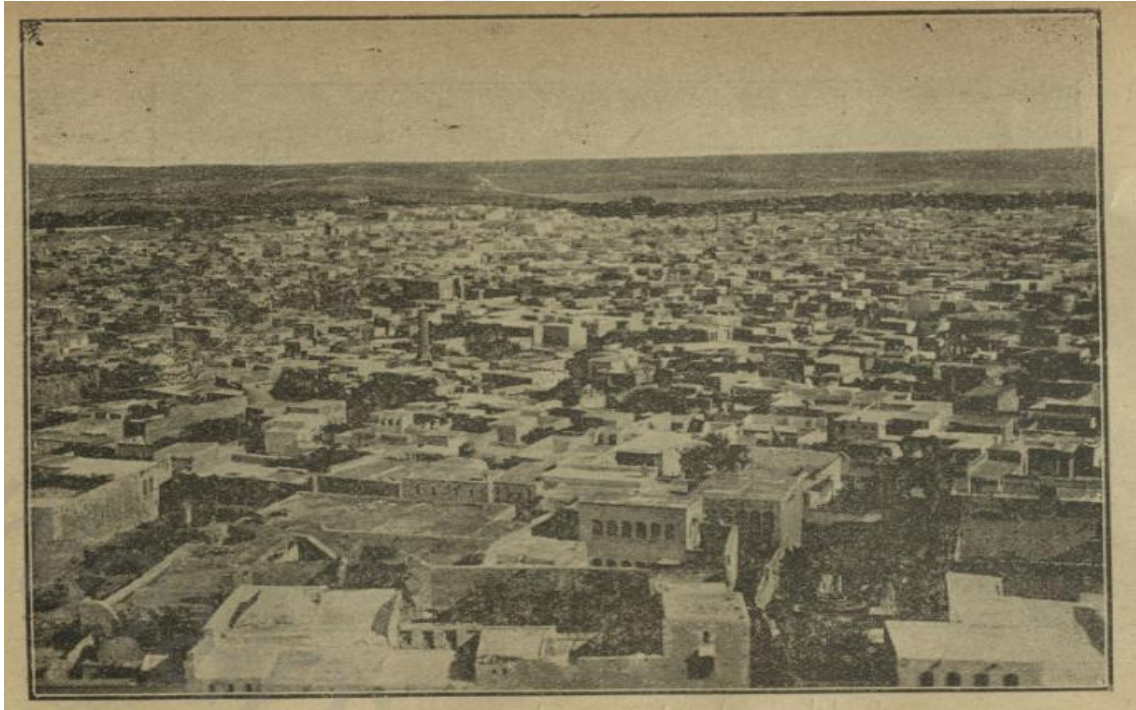
Şekil 4. Halep Şehri (Kaleden Merkad-i Hazret-i Şeyh Ebubekir'e Doğru Bir Nazar)

Şekil 5. Beylan Kasabası (İskenderun'dan Dört Saat Mesafede ve Meşhur Beylan Gediği'nin Medhalinde Vakidir)

Şekil 6. Halep Şehri Rum Cami Behramiyye Cami Adiliyye Cami

Şekil 7. Halep Şehri (Halep Kalesi'nden "Aziziyye" Mahallesi'ne Doğru Bir Manzara)

8) - Irak ve Kürdistan ile Avrupa arasında olan ticâret-i fevkalâdenin bir kilit noktası demek olan Halep şehir-i cesîminin cihet-i şarkıyyesinde bulunan “Meskene” ve “Deyr” havâlîsinde yani çöl cihetlerinde hemân nâmütenâhî adette denilebilecek derecede koyun mevcûd olduğunu ve bunlardan istihsâl kılınan sâde yağlar Halep’e vârid olmakla “Halep yağı” nâmıyla hârice ihrâc kılındığı cümle-i tahkîkât ve meşhûdâtımızdandır.

Bu yağlar lâyıkiyla tasfiye olunamadığından bir müddet mürûrunda letâfet-i asliyyelerini zâyî ederek ekseriyâ biraz bozulmakta ve meatteessûf bazen mahlûtlarına da tesâdüf olunmakta ve binâberîn sürümlerine hâlel gelmektedir. Halep’in yağ ticâretini şimdikinin beş on ve belki daha ziyâde misline çıkarmak içûn belde-i mezkûrede devlet nâmına ve alelhusûs nizâmiye hazîne-i celîlesi veya tersâne-i âmire hesâbına olarak büyük bir yağ fabrikasının tesîs ve inşâsı elzem görünüldükçe fikr-i vakîfânelerine min gayrî haddin bendeniz dahî iştirâk ederim. Bu fabrikada istihsâl olunacak musaffâ ve hâlis sâde yağların bozulmak mahsurundan vâreste kalarak memâlik-i Osmaniyye’nin her tarafında ve hattâ memâlik-i ecnebîyede bile pek ziyâde rağbet ve revâc bularak mezkûr fabrikaya yağ yetiştirmeye çalışacak ahâlînin gittikçe tekessür ile müstağrak-ı servet olacağına iştibâhımız yoktur.

Son zamânlarda Avrupa’nın ekser yerlerinde ve hattâ ahîren “ Odessa” misillû bazı Rus şehirlerinde ilm-i kimyânın son terakkiyâtına tevfikân sunî sâde yağ imâli içûn dahî birtakım fabrikalar tesîs olunmuş olup bu fabrikaların mamûlâtı olan ve fakat yüzde ancak otuz, otuz beş nispetinde süt yağını hâvî bulunan sâde yağların hâlis sâde yağlara yakın bir derecede nefâseti hâiz olduğu muharrir-i âciz gibi bu iki nevi yağları mukâyese edenlerin taht-ı tasdîkindedir. Sunî yağların büyük bir kısmını teşkîl eden et ve iç yağlarının mezkûr fabrikalarda bir harâret tedricîye taht-ı tesirinde bulundurulularak fennen süt yağı haline tahvîl olduğu muhakkak olup sütün terkîbine dâhil olan yağların harâret tedricîye-i hayvâniye taht-ı tesirinde eriyerek süte vâsıl olan iç yağlardan gayrî bir madde olmadığı bu güne fennen mertebe-i sübûta varmıştır. Şu sebebiyledir ki sunî yağlar hemân “ Milan yağı” derecesinde bir nefâseti hâiz olup ⁽²⁾ öyle pek de sezâ olmayan çervîş yağları ve bu neviden sâir yağlar gibi hiçbir sûretle ağır ve badyî’l-hazım değildir.

Halep’te tesîs ve inşâsını pek elzem gördüğümüz yağ fabrikası bir taraftan Adapazarı yağı gibi hâlis sâde yağ imâl eder ve bir taraftan dahî muvaffakiyet hâsıl olup da Avrupa’nın sâlifü’l-beyân yağ fabrikaları tarzında sunî ve fakat nefis ve alâ yağ yapıp ehven fiât ile

² Milan yağının dahî sunî yağların bir nevi mahsusu olduğu cümle-i mesmûât-ı âcizânemdendir.

satmaya başlar ise iki nevi Halep yağlarının bilcümle memâlik-i Osmaniyye’de fevkalâde rağbet bularak ne idüğü belirsiz türlü türlü muzır ecnebî yağlarının artık halkın rağbetinden min külli’l vucûh düşeceğine, bin kalıpta bin türlü gelen mahlût ve muzır çervîş vesâire yağlarıyla sibir yağlarının elyevm olduğu gibi milyonlarca kıyyesinin mülkümüze girerek sürüm bulamayacağına ve hele bir vech-i marûz yapılacak Halep yağlarının umûm-i asâkir-i şâhâne ve mekâtib ve bazı devâir ile hastahânelere kifâyet edecek miktârda yapılabilmesine muvaffakiyet hâsıl olursa hazîne-i celîlece bu yüzden küllî temettü husûle gelmekle berâber nice milyonlarımızın şu yağ yüzünden dahî memâlik-i ecnebîyeye gitmesine meydân verilmeyeceğine aslâ iştibâh olunamaz.

Devletçe böyle bir fabrika tesîsi tarafına gidildiği halde hiç olmazsa Halep erbâb-ı servetine teşvîkât ve terkîbât-ı lâzîmede bulunularak onlara böyle bir fabrika tesîs ettirilmesi ve şu sûretle millet-i muazzama-i İslâmiyye ve devlet-i aliyye-i Osmaniyye’ye bir büyük hizmet etmiş olacaklarının kendilerine iyice tefhîmi umûr-i hayâtiyye-i kavmiyemizden addedilse sezâdır.

(3) - Bârgîr Tedârîki

1) - Asâkir-i şâhâneye mahsûs topçu ve süvârî koşum ve binek hayvânâtıyla ahâlîye mahsûs her nevi bârgîrlerin dâhilde yetiştirilmesine pek ziyâde vefâ edecek cesîm ovalar Osmanlı ülkesinde pek çoktur: Halep ile İskenderun arasında bulunarak son derecede vâsi, sulak, mahsûldâr olan Amik Ovası; Mersin ve Tarsus ve Adana şehirleriyle daha birçok bilâd ve kasabâtı ihtivâ eden ve zamân-ı kadîmede ordu-i humâyûna pek çok bârgîr yetiştirmekle müştehir ve müteârif bulunan Çukurova; Konya Ereğlisi önünde olan ve sulak ve mahsûldâr olmakla berâber haylî vâsi bulunan Ereğli Ovası; pek vâsi bir sahrâ teşkil eden Konya Ovası; Konya Ovası’nın şimâl-i garbiyesine müsâdif olan ve vaktiyle yetiştirdiği pek çok bârgîrler “Haymana bârgîri” nâmıyla her tarafta şöhrat bulan Haymana Ovası ve bunlara mânend olarak Asyâ-i Osmanî’de mevcûd daha sâir bazı ovalar kendi ülkemizde bârgîr yetiştirerek bu yüzden ecânibe muhtâc olmamak maksadına en ziyâde vefâ edeceği başlıca ovalardır. Elyevm bile buralarda bir haylî hayvân yetiştirilmekte olduğu mahall-i muhtelifesinde taraf taraf görülen birçok bârgîr sürüleri ile müsbettir.

2) - Vaktiyle bilâd-ı Osmaniyye’nin her tarafta icrâ kılınan at yarışları, ale’-d-devâm oynanan cirit oyunları ahâlînin cündîliğe olan rağbetinin fevkalâde artmasına, bütün Osmanlıların süvârî bir kavim şekil ve sûretine girmesine ve şu sûretle memâlik-i şâhânenin her tarafında mükemmel atlar yetiştirilmeye büyük medâr olmuş iken o âdât-i kadîme-i milliyeye rağbetin her nasılsa gittikçe azalması ve hele son zamânlarda – vukûagelen bazı küçük kazâlar sebep

tutularak – mahallî belediyeleri tarafından işbu yarış ve cirit oyunlarının ekser yerlerde men edilmekte bulunması ahâlînin bârgîre, bârgîr yetiştirmeye olan râğbetinin inkisârına sebep kavî olmaktadır. Binâberîn bütün taşra memleketlerimizde mezkûr yarış ve oyunlara müsâadede ve hattâ mâzîde olduğu gibi hükûmet tarafından teşvîkâtta bulunulması ve Avrupa’da olduğu gibi yarışlara ârzû eden zabitanın dahî iştirâkına müsâade olunması, bu yolda İstanbul’da yapılacak yarışların taşra yarışlarına numûne-i imtisâl olması lâzımedendir.

3) - Meşhûdât-ı ve tahkîkât-ı âcizâneme müsteniden diyebilirim ki Anadolu’da ve Halep havâlîsi ile Suriye ve Irak ve Arabistan kıtalarında birkaç milyon deve vardır. Deve daha çok yük taşıdığı ve beslenmesi pek ehven olduğu cihetle Arabistan ve Irak ve Suriye tarafları gibi Halep havâlîsinin ve hemân umûm-i Anadolu’nun nakliyâtı develerle icrâ kılınmakta olup Konya havâlîsinde, Gülek Boğazı’nda, Adana taraflarında, İskenderun ile Halep arasında müsâdif olduğum nice binlerce deve kıtârları bu garîb hayvânın ticâretimize hârikulâde hizmetler ettiğine şüphe bırakmamıştır. Maa-hazâ kadîmen memâlik-i Osmaniyye’de – elyevm Rusya’da olduğu gibi – birkaç milyon bârgîr mevcûd iken nesl-i feresin muhâfaza ve teksîri emr-i mühimminde sonraları iltizâm olunan mübâlâtsizlik seyyiesi olarak nesl-i mezkûrun memâlik-i Osmaniyye’de inkırâza yüz tutmasına işbu mübâlâtsizlik ile berâber deve cinsinin her türlü ihtiyâcât-ı nakliyyeyi bertaraf etmekte olması dahî pek ziyâde yardım etmiş olduğunu beyânından bir türlü kendimizi alamayız ve çünkü develerin daha çok yük taşımakla berâber ehven sûretle beslenmesi fâidesine karşı feres neslinin daha nazik ve daha ziyâde dikkat ve masrafla bağlamaya muhtâc olması mahzûru mevcûd olduğundan ve Asyâ-i Osmanî’de nesl-i feresin Rumeli’nin ekser taraflarında ve Avrupa’da olduğu gibi umûr-i zirâatinde istihdâmı revâc bulamayarak ahâlî umûr-i mezkûrede hemân dâima öküz ve manda kullanmayı âdet edinmiş bulunduğu cündîlik, yarış, cirit oynama fikirleri peyderpey zâil oldukça ahâlî nesl-i feresin muhâfaza ve teksîri emr-i mühimminde himmetsizlik, kıdemsizlik göstermeye başlamış ve vaktiyle nakliyâtın kısm-ı azamının feres ve esterlerle (yani kirâcı ve katırcı hayvânâtıyla) icrâsına son derecelerde itinâ olmakta iken bu sûret nakl-i vech-i marûz üzere gittikçe râğbetten düşüp her nevi nakliyâtın develerle icrâsı bütün bütün peydâ-i keremî eylemiş ve mevsim-i şitâda ve pek yağmurlu vakitlerde deve ile nakliyât icrâsında hayvânât-ı mezbûre ayaklarının kaymasından mütevellit tehlikelere binâen bu vakitlerde de her türlü nakliyâtı icrâyâ kâbiliyetleri nazar-ı mutâlaaya alınarak fakat Halep havâlîsi ve Anadolu’nun bazı mevâkîî gibi birtakım müstesnâ yerlerde ester, bârgîr, merkeb kâfilelerinin şimdiye değin ve fakat

nâdiren istihdâmına devâm olunmuş olmakla berâber vech-i marûz üzere mülkümüzde nesl-i feres killet ve gittikçe inkırâz-ı târî olmakla yarım asrı mütecâviz bir müddetten beri ordu-i humâyûn içün lâzımgelen topkeşan bârgîrlere ile binek hayvânâtından kısm-ı küllîsinin ve ahâlîye lâzım olan koşum hayvânlarının memâlik-i ecnebîyeden celeb ve mubâyaaasına ihtiyac-ı mübrem hâsıl olmuştur.

İşte hâlât-ı marûzanın netîcesi olarak memâlik mahrûse-i şâhânede nesl-i feres hemân inkırâza yüz tutmuş ise de ümmet-i Osmaniyye ve İslâmiyye'yi türlü türlü ihtiyâcât-ı mübreme ve tehalik-i mütekarribeden kurtarmış olan sevgili pâdişâhımız vekîl-i peygamber efendimiz hazretleri bu husûs-i mühimmeyi cümleden ol nazar-ı dikkat humâyûnlarına almaya bezl-i inâyet buyurarak nesl-i feresin memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinde yeniden ıslâh ve teksîri hakkında fermân-ı humâyûnları şerefsâdır olmuş ve ayn-i hikmet ve kerâmet olan bu fermân-ı humâyûnlarının âsâr-ı mübeccele ve müstahsenesi bugün çeşm-i meserretle görülmeye başlamıştır.

Nesl-i feresin bir an evvel teksîr olunması ve şu sûretle ordu-i humâyûn ile ahâlîye lâzımgelen binek ve koşum ve nakliye hayvânâtının belağan mâ belağ memâlik-i mahrûse-i şâhâne dâhilinde yetiştirilmesi içün husûsât-ı âtiyenin icrâsı münâsib gibi mütâlâa olunur;

(evvelâ) – Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'da ve Rumeli'nin ekser yerlerinde olduğu gibi ahâlînin her nevi umûr-i zirâatında ve alelhusûs çift e sürmek, harman çevirmek ve savurmakta bârgîr istihdâm eylemeye teşvîk kılınması;

(sâniyen) – Ahâlînin mahallî hükûmetleri taraflarından yarışlara, cirit oyunlarına ve atlarıyla sayd ve şikâra gitmeye, düğünlerde bayramlarda vesâir eyyâm-ı mahsûsada mahâret-i cündîyâne ibrâzına teşvîkiyle nâsik devr-i istilâmızda ve daha sonraları olduğu gibi bârgîre rağbetlerinin izdiyâdî emr-i mühimmi içün ittihâz-ı tedâbîr olunması;

(sâlise-i) Ahâlînin yetiştirdikleri bârgîrleri gâlî fiât ile ecânibe satabilmeleri içün Rusya ve Macaristan'da olduğu gibi usûl ve şerâit-i müstahsene tahtında hârice çıkarmalarına müsâade ve muâvenet buyurulması;

(râbien) – Bârgîr yetiştirmenin en büyük muharrik ve müşevviklerinden biri olan yarışlarda iyi bârgîr yetiştirdikleri tebeyyün edenlere mükâfât-ı nakdiye, madalya ve nişâneler, berat ve zikr-i cemîller verilmesi, Fransa'da ve bârgîr yetiştirmekle meşhûr sâir memâlikte olduğu gibi yarışların – hükûmet marifetiyle tanzîm edilmesi katiyyen lâzımeden olan nizâm-nâmesine tevfikân – kemâl-i debdebe ve tantana ile icrâsı;

(hâmisen) – Deve istimâlinin yalnız Arabistan gibi sıcak mahallere hasrıyla mahâll-i sâirede

her nevi nakliyâtın eski zamânda olduğu gibi kirâcılar, katırcılarla icrâsına yol açılması ve bunun içün dahî bir taraftan nesl-i feresin teksîrine himmet olunmakla berâber bir taraftan dahî deve başına alınan verginin peyderpey yani nesl-i feres teksîr eyledikçe tezyîd olunarak tüccarın emvâli bârgîr veya deve ile nakilde fîâtça fark görememesi ve yağmurlu ve bozuk havâlarda da harekete müsâid olmasından ve seri gitmesinden dolayı bârgîrle (kirâcı hayvânâtıyla) nakliyâtı tercih etmesi içün ittihâz-ı tedâbîr olunması.

(sâdisen) – Esterin kısıraktan alınması halinde kısırakların dûcâr-ı emrâz olmasına ve bizde nesl-i feresin inkırâzına bâdî esbâbdan biri de bu olduğunun muhakkak bulunmasına binâen usûl-i mezbûrenin bi'l-küllîye meniyle esterin merkebden alınması ve bu husûsta pek nâdir olarak ehemmiyetsiz veya kısır kısırakların istimâline cevaz verilmesi.

(sâbien) – Bârgîr yetiştirmeye ve bârgîri sevip kullanmaya dînen olan mükellefiyetimizin ve bu husûsta olan müteaddid âyât-i celîle ve ehâdis-i nebeviyyenin bütün ahâlîmize ve betahsîs taşralılarımıza yoluyla ve kemâl-i dikkat ve itinâ ile anlatılmasına ve hayvân yetiştirmekte olan menâfi-i adîde ve azîmeden kat-ı nazar vakt-i hazar ve seferde hayvânlarını hükûmete satmak veya itâ eylemekten dolayı husûle gelecek ecir ve mesûbât-ı azîme ile hükûmete veya hârice satmak ile iktisâb olunacak servet derecesinin ve Macaristan'da, Rusya'da bârgîr yetiştirerek satmakla pek büyük servetlere müstağrak olanların ne yolda hareket etmekte olduklarının herkes tarafından bilinmesine çalışılması ve şu sûretle bütün halkımızın bârgîr yetiştirmeyi ehass-i âmâl edinmelerine, bârgîri en satvetli zamânlarımızda olduğu gibi ferd-i muhabbetle sevmelerine bir yol bulunması.

Ve bu yolda daha sâir bazı husûsât dâhil memalik-i Osmaniyye'de nesl-i feres teksîri içün en muvâfık ve münâsib gibi mütâlaa eylediğimiz vesâit-i mühimmedendir.

2.2.4. Umûr-i Mülkiyeye Müteallik Bazı Malûmât ve Mütâlaat

(1) - Fünûn ve Maârif

(1) - Velînimet efendimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin neşr-i ve tamîm-i maârif hakkında lâyenkatı ibzâl buyurageldikleri eltâf-ı şâhânelerinin vecîbe-i şükür ve mahmedeti ifâdan herkes âcizdir. Yeniden birçok mekâtib açılmış, maârif-i kavmiyemiz ciddi bir sûrette terakkîye başlamıştır.

Tamîm-i maârif hakkında büyük büyük birçok himmetler, gayretler hemîşe görülmekte olmakla berâber bazı hükûmet ve maârif memûrlarının himmetsizliğinden dolayı taşra

memleketlerimizin birçoklarında ve betahsîs bazı ahvâl mahsûsasını keşîde-i silk-i sutûr ettiğimiz Konya, Adana, Halep vilâyetlerinin bir haylî mahallerinde mekâtib-i ibtidâiyye asâr-ı sâlifedeki ahvâl-i kadîmesini elân muhâfaza eylemektedir. Bu taraf köylerinde, kasabalarında ve hattâ şehirlerinde şu devr-i terakkîde bile okuyup yazmak bilmeyenlere pek kesretle tesâdüf olunmakta bulunması cidden teessüf olunacak hâlâtta değil midir? Şu on dokuzuncu asır medeniyette okuyup yazmamak ve alelhusûs okuyamamak kusûr ve hatâsı bir insan içün bir büyük felâket değil midir?

Halep havâlîsi gibi Arapça tekellüm olunan birtakım yerlerimizde mekâtib-i ibtidâiyye tedrîsâtının hemân kâmilî lisân-ı Arap üzere icrâ kılınması lisân-i Osmanî'nin buralarda teammümünü değil şüyûunu bile pek ziyâde dûçâr-ı müşkilât eylemektedir.

Sâir birtakım vilâyetlerimizde olduğu gibi Halep ve Adana vilâyetlerinde dahî Hristiyan mektepleri ve bilhassa Adana ve Tarsus ve Halep'teki Ermeni, Rum, Protestan, Cizvit, Fransisken zükûr ve inâs mekâtibi pek ziyâde ileri gitmekte olduklarından evlâd-ı İslâm'ın maârifçe Hristiyan çocuklarından aşağı kalmamaları içün bir taraftan mekâtib-i ibtidâiyye-i İslâmiyye'nin usûl-i cedîdeye muvâfık sûrette tanzîm ve ıslâhlarıyla berâber bir taraftan dahî tevfir ve teksîrleri zımmında ittihâz-ı tedâbîr olunmak hayât-ı kavmiyemize taalluk eder en büyük ve mühim meseledir.

(2) - Vilâyet-i şâhânenin ekserinde ve bilhassa Konya, Adana ve Halep vilâyetlerinde mevcûd mülkiye rüştiye ve idâdiyyelerinin dahî tedrîsât ve intizâmî ve talebe-i mevcûdesinin miktârları zamânın terakkiyât-ı azîme ve îcâbât-ı şedîdesine pek de muvâfık değildir.

İstanbul ve taşrada bulunan otuza karîb rüştiye-i askeriyenin mülkümüzde neşr-i ve tamîm-i maârifeye pek büyük hizmetler ettiğinin büyük bir burhânı da Halep rüştiye-i askeriyesidir denilebilir: Beş yüze karîb talebeye mâlik olan bu rüştiyede ekserîsi evlâd-ı Arap'tan olan şâkirdan güzel Türkçe öğrenmekle berâber dâhil program olan ulûm ve fûnûn-i mukanneneyi dahî iyice tahsîl eylemekte iseler de mektep binâsının tevsî olunmasına lüzûm-i katî vardır.

Konya ve Adana şehirleri bilâd-ı Osmanîyye'nin en büyüklerinden olmakla gerek bu şehirlerde ve etrâf ve civârlarında bulunan evlâd-ı vatanın dahî maâriften cidden hissedâr olabilmeleri ve gerek mekâtib-i askeriyeye duhûl emrinde dûçâr-ı müşkilât olmamaları içün buralarda yeniden bir rüştiye-i askeriyeye tesîsi cümle-i levâzımdan olup Ankara, Konya, Kayseri şehirlerinde yeniden bir rüştiye-i askeriyeye tesîsi hakkındaki mukarrerât-ı mevki-i fiil ve tatbîka vaz olduğu halde Adana rüştiye-i askeriyesinin tesîsi kâlavrağa sâye-i hazret-i pâdişâhîde karîben onun dahî tesîs ve küşat olunacağına iştibâhımız yoktur.

(3) - Asr-ı maârifhasr cenâb-ı hilâfetpenâhîyi târîhte ilelebet kemâl-i şükür ve mahmedetle yâd ettirecek bu nice müesser cemîle meyânında mekâtib-i idâdiyye-i mülkiye bir mevki mümtaz tutar: Bizzât meşhûd-i âcizânem olan Konya, Adana, Halep mekâtib-i idâdiyye-i mülkiyesi bazı eksikleri olunmakla berâber elyevm hemân Avrupa mekâtibini andırır mekâtib-i muntazamamızdandır denilebilir. Maa-hazâ birtakım ahâlînin henüz maârifte ısınamamasından ve daha doğrusu adem rağbetinden dolayı her üçünün dahî talebe-i mevcûdesi pek azdır. Muntazaman tensîk edilmiş âlî bir heyet-i tadrîsiyenin neşr-i envâr-ı maârif ve füyûzât eylediği koca koca mekâtib-i idâdiyye-i mülkiyemizde iltizâm ve ihtiyâr olunan büyük fedâkârlıklar ile aslâ mütenâsib düşmeyecek sûrette bir avuç şakirt görmek cidden teessüf olunacak, âdetâ büyük keder edilecek hâlâttan değil midir?

Halep mekteb-i idâdiyye-i mülkîsi büyük bir kışla tarzında ve gâyet muntazam ve şehrin en güzel yerinde olmakla berâber şehir-i mezkûr bilâd-ı Osmaniyye'nin en büyük ve mühimmelerinden iken mekteb-i mezbûr derûnunda ancak yüz kadar talebe vardır. (Subhâne men tehayyera...!!)

Gerek Halep ile Adana ve Konya idâdilerinde ve gerek onlara mânend olan sâir taşra mekâtib-i idâdiyyelerimizde talebenin teksîri, ahâlînin bu mekteplere rağbetlerinin tevfiîri içün mahallî hükûmetlerinin ve bilhassa maârif memûrlarının cidden teşvîkâtta bulunması; bu yolda tedâbîr-i mukteziyenin el birliğiyle ittihâz ve icrâsı vecâibden görülür.

(4) - Vilâyet-i şâhânenin ekserinde olduğu gibi Konya ve Adana ve Halep vilâyetlerinde dahî şeriât-ı garrâ-i Ahmedîyye'nin neşr-i ahkâm-ı celîlesine en büyük vâsıta olan ulûm-i dîniyye tadrîsâtı eski usûlde cârî olduğundan müddet-i tahsîliyye pek ziyâde uzamakta ve ulûm ve fûnûn-i lâzime asır ve zamânın îcâbât-ı katiyye ve şedîdesine tamamen muvâfık sûrette tadrîs ve tahsîl olunamamakta olmakla tadrîsât-ı ulûm-i dîniyyemiz usûllerinin ıslâhlarına cidden lüzûm vardır:

Küre-i arzın her tarafında İslâmiyet'in güneş gibi parlak olan envâr-ı füyûzâtını neşre hâdim olacak; dalâlet ve sefâlette kalmış, yolunu şaşırmış olanları zulmet-i felâketten kurtaracak hak yolunu onlara gösterecek; Afrika'da, Çin ve Japonya ve Amerika'da, dünyanın her yerinde nûr ve vahdetten demsâr olacak; muârizlara hak ve hakîkati isbât ve irâe eyleyecek; makâm-ı hilâfet-i azimânın azamet ve şevketini bütün müslümanlara, sükkân-ı rûy-i zemîne anlatacak olan ulemâ-i dîn-i mübînin ancak tadrîsât-ı mükemmele sâyesinde yoluyla yetişebileceği nazar-ı teemmül alındığı halde tadrîsât ve tahsîlâtlarını vakit ve zamânın îcâbâtına tevfiîk eylemek lüzûm-i şedîdi güneş gibi tezâhür eyler.

Usûl-i cedîde sâyesinde birkaç sene içinde lisân-ı Arabî edebiyâtıyla berâber tahsîl eden ve ettiren Cizvitler, Misyonerler onların Arapça müellîfâtı meydânda durup dururken ulûm-i dîniyyemiz talebelerinin lisân-ı Arap üzere tekellüm ve kitâbete iktidar tam peydâ etmemek üzere yirmi seneye karîb bir müddette ancak ikmâl tahsîl edebilmeleri ve bu müddetin kısm-ı küllisini âlet derslerinin tedrîsi ile geçirmeleri sevgili pâdişâhımız vekîl-i peygamber efendimiz hazretlerinin mağbût-i asâr ve edvâr-ı sâlife olan şu devir biatiyle terakkîsinde tecvîz olunabilir hâlâtta olmadığından bu yoldaki tedrîsâtın ıslâhıyla terakkiyât ve icâbât-i asriyyeye tevfiik edilmesine cidden çalışılmak lüzûmu bedîhî ve âşikârdır. Cevalângâhımız olan vilâyet-i şâhânedan bâhusûs Konya vilâyetinde ve hattâ nefis-i Konya şehrinde ulûm-i dîniyye tedrîsâtı pek de muvâfık matlûb-i âlî olmayıp cidden terakkîye muhtâcdır.

Nefs-i Halep'te ulûm-i dîniyye içün dârü't-tedrîsler haylî kesîr ve oldukça muntazam ve tedrîsât-ı vâki nispeten daha mükemmel olmakla berâber sâirleri gibi bunlarda da Yunan kadîm-i hikemiyyâtı, hikmet-i kadîme ve anâsır-ı erbaa mesâili, heyet-i atîka kavâidi elân ulûm-i akliyye sırasında tedrîs olunagelmekte olduğundan şimdilik hiç olmazsa terakkîye pek müsteid görünen işbu dârü't-tedrîslerde olsun tedrîsâtın terakkiyât-ı asriyye nispetinde ıslâhıyla bir hâl-i mükemmeliyet ifrâğına bir çâre bulunmak levâzımdan addolunur.

Bugün bile bir büyük merkez-i maârif ve sanâyi olmak istidât-ı azîminde bulunan Halep şehir-i şehîrinde mevcûd dârü't-tedrîsler ıslâh olunur ve tarz-ı cedîdde bir de ulûm-i dîniyye dârü't-tedrîs âliyyesi tesîs edilir ise burada pek çok ulemâ ve fakihâ ve fuzalâ yetişeceğine şüphe yoktur. Elyevm bile şehir-i mezkûrda bir haylî Arap ve Kürt fakihâ ve ulemâsı mevcûd ve havâlîsinde mesken Türk ve Kürtlerden buraya tahsîle gelenler kesretle meşhûd olmasından dolayı ber-vech-i marûz ıslâhât-ı lâzımeğe teşebbüs olunduğu halde tâlibîn ilim ve marifetin daha ziyâde teksîr ederek şehir-i mezkûru bir merkez-i ulûm ve maârif haline koyacakları şimdiden kestirilebilir.

(5) - Mersin, Tarsus, Adana, Halep, Antep; Maraş ve hakezâ şehirlerinde ecnebîler tarafından tesîs edilmiş birtakım mekâtib yani Protestan, Cizvit, Fransisken, Amerikan mektepleri var ise de vatanın Hristiyan ve Musevi evlâdının yed-i ecânibde bulunan mekâtibde yetişmeleri siyâseten muzır ve onların mekâtib-i Osmaniyye'de tahsîl-i ulûm ve fûnûn etmesi elbette münâsib ve muvâfıktır.

Buna binâen gayrî müslim vatan çocuklarının dahî İstanbul'da olduğu gibi her yerde mekâtib-i Osmaniyye'ye duhûle râğbet etmelerine ve saâdet-i müstakbelelerini oralarda temîn edeceklerine cidden kanâat getirmelerine çâreler düşünülerek menâfi-i vataniyyenin

müşterek bulunduğu daha mektepte bulundukları sırada etfâl-i mezkûreye anlatılmak bizce vecâibden görünür.

(6) - Halep ile İskenderun arasında bulunan Amik Ovası biddefaât dediğimiz vechle cesîm, pek münbet ve mahsûldâr, gâyet sulak olup her nevi mahsûlât vermeye ve bilhassa bârgîr yetiştirmeye fevkalâde müsâid ve pek çok da kurâ ve kasabâtı hâvî olduğundan burada dahî imârât-ı lâzıme, iktizâ eden ameliyât-ı tefcîriyyeye bedâ ve mübaşeretle berâber bir numûne çiftliği ve bir de halka mahsûs zirâat mektebi tesîsi pek ziyâde mûcib-i muhsenât olur.

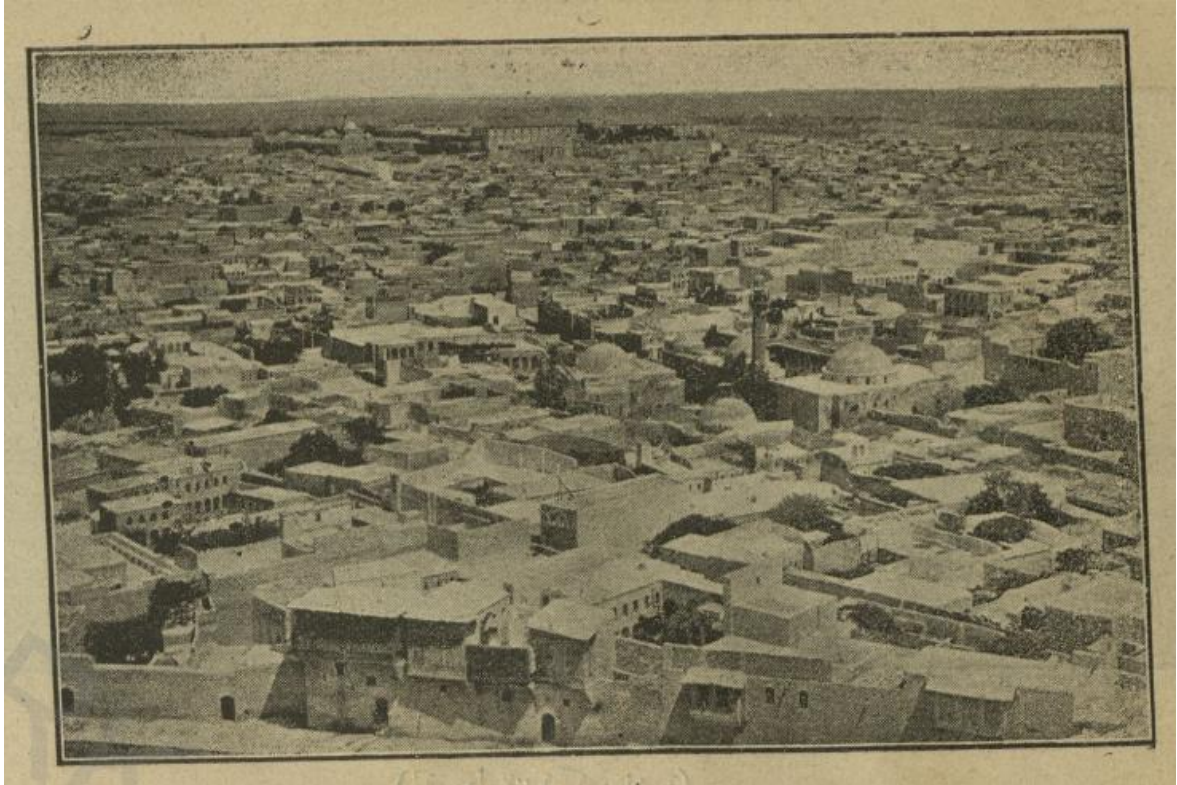
(7) - Lisân-ı Osmanî'nin tahsîlindeki müşkilât yani kırâat ve kitâbetimizde mevcûd envâi suûbât mülkümüzde ulûm ve fûnûnun îcâbı derecesinde ve kemâl-i sûrat ve suhûletle teammûm ve intişârına pek ziyâde haylulet etmekte ve elyevm lisân-ı Osmanî'yi tahsîl eylemeleri katiyyen lâzım bulunan sunûf ahâlîmizin (Arap, Kürt, Arnavut, Boşnak ve akvâm-ı sâire-i Osmanîyye efrâdının) bu lisânı iyice öğrenmelerine tahsîlindeki güçlük başlıca menâfî ve hele ekser köylülerimizin nik ü bedî fark etmeyecek sûrette cahil kalmalarına bâdî-i müstakil olmakta olduğunu bir sûret-i amîkada olarak insâf ile düşünür isen elbette teslim kabul ederiz.

Birtakım köylerimizde köy imamından başka okumak yazmak bilen bir ferdin bile bulunmaması ve ekser köy imamlarımızın da rika yazıyı nice bin müşkilât ile kekeleyerek ancak sökebilmeleri yolsuzluk ve usûl-i tahrîr ve kitâbetimizde bilâ-lüzûm ıstılâhperdâzlığa, kelimât-ı ecnebîyye kullanmaya meyl ve heves olunmak sûretiyle her nasılsa şimdiye kadar dûçâr olunulmuş hata-i azîm ve fâhiş netîcesi değil de ya nedir!...

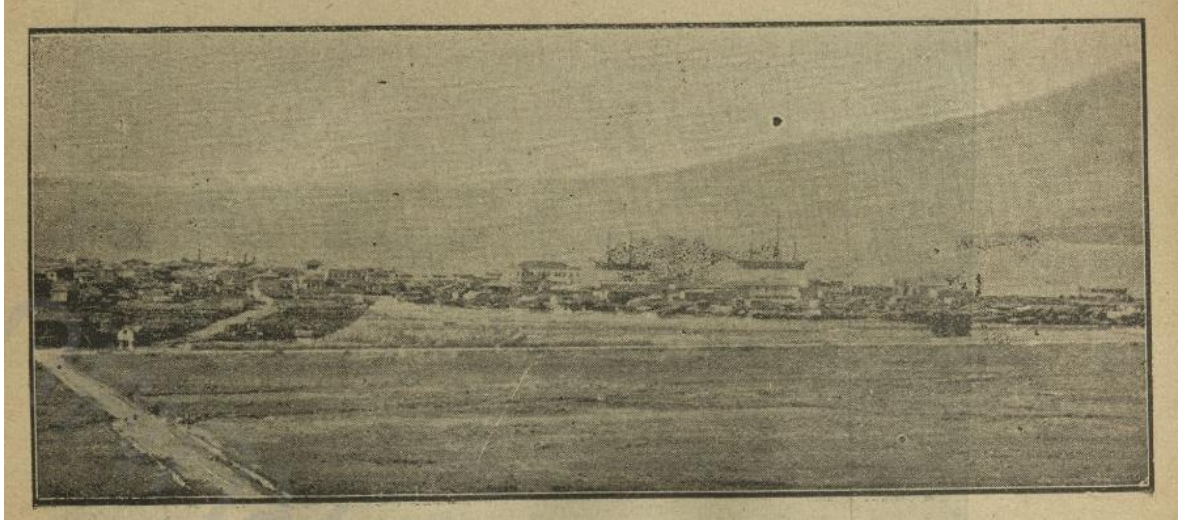
Lisân-ı Osmanî'yi iyice öğrenmek içün kavâid-i Türkî'ye ve Arabî'ye ve Fârsiyye'ye ve ucu bucağı bulunmaz nihâyetsiz kelimât ve cümle ve terakibin manâlarına ıtlâ husûlüne behemehâl lüzûm olunması, evlâd-ı Arap'tan birçoğu gibi kütüb-i Arabiyye, evlâd-ı Acem gibi müteaddid kütüb-i Fârsiyye okunarak bu yolda nice senelerce emek verilmedikçe lisânımızın gavâmizine bir türlü peydâ-i vukûf edilememesi bu lisânın tahsîlindeki müşkilât-ı fevkalâdeyi güneş gibi izhâr etmekte ve mekâtib-i âliyyemizde senelerce tahsîl edenler içinde bile usûl-i kitâbetimize tamamen âşinâ olunularak nâdiren yetişmesi bu lisânı cidden tahsîldeki müşkilât-ı fevkalâdenin derecesini erbâb-ı ibtisâra âpâşikâre göstermektedir.

Maârif nezâret-i celîlesinde erbâb-ı iktidâr ve ihtisâstan müteşekkil olmak üzere teşkil olunması lâzımeden olan bir komisyon mahsûs ki – şûdûr bâdîl hazret-i hilâfetpenâhîde karîben teşkiline ümît ve ârzû - imlâmızı, kavâid lisâniyyemizi taht-ı karâra aldığı ve lisân-ı

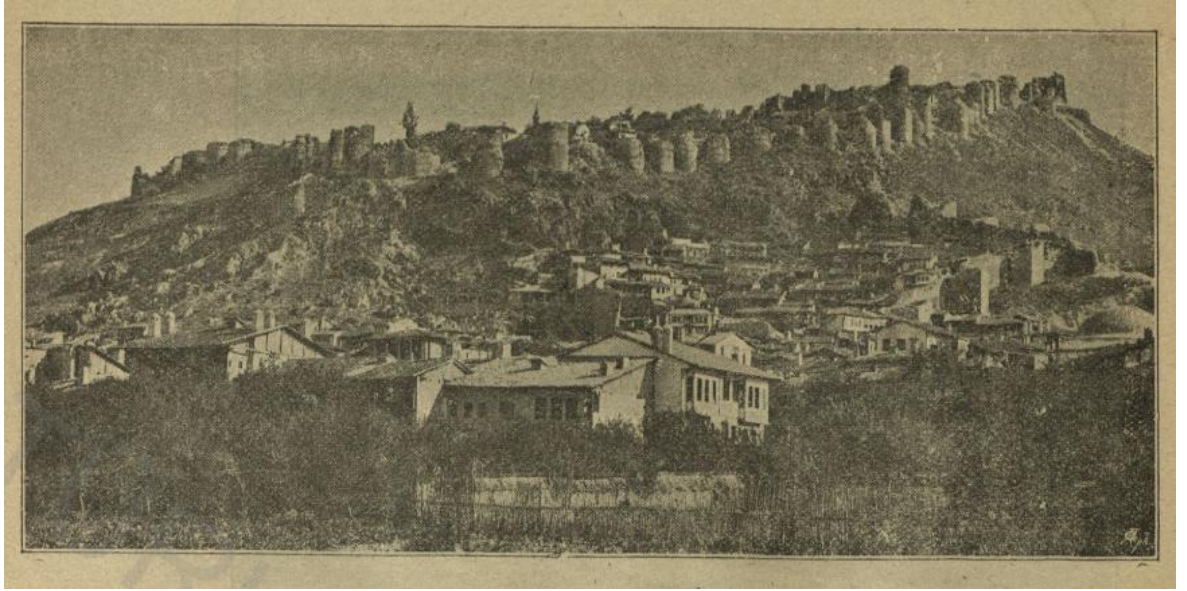
Osmanî'nin imkânîen müsâid olduğu son derecelere kadar basitlendirilmesi yani her türlü mugâlatadan tecrîdi yolunda tedâbîr-i mukteziyyeye tevessül olunarak dâire-i maârifçe bu yolda da cidden sarf-ı himmet olunduğu ve rûhlu manâlı Türkçe sözler hiç fâidesi olmayan ve fâidesi olsa da mehâzir-i adîdesi fâidesine min külli'l vucûh galip gelen tumturaklı cümle ve ibârâte kat kat tercih kılınmak kâde-i umûmiyye ittihâz olunarak bütün devâir hükûmette muharrerât ve mekâtibâtın, gazetelerde her türlü şuûnât ve makâlât vesâirenin ve hele târîh, roman, hikaye gibi umûma mahsûs kütüb-i edebiyâtımızın açık ibâreler ile yazılması resmen usûl ve kâide ittihâza el-hâsıl ve imkânın müsâid olduğu basitlik mugâlataya katiyyen tercih kılındığı tezyîd-i mekâtibe ve intişâr-ı maârifede daha ziyâde çalışıldığı halde sâye-i hazret-i pâdişâhîde mülkümüzde maârif ve sanâyiin yıldırım süratiyle terakkîye başlayacağı ve elyevm otuz milyonu mütecâviz olan ahâlîmizin pek azı okuyup yazmak bildiği halde vech-i marûz üzere onlardan pek çoklarını az vakit içinde kırâat ve tahrîre heves ederek neşr-i ve tamîm-i maârif ve bu sûretle terakkî-i envâi harf ve sanâyi emr-i mühimmene imkân hâsıl

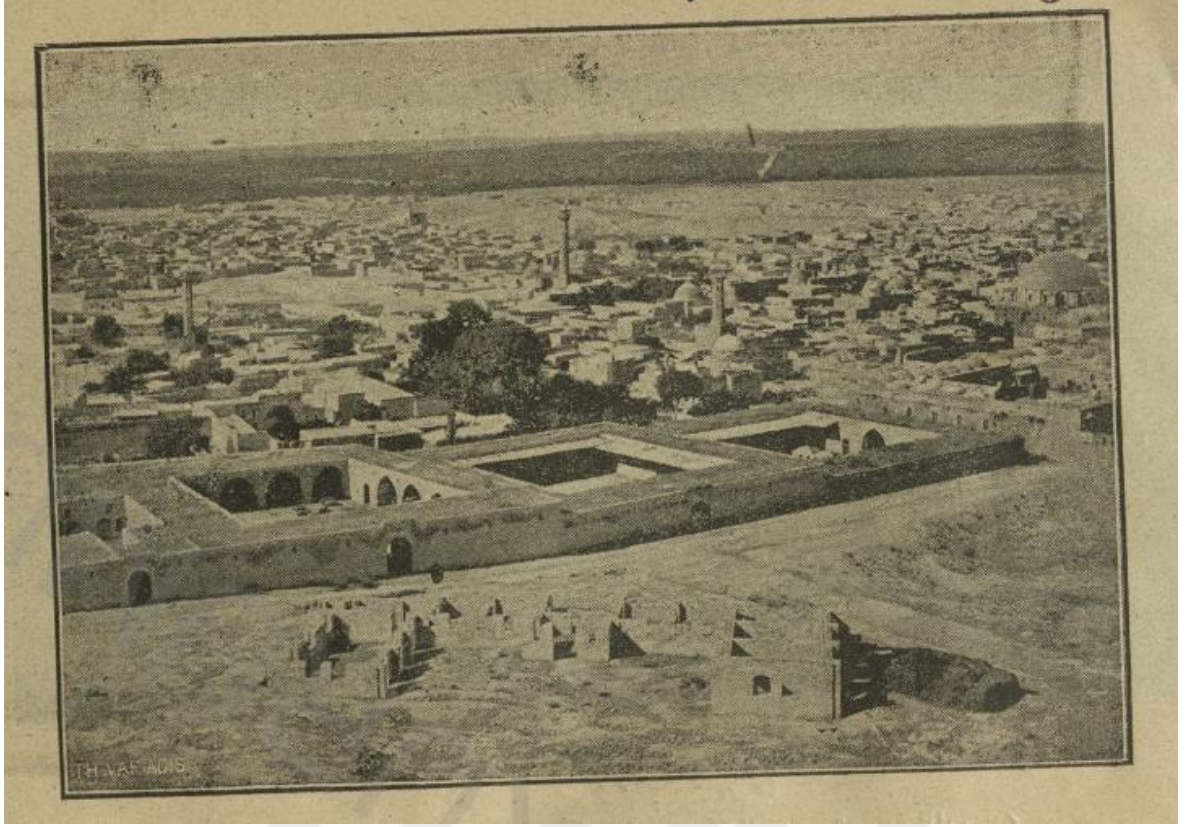
Şekil 8. Halep Şehri (Halep Kalesi'nden Kışla-i Hümayun'a Doğru Bir Manzara)

Şekil 9. İskenderun Kasabası (Kara Tarafından Görünüşü)

Şekil 10. Kütahya Şehri (Sırt Üzerindeki Kalesi Bizantin Vaktinden Kalmadır)

Şekil 11. Halep Şehri (Kaleden Ensar Karyesi'ne Doğru Bir Nazar)

olacağı ve memâlik-i Osmaniyye hâricindeki nice milyonlarla Türkçe söyler akvâmın dahî kütüb ve müellîfâtımızdan, terakkiyât-ı edebiyemizden min külli'l vucûh istifâde ile necât ve selâmete aktarana çâre bulacağı bedîhî ve âşikâr ve maa-hazâ bu halde esâs şeriât-ı garrâ-i Ahmediyye olan lisân-ı Arabî tahsîlâtına nakîsa târî olmamak içün bilcümle medâris-i ulûm-i dîniyyemizde tedrîsâtın münhasıran lisân-ı Arabî üzere ve fakat bir tarz-ı cedîd ve müstahsenesinde icrâsı ve lisân-ı celfî-i Arap üzere yazılmış ve yazılacak kütüb ve müellîfât-ı makbûlenin dahî bilâ ifâte-i zamân lisân-ı Osmanî'ye nakil ve tercümesine gayret ve himmet olunması lüzûmu vâreste-i külf-i isbâtıdır.

(2) - Sanâyi

(1) - Halep'te kumaşçılık sanatı pek ileride olup nefis-i Halep şehrinde elyevm pek çok (bir iki binin râddesinde) kumaş destigâhı mevcûd olmakla Halep akmişe-i nefisesi her tarafta şöhret bulmuştur.

Avrupa emvâlinin meydân-ı rekâbete atılması vaktiyle beş altı binin râddesinde olan Halep kumaş destigâhlarının elyevm bir iki bine tenzil etmesine bâdî olmuş ve bu destigâhlarda çalışan bir amelenin ücret-i yevmiyesi vaktiyle yirmi beş otuz kuruş râddelerinde iken

rekâbet-i mezkûrenin istilzâm eylediği adem-i rağbet sebebiyle şimdi üç dört kuruş râddelerine inmiş olmakla ameleden pek çoğu tedrîcen o canım kumaşçılık sanatını terk ile kendilerine kaba saba başka iş aramaya başlamışlardır.

Halep kumaşları gerek metânet ve mukâvemet ve gerek nefâset ve sevimlilik cihetiyle Avrupa akmişesinin kat-ender-kat fâik olduğu ve hattâ bu hassalarına mebnî yakın vakte kadar hemân bütün Anadolu ahâlîsi, bütün İstanbul küberâsı bu nevi kumaşlardan elbise iktisâsına rağbet etmiş bulunduğu ecilden mezkûr kumaşların Avrupa terakkiyât-ı ahîre-i sanâiyesinden istifâde sûretiyle bir kat daha tezyîd zerâfetlerine himmet olunduğu halde Hint ve Japon kumaşları gibi dünyanın her tarafında ve mülkümüzde yeniden revâc bulacaklarına ve ehven fiâtları bu revâcı gittikçe artıracığına iştibâh olunamaz. Islâh ve terakkîleri yolunda tedâbîr-i mukteziyyeye tevessül olduğu halde Suriye'nin sâir bazı mahallerinde çıkan kumaşlarla berâber Halep kumaşları umûm-i memâlik-i şâhâneye kifâyet ettikten başka hârice bile ihrâc olunabilir ve memleketimizde kumaşçılık sanatının terakkîsi halinde kumaş esmânı olarak pek büyük servetimizin Avrupa'ya gitmemesi gibi bir menfaat-i azîme husûle gelir.

Ecnebî rekâbeti beliyesiyle Halep'te kumaşçılık sanat-ı nefîsesinin mahv ve teleften vekâyesi, mevcûd destigâhların tenakusuna bedel gittikçe tezâyidi içün tedâbîr-i âtiyeye tevessül olunmak lâzımeden addolunur:

(evvelâ) – Halep kumaşlarının (ve bunlara mânend olan Hama ve Humus ve Şam ve mahâll-i sâire kumaşlarının dahî) her tarafa gönderilebilmesi ve ecnebî malıyla bir dereceye kadar olsun rekâbet eyleyebilmesi içün memâlik-i Osmaniyye ve ecnebîyenin herhangi bir tarafına ihrâc olunursa olunsun gümrük resminden kâmilen muaf tutulması,

(sâniyen) – İmâlâtın terakkiyât-ı müstahsene-i asriyye nispetinde daha âlî bir tarzda olması içün meşhûr kumaşçıların evlâdlarından birtakımının li-ecli't-tahsîl Avrupa'ya azâmı ve hükûmet-i mahalliyyenin inzimâm muâvenetiyle en ileri gelen kumaşçı esnafına Halep'te (Şam ve sâirede) numûne olmak üzere tarz-ı cedîdede bir iki kumaş fabrikasının tesîs ettirilmesi,

(sâlisen) – Halep ve Şam kumaşlarından elbise iktisâsı husûsunun gerek Deraliyye'de gerek sâir meşhûr şehirlerimizde zükûr ve inâşça moda ve usûl ittihâz kılınması ve kendi mamûlât-ı milliyemizden elbise iktisâsı kadar fâide ve şerefli bir şey olmadığına herkesçe bilinmesi içün mahallî hükûmetleri ile matbûâtın lâzım gelen himmette kusûr eylememesi,

(râbien) – Kumaşçılık sanatını daha ileri götürenlere hükûmet tarafından mükâfât-ı

nakdiyye, tahsinnâme ve zikr-i cemîller verilmesi sûretiyle teşvîkâtta bulunulması,

(hâmisen) – Hânelerimizin tefrîşatında münhasıran Halep kumaşı kullanılması ve hiç olmazsa gelin odalarının teberrüken mamûlât-ı dâhiliyeden olan bu nevi kumaşlarla döşenmesi beyne'l-ahâlî âdât-ı melûfe sırasına geçmek içün teşvîkât-ı mütemâdiyen geri durulmaması,

(sâdisen) – mezkûr kumaşların nesci emrinde müstamel pamuk ipliklerinin Avrupa'dan ve ipliklerin Hint ve İran'dan gelmemesi içün gerek Halep ve gerek Şam'da birer iplik fabrikasının tesîsiyle berâber civârda miktâr-ı kifâye ipek yetiştirilmesi içün teşvîkâtta bulunulması, mukteziyyattan görünür.

(2) - Halep'te sabunculuk sanatı haylî ileride olmakla birçok büyük sabunhâneler vardır. Bu sabunhânelerin mamûlâtı Mısır, Hicaz, Yemen taraflarında ve Irak ve Anadolu içêrülerinde pek ziyâde revâclıdır. Maa-hazâ imâlâta tarz-ı atîk üzere devâm olunduğundan Avrupa'dan bir iki sabuncu ustası celb olunarak burada pek ziyâde terakkî etmek istidâtında bulunan bu sanat-ı mühimmenin ileri götürülmesi ve şu sûretle Avrupa'ya da külliyyetle sabun ihrâcına çâre aranması lâzımedendir.

(3) - Halep'te sanâyi-i mühimmeden birtakımları ezcümle kunduracılık ve saraçlık sanatları ümît edilecek derecenin fevkinde yani haylî ileridedir. Bu sanatların daha ziyâde revâc ve terakkîsine hidmet olunursa Halep şehri gerek nefis-i Halep ile mülhakâtının ve gerek bu taraflardaki asâkir-i şâhânenin muhtâc olduğu her nevi ayakkabılarıyla edevât-ı sarâciyyeyi maa-ziyâdeten imâl ve ihzâr ettikten başka hârice dahî bu nevi mamûlâtın kısm-ı küllisini ihrâc edebilir.

Bu maksad-ı nâfiin hayyiz-i husûle ve vusûlüne bâdî olacak esbâbdân en mühimi nefis-i Halep'te usûl-i cedîde üzere bir meşîn ve sâhtiyân ve kösele fabrikasının tesîs ve inşâsıdır. Öyle bir fabrikanın süratle tesîsi Halep ağıniyâsının himmetlerinden intizâr olunur.

Her sene Halep ve havâlîsinden binlerce deve kıtârlarıyla İskenderun'a inerek oradan Avrupa'ya ihrâc kılınan nice binlerce denk hayvânât derilerinin onda biri kösele vesâire imâli içün Halep'te bırakılsa tesîsine lüzûm gösterdiğimiz Halep kösele ve meşîn fabrikası mamûlâtının az vakit içinde memâlikimizin her tarafında rağbet ve iştihâr bulacağına iştibâh olunamaz.

(4) - Halep vilâyetinin ekserî yerlerinde ve bilhassa Amik Ovası'nda ve Halep civârındaki çiflikât-ı humâyûn arâzisinde pek külliyyetli meyan kökü hâsıl olmakla senevî nice binlerce deve kıtârları ile İskenderun'a meyan kökü indirilmektedir.

İskenderun'a indirilen bu kökleri bittazyîk muntazam denkler yaparak Avrupa ve Amerika'ya ihrâc için İskenderun'da iki adet cesîm fabrika ve depolar tesîs kılınmıştır.

Meyan kökü ticâreti fevkalâde kârlı ve fâideli mühim ticâretlerden olduğundan hazîne-i celîle nâm ve hesâbına olarak dahî İskenderun'da mezkûr fabrikalara mânend bir fabrika ve îcâb eden depoların tesîsiyle meyan kökü celb ve cemine ve tüccarları vâsıtasıyla hârice ihrâcına başlandığı yani takdîrde küllî temettü husûle geleceği bî-iştibâhtır.

(3) - Zirâat ve Ticâret

(1) - Muntazam yol ve şimendiferler memâlikin hayât damarları mesâbesinde bulunduğu ve vakt-i seferde olacak her nevi sevkîyât ve harekât-ı askeriyeden kat-ı nazar vakt-i salahta memâlikin her köşesinde husûlüne himmet olunmak lâzımgelen âsâr-ı umrân ve medeniyet ve alelhusûs ahâlîyi müstağrak-ı servet ve saman ve garîk-i mesadet bî-pâyân eylemek şânından olan her türlü esbâb-ı zirâat ve ticâret onlar sâyesinde temîn kılındığı cihetle yol ve şimendiferlere ne kadar ehemmiyet verilse sezâ ve alelhusûs bâlâda bahs-i mahsûsunda keşîde-i hadde-i tetkîk eylediğimiz yol ve şimendiferlerin bir an evvel husûlüne çalışmak lâzım ve ahrâdır.

(2) - Nefs-i Halep ile havâlîsinde emr-i zirâat ve felâhat haylî ileridedir. Halep ve havâlîsini sakî ve ırvâ eden Kuveyk Nehri'ne Sacır Suyu akıtılarak nehr-i mezkûrun suyu çoğaldığı halde bu havâlîde zirâatten fevkalâde terakkî ederek şimdiki hâsılâtın beş on misli artacağına ve elyevm bile Halep'te bağcivanlığın pek ileride olması sebebiyle fevkalâde mamûr ve müterakkî olan Halep bağçe ve bostanlarının tarâvet-i mükemmele-i hâzıralarını kat-enderkat arttırarak hârice ve hattâ Avrupa'ya bile külliyetli kuru meyve ve mahfûz sebze çıkarıp bu sûretle de haylî ticâret edileceğine şüphe olunamaz.

(3) - Son zamânlarda min külli'l vucûh kesb-i ehemmiyet eden İskenderun Körfezi sevâhilindeki ahâlî teksîr olunarak mezkûr körfezde küçük vapurlar da işlettilirmeye başlandığı halde bu körfezin gâyet latîf, sulak, mahsûldâr olan sevâhilinin min külli'l vucûh kesb-i umrân ederek âsâr-ı kadîmedeki mamûriyetini bulacağı ve elyevm bile bu sâhilde pek çok olan ve hârice küllî hâsılât veren latîf limon ve portakal ve envâi meyve bağcilerinin beş on misli artarak şimdikinden pek ziyâde meyve ve mahsûlât-ı sâire ihrâc olunabileceği ve hattâ sevâhil-i mezkûrenin birçok küberâ ve ağniyâya şitâiyye olacağı şüphesizdir.

Ceyhan ve Seyhan nehirlerinde dahî küçük vapurlar işlettilirmesi akdemce beyân olunduğu üzere mûcib-i muhsenât-i azîme olacak ve enhâr-ı mezkûre sevâhil ve havâlîsinin zirâat ve ticâretini fevkalâde ileri götürecektir.

(4) - Birçok bilâd ve kasabâtı hâvî ve fevkalâde cesîm olan Çukurova’da pek külliyyetli pamuk hâsıl olmakla Mersin, Tarsus, Adana şehirleriyle elyevm “Hamidiye” nâm-ı celîlini alan Yarsuvat kasabasında bazı ecânib ve ahâlî-i Hristiyâniyye taraflarından ekserîsi neccâr ile işleyen büyük küçük birtakım pamuk ve iplik fabrikaları tesîs edilmiş ve bunlardan ekserînin yanında cümle-i mütemmimâtlarından olmak üzere neccârla işler büyük değirmenler vücûda getirilmiştir. Mezkûr fabrikalardan pek küllî temettü hâsıl olmakta olduğundan aġniyâ-i ahâlî-i İslâmiyye’nin dahî böyle fabrikalar tesîsine çalışmasını cümle-i vecâibden görür ve hazîne-i celîle nâm ve hesâbına olarak mezkûr şehirlerin birinde ve meselâ Adana’da böyle bir fabrika tesîs ile neccârla işlemesi tabîî olan bu fabrika içûn Seyhan Nehri’nden dahî istifâde olunduġu halde husule gelecek menâfiin daha vâsi olacağını ve bir fabrika-i humâyûnu içûn lâzım gelen her nevi ipliġin maa-ziyâdeten buradan tedârik olunabileceğini kuvvetle ümît eyleriz.

(4) - İmârât

(1) - Anadolu-i şâhânenin pek çok yerlerinde ve alelhusûs Hüdavendigâr, Konya, Adana vilâyetlerinin birçok mahallerinde ahâlî köylerdeki hânelerin hemân cümlesini ve kasabât ve şehirlerde mevcûd hânelerden dahî belki yüzde doksanını kerpiç denilen kuru çamurdan yapmakta ve bunların üzerlerine sııklar ve onlarında üstüne hasır ve saz ve sonra türâb ferş etmek sûretiyle sakıflarını vücûda getirmektedirler.

Bu vech ile derme çatma olarak yapılan kerpiç hâneler yağın kar ve yağmurun tesîratıyla bilâ fâsıla çatlamakta, göçmekte olduklarından tamîr ve termîmleriyle uğraşmak ahâlînin en büyük iştiġâlâtını teşkîl etmekte, onların en metîn olanları bile sekiz, on ve nihâyet on beş seneden ziyâde dayanamamaktadır. Anadolu-i şâhânenin nice asırlardanberi mamûr ve âbâdân olamamasının ve Konya vilâyeti gibi bazı vilâyetlerde vaktiyle pek cesîm ve mamûr olan nice büyük köylerin bugün yerlerinde yeller esmesi keyfiyyetinin esbâb-ı asliyyesinden en mühimi de esâsen kuru çamurdan ibâret olan bu hânelerden başka hâne inşâsına ahâlînin meyl ve raġbet etmemesi olduġu kuvvetli olarak iddia olunabilir.

Mezbûr hânelerin derme çatma olarak vech-i marûz üzere yapılması sebebiyledir ki babadan evlâda mamûr bir hâne kalmadıġından herkes müddet-i ömründe mutlaka başını sokacak bir hâne inşâ ve tedârîki mecbûriyetinde olmakla bu ihtiyac ihtiyâcât-ı sâire-i medeniyyeye takdim etmekte ve hâne tamîr ve tedârik veya inşâsı meşgulesi en büyük ve mühim meşâġilden bulunmaktadır. Binâberîn evvelâ civârlarında taş veya orman bulunan kurâ ve kasabâttan bedâ ile bu nevi hânelerin inşâsına katiyyen müsâade olunmayarak her türlü emâkin ve mesâkinin taştan ve îcâb eden mahallerde tuġla harmanları, fabrikaları tesîs ile

kerpiç yerine tuğladan ve hiç olmazsa ahşaptan inşâlarına ahâlînin mecbûr tutulması ve şu sûretle de Anadolu-i şâhânenin matlûb-i âlî olan mamûriyetine çalışılması cümle-i vecâibden addolunur.

Şu dahî şâyân-ı işârdır ki Halep ve Şam-ı Şerîf gibi Irak ve Suriye kıtalarının ebniye-i mevcûdesi taştan inşâ kılınan birtakım şehirlerde maâbid-i cesîmeden kat-ı nazar nice yüz senelik cesîm ahâlî hâneleri bulunmakta ve binâberîn bir hâne sahibinin bütün ahfâd ve ensâli o hânedede oturmak, mesken tedârîki içûn olsun dūçâr zarûret olmamak mesadetine nâil olduğu ve şu sûretle bu nevi binâların heyet-i mecmûasından müteşekkil şehirlerde hemîşe âsâr-ı umrân ve intizâm-ı meşhûd olmakta bulunduğu halde ebniye-i mevcûdesi ahşaptan yapılmak mutâd olan şehirlerimizde ve ez an cümle İstanbul dahî dâhil olduğu halde ekserî büyük beldelerimizde yarım asır kadar bile idâme-i mamûriyet etmiş ve hele bir asır kadar yaşamış bir hâneye bile hemân tesâdüf olunamamaktadır.

Beyoğlu'nun bugünkü mamûriyeti esbâb-ı asliyye ve mühimmesinden birinin dahî 1870 sene-i mîlâdiyyesinde vukûa gelen Beyoğlu harîk-i kebîrinden sonra bu cihette ahşap hâne inşâsına müsâade olunmaması olduğu erbâb-ı vukûfun malûmlarıdır.

Fıkr-i kasîr kemterânemizce ebniye-i mevcûdesi ahşap olarak inşâ edilen bir şehrin intizâm ve mamûriyet-i hakîkiyyeye mukârin olması ve hele Avrupa bilâd ve şehirleri gibi intizâm ve mükemmeliyeti ile temeyyüz etmesi mümkün ve mutasavver değildir.

Bir binâyı kârgîr olarak inşâ etmek ömr-i tabîisini beş on kat uzatmak demek idüğü ve ahşap hânelerin süslü ve ziynetlice barakalardan başka bir şey olmadığı nazar-ı dikkat ve insâf önüne alınmadıkça, evlâd ve ahfâd ve ensâlimizin meskenlerini olsun temîn eylemek üzerimize mühim bir borç bilinmedikçe yani evlerimizin kemâ fi's-sâbik ahşap olarak inşâlarına devâm olundukça şehirlerimizin hemîşe nizâmsızlıktan, hâl-i harâbîden, kurtulamayacağına hiç şüphe edilmemelidir.

Selâtin-i sâlîfe-i Osmaniyye hazratı zamânlarında nefis-i İstanbul'da mevcûdiyetini târîhin bize haber verdiği birtakım cesîm ahşap sarâylardan, rical ve küberâ-i devlet ve eâzım ve ağniyâ-i ümmetîn kadîmen nice yüzlerce âdeme mesken olan zarîf ve müzeyyen ve cesîm ve mamûr o âlî kâşânelerinden bugün en âdî bir nişâne bile kalmamış olması cidden esef edilecek ahvâlden değil midir?

İstanbul'da kayserler vaktinde yapılan büyük ve küçük birtakım binâlar birçok asırlar evvel geçen zamânların hayretengîz birer nişânesi olmak üzere elyevm inzâr-ı ibret o günde tecellî edip durmakta iken hemân yarım asırdan ziyâde dayanamayan ahşap binâlara râğbet ve itibâr

olunmak hatâsının devâmı dâî-i aceb ve hayret değil midir?

Saltanat-ı Muhammediyye'nin ilâ yevmi'l-kıyâme pâyidâr olacağına güyâ ki birer nişâne-i sengîn ebediyet olmak üzere selâtîn-i izâm hazreti taraflarından inşâ edilen ekser cevâmi-i şerîfe ve medârisin bunca seneler sademât-ı dehre mukâvemetle taşlarından birinin bile oynamaması inzâr-ı râğbetimizi, pek az zamân içinde mahv ve nâbûd olan ahşap binâlardan kârgîr binâlar üzerine çevirmeye delîl kâfi addolunamaz mı?

Eğer Endülüs'teki el-Hamrâ ve el-Beyzâin sarâyıları ahşap olarak yapılmış olsalardı bugün İslâmiyet'in bânî-i esâs-i medeniyet-i sahîha olduğunu isbât edebilirler mi idi?

Ayasofya Cami-i Şerîfi farz-i mahâl olarak kerpiç veya ahşaptan yapılmış olsa idi on üç asırlık vakâyi-i âlemi görmüş, nice nice milyonlarca olan züvvârını hayretlere garîk eylemiş bulunan bu kuh-i muallâ-i hacrîden bugün eser görmek kâbil olabilir mi idi?

Bir edîb-i şehîrimizin “İnşâat-ı Umûmiyye” serlevhalı bir makâle-i fevkalâdelerinde şu satırları okuyoruz:

“Beytül-Mukaddes'in bânîsi her hadîsinden fenâ-i âlem duyulur bir nebî-i zîşan ve bunca âsâr-ı celîleyi medeniyet âlemine yâdigâr eden eslâfta bizim gibi fenâ-i vücûdelerini idrâk etmiş birer insandır...”

Her türlü mütâlaat ve mülâhazât umrân perverâne bizi çamurdan hâneler, bir iki katlı barakadan başka bir şey olmayan tahta binâlar yapmaya, onlar içinde oturmaya değil belki kârgîr ve bilhassa kesme taş ve mermerden masnû kâşâneler, metîn ve rasîn sûrette yapılmış asırlarca dayanır ziynetli ve latîf hâneler inşâsına sevk ve teşvîk etmekte, bu yoldaki mecbûriyet-i katiyyemizi bize irâe eylemektedir.

Müteaddid katları hâvî kârgîr binâlarda birkaç İslâm âilesinin iskân ve ikâmet edebileceği Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'deki ebniye-i latîfe ve âdât-ı melûfe ile mertebe-i sübûta vardıktan sonra İstanbul ve ekser şehûr ve kasabâtımızda bir insanın ömr-i tabîyyesi kadar bir müddet bile idâme-i mamûriyet edemeyen ahşap hânelere râğbet edilip de bütün evlâd ve ahfâd ve ensâlimize bir mesken-i dâimî olmak, birçok âileleri pek çok zamânlar mesken tedârîki ıztırâb-ı azîminden kurtarmak, şehirleri mamûr ve mukârin intizâm ve letâfet kılmak gibi birtakım havâss-ı fevkalâde ile muttasıf kârgîr binâlara râğbet olunması ve hemân bütün Avrupa ve Amerika akvâm-ı mütemeddinesi kârgîr hâneler içinde oturup durmakta iken rutubet, hareket-i arz gibi bazı mevâd vesîle-i ittihâz olunarak bu nevi binâların fakat yalnız bizde mazhar kabûl-i âmme olması cidden istiğrâb olunacak ahvâlden

değil midir? Kiçün hareket-i arzda Beyoğlu'ndaki büyük kârgîr binâlardan hemân hiçbirinin yıkılmaması, rutubetten firârı her dâim tavsiye ve ihtâr etmekte olan en meşhûr ve müdekkik etibbânın yine kârgîr hâneler içinde ve hattâ bazen güneş görmek şânından olmayan binâlar derûnunda imrâr-ı hayât etmekte ölümleri rutubet ve hareket-i arzın bin türlü menâfi husûlüne bâdî kârgîr binâları rağbetten düşüremeyeceğine en büyük delîl ve burhân gibi telakkî olunamaz mı?

Biz öyle zannediyoruz ki İstanbul ve taşrada ve şimdilik hiç olmazsa vilâyet merkezlerinde yapılacak binâların kârgîr olarak yapılması kâide-i katiyye ittihâz olunmalı ve bu kâide peyderpey memâlikin her tarafına tamîm edilmeli ve bu husûsta bütün Avrupa ve Amerika memâlik ve bilâdi hemîşe numûne ittihâz kılınarak bu yolda yeniden bir de nizâm-nâme tanzîm olunmalıdır.

(2) - Anadolu'nun ekser yerlerinde ve betahsîs Hüdavendigâr, Konya, Adana vilâyet-i şâhânelerinde kurâ ve kasabât ahâlîsinden pek çoğu hayvânlarını raî etmek, iyi bir ömür geçirmek üzere ilkbahardan bedâ ile birçok zamânlarını ve ekseriyâ senenin üç rebini nîm-medenî ahâlîye yaraşır bir sûrette yaylalarda geçiriyorlar. Bu müddet zarfında sükkânın birçoklarından mahrûm olan binâları ber-vech-i marûz kerpiçten olmak üzere derme çatma olarak yapılmış bulunan kurâ ve kasabât min külli'l vucûh harâba yüz tutmakta ve müddet-i mezkûre esnasında yaylalarda imrâr ev kat eden ahâlî memleketin husûl-i umrânına bâdî olacak bir eser vücûda getiremeyerek haymenişînler gibi çadırlar altında vakitlerini geçirmektedir.

Avrupa'da yaylaya çıkmak, kerpiç hâne yapmak, terakkiyât-ı medeniyyeye bigâne durmak usûl ve âdetleri hükümfermâ olsa idi hiç şüphesiz bugün Avrupalılar şimdiki terakkiyât-ı medeniyye, servet-i azîme, bilâd-ı mamûre ve müzeyyeneden külliyyen mahrûm olacaklar idi.

Elyevm Anadolu ve Rumeli'nde Çerkes ve Rumeli muhâcirleri misillû yaylaya çıkmak âdet-i gayr-i medeniyyesine mübtelâ olmayan bazı ahâlî karye ve kasabalarının nispeten daha mamûr oldukları bilbedâhe görülmektedir.

Yaylaya çıkmak mutâdında olan ahâlînin sevdikleri, intihâb ettikleri yaylalarda veya onların karîb ve civârında kurâ ve kasabalarını muntazaman tesîs etmeye icbâr olunmaları halinde birçok mamûr kurâ ve kasabâtın türeyeceğine iştibâh olunamaz.

el-Hâsıl Avrupa memâlik-i mütemeddesinde olduğu gibi bir usûl-i iskan kabul olunarak birtakım ahâlîmizin yaylaya çıkmak âdetlerine bir nihâyet verilmek veya bu bâbdaki hatt-ı

hareketleri tahdît olmak sûretiyle karye ve kasabalarını imâr etmeye icbâr olunmaları keyfiyyeti teahhur ettikçe memâlik-i mahrûse-i şâhânede husûlî matlûb-i âlî olan umrân ve intizâmın daha çok zamân gecikeceğine zâhib olunmak zarurîdir.

(3) - Halep ile İskenderun arasında vâki Amik Ovası'nda "Akdeniz" nâmıyla cesîm bir göl ile envâî akarsular ve pek çok kurâ ve kasabât mevcûd ve işbu ovanın bir haylî yerleri mevrû olduğu gibi beyân olunan gölden senevî küllî miktârda nefis balık dahî sayd olunduğundan mezkûr ova bu sûretle de ehemmiyet-i mahsûsa hâizdir.

Amik Ovası'nda mevcûd "Höyük" nâmıyla müsemma olan birçok sunî tepelerin vaktiyle içêrûlerle muhâbere içün yapılmış olduğu cümle-i menkûlâtandır. Mezkûr höyüklerle onlardan bazılarının altında zuhûr eden birtakım âsâr-ı atîka ve bundan başka bu havâlide kesretle tesâdüf olunan ebniye-i kadîme harâbeleri ovanın hâiz olduğu ehemmiyet-i târîhiyyeyi irâe ve isbât eylemektedir.

Amik Ovası'nın zirâate, bârgîr yetiştirmeye olan fevkalâde kâbiliyetinden istifâde kastıyla bir komisyon-i mahsûs teşkîl ile bu komisyonun mukarrerâtına tevfikân burada imârâta başlanarak zirâat ileri götürüldüğü ve mahall-i mezbûrda yetiştirilen bârgîrlerin teksîr ve ıslâh cinsine de himmet olunduğu takdîrde yalnız bu ovanın hazîne-i celîleye senevî milyonlarca vâridât vereceğinde erbâb-ı vukûf iştibâh etmezler.

(4) - İskenderun kasaba-i mühimmesinin ciyâdet havâsını, letâfet mevkisini ihlâl eden bataklıklar sâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde peyderpey kurutulmakta bulunduğundan zâten ehemmiyet-i ticâriyyesi fevkalâde olan kasaba-i mezkûre bir kat daha kesb-i ehemmiyet etmektedir. Maa-hazâ bataklıkların kurutulması ameliyatı pek bedî olarak ilerilemekte olduğu gibi ara sıra dûçâr tadîl dahî olmakta bulunduğundan işe germî verilmesi elzemdir.

İskenderun kasabası – arkası cesîm ve latîf dağlar ve sulak ve münbet arâzî ile ve o ki büyük körfez ile mahât bulunmasından dolayı – hâiz-i letâfet-i azîme olup bu kâbirde ehemmiyet-i ticâriyye ve siyâsiyye munzam olduğundan – bataklığının büsbütün kurutulmasına muvaffakiyetle ve vehâmet havâsı külliyyen zâil olduğu halde – kasaba-i mezkûrenin gittikçe kesb-i cesâmet ve ehemmiyet eyleyerek Beyrut'a takdim eyleyeceğini bütün erbâb-ı vukûf beyân ve iddia ediyorlar.

İskenderun'dan dört beş sâat mesâfede bulunan Payas kasabası civârında ve körfez sevâhilinin sâir bazı yerlerinde dahî küçük bataklıklar mevcûd olup bunlar dahî kurutularak körfezin cennet-âsâ limon ve portakal ve envâî meyve ağaçlarıyla mâlî olan mahsûldâr ve sulak sevâhili arâzisine İskenderun'dan bir de şose ve şimendifer yapıldığı ve körfezde de

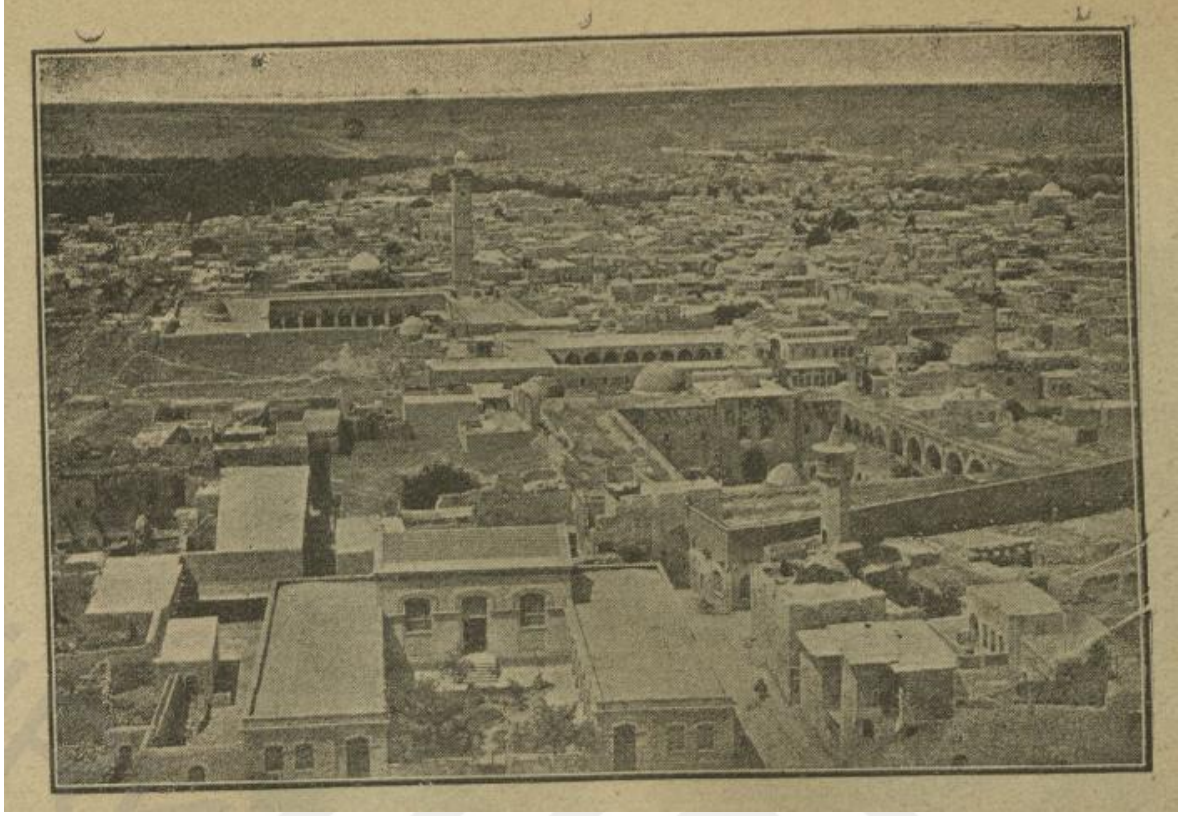
bâlâda beyân olunduğu vech ile küçük vapurlar işlettirildiği halde İskenderun ve havâlisinin cihânın en latîf ve en mühim bir mamûresi sırasına geçeceğine, pek çok servetli Avrupalıların mevsim-i şitâyı geçirmek üzere buraya da gelerek küllî akçe bırakacaklarına ümîdimiz berkemâldir.

Bu havâlîde elyevm mevcûd ve meşhûd olan bir haylî harâbeler sevâhil-i mezkûrenin pek mühim vukûât-ı târîhiyyeye cevelângâh olduğuna katiyyen delâlet ve zamân-ı kadîmede buraların hâiz olduğu mamûriyeti ve bu havâlîye verilmiş olan ehemmiyet-i azîmeyi irâe ve isbâta kifâyet eyler.

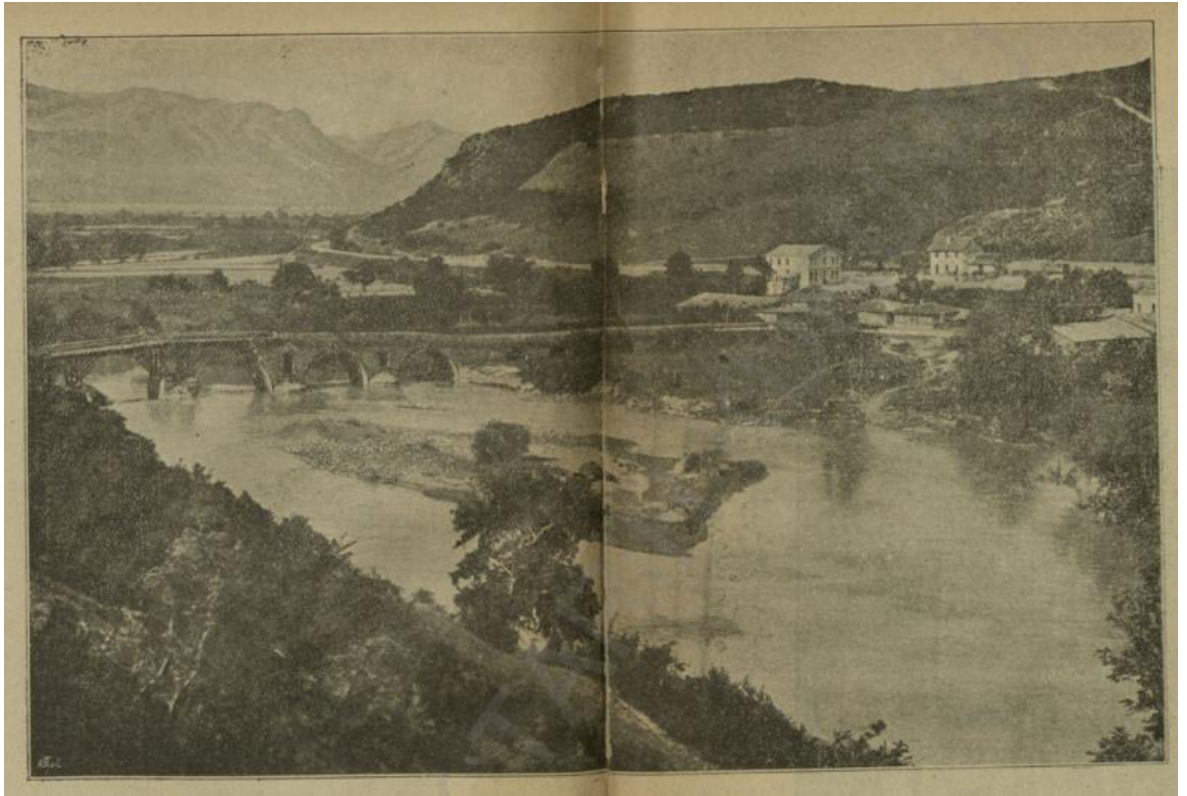
(5) - Payas ile Hamidiye arasında bulunan Turunçlu mevkî Gököğlan Boğazı'nın şark versanları üzerinde ehemmiyet ve letâfet-i fevkalâdeyi hâiz bir mahaldir. Mahall-i mezbûrun bir taraftan bütün İskenderun körfezi ile onun sâbıkı'z-zikr sevâhil-i latîfesine ve bir taraftan Çukurova'nın latîf sıra dağlar arasındaki gâyet mahsûldâr aksâm-ı bedîasıyla semâvâta doğru tereffu edip gitmiş olan cesîm Cebel-i Bereket'in karlı dumanlı şevâhik-i âliyyesine nazârat-ı kâmileleri vardır. Mevki-i mezkûrun âbûhavâsı gâyet latîf olmaktan dolayı mevsim-i baharda birtakım göçebeler yaylaya çıkmak üzere gâyet uzak yerlerden buraya gelmektedirler.

Bu havâlîde cesîm şehir harâbelerine pek mânend birtakım taş yığınlarına tesâdüf olunması ve pek eski zamânlarda ve belki de mîlâttan evvel Cebel-i Bereket'ten Ayas'a su akıtmak üzere birkaç konaklık mesâfeye envâi cesîm kemerler ve gâyet metîn dîvârlar inşâsı sûretiyle bugün milyonlar sarfıyla vücûda getirilmesi müstehîl kârgîr bir su yolu inşâ olunduğunun elyevm mevcûd harâbelerden anlaşılması mevki-i mezkûr ile havâlisinin vaktiyle pek ziyâde mergûb ve mamûr olduğunu isbât etmektedir. Binâberîn âtiyen kasaba ve şehir haline ircâ olunmak üzere burada şimdilik muntazam bir karye tesîs olunur ise bu karyenin letâfet-i fevkalâdeye mâlik en mühim karyelerimizden olacağına ıstibâh olunamaz.

(6) - “Adana – Konya” yolu üzerinde vâki Gülek Boğazı'yla Tosun Ali Suyu'nun geçtiği Koçak Boğazı arasında bulunan Pozantı mevkî latîf ormanlı gâyet yüce dağlar arasında fevkalâde sulak ve mahsûldâr bir mevkî cennet-âsâ olup bu havâlînin İsviçre'sidir denilirse hata edilmemiş olur. Adanalılardan birçoğunun mevki-i mezkûr civârlarındaki latîf ormanlara, dağlara yayla etmek üzere gelmeleri mevkiin letâfetini

Şekil 12. Halep: Kaleden Selimiyye Mahallesi'ne Doğru Bir Nazar Rüştîye-i Askeriye

Şekil 13. Geyve Köprüsü

ispat eder hâlâtta olduğu gibi Konya ve Kayseri ve Adana taraflarından gelen yolların bu mevki civârında birleşmesi ve binâberîn bu havâlîde yolculara kârbânlarla mahsûs pek çok hânlar inşâ olunmuş bulunması dahî ehemmiyet-i ticâriyye ve siyâsiyyesini isbât ve irâe eder. Binâberîn mevki-i mezbûrda âtiyen kasaba haline ircâ olunmak üzere büyücek bir karye inşâsı pek ziyâde münâsib olur.

(7) - Konya'dan üç konak mesâfede bulunan ve Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî kuddise sırruh'us-sâmî hazretlerinin tenzigâhı olmakla da meşhûr ve müteârif bulunan "Ereğli" kasabası bir vûsat-i azîmeye mâlik Ereğli Ovası'nın bir kenarında ve sıravârî birtakım dağların eteğinde kâin latîf bir mevki olduğu bundan evvel beyân olunmuş idi. Ereğli ovası cesîm bir gölü ve müteaddid akarsuları hâvî olmaktan dolayı gâyet münbit ve mahsûldârdır. Kasaba bu ovadan fevkalâde istifâde edebileceği gibi arkasında vâki silsile-i cibâl üzerindeki ormanlardan dahî küllî istifâde eyleyebilir. Kasabayı dâirenmâdâr muhît olan pek çok latîf bağ ve bağçeler sâyesinde burada her nevi yaş ve kuru meyve pek nefis ve mebzûldur. Ereğli'nin bir nevi kuru eriği ile sulu kavunu dünyanın en nefis meyvelerinden addolunabilir. Ereğli kasaba ve ovası her türlü terakkiyât ve imârâta cidden müstaittir : Zann-i kasîr kemterâneme göre ovadaki bazı bataklıklar kurutulmalı, gerek zirâat ve felâhâtın terakkîsi ve gerek burada yetiştirilen nesl-i feresin ıslâh ve teksîri içün teşvîkâtta bulunulmalı, etrâf-ı kasabada ve kasabanın bağçeleri içinde güldür güldür akan birçok sulardan değirmenler, fabrikalar inşâsı sûretiyle cidden istifâde olunmak içün ittihâz-ı tedâbîr olunmalı velhâsıl terakkîye fevkalhad müstait olan bu kasaba-i dilnişânın imârına fevkalâde çalışılmalıdır. Bu halde o sevgili Ereğli kasabasının en mühim ve latîf şehirlerimiz idâdına dâhil olacağına, vâridâtının ziyâdesiyle artacağına şüphe edilemez. Konya demir yolunun bir an evvel buraya kadar temdîdi halinde terakkiyât-ı matlûbeden bir haylîsinin pek az zamânda husûle geleceği bizce muhakkaktır.

(8) - Ulukışla, Misis, Payas mevkilerinde ve bunlardan başka Ereğli ve Karapınar ile âlâ rivâyet Anadolu'nun sâir birçok yerlerinde asâr-ı sâlifede milyonlar sarf edilerek cesîm birçok kârgîr kârbânsarây ve hânlar inşâ olunmuş olduğunu bâlâda bahs-i mahsûsunda beyân eylemiş idik. Gerek bunlar ve gerek şehir ve kasabât arasına asâr-ı kadîmede yapılan muntazam birçok kaldırımlı yollar edvâr-ı kadîmemizin cümle-i müesser hayretbahşâsından addolunabilirler. Onlar vâsıtasıyla senenin her mevsiminde emr-i ticâret ve nakliyâtın temîn kılındığı harâbiyetten masûn kalarak elyevm mevcûd bulunanlarla bile müsbet ve müstedildir. Bunların ne sebebe mebnî mamûriyetlerini muhâfaza edemeyerek harâba yüz

tuttukları ve elân pek harâb olmayanlarının tamîriyle kendilerinden ne yolda istifâde mümkün olduğu arîz ve amîk-i tahkîk kılınarak îcâbi icrâ kılınmak lâzımeden addolunur. Şu devr-i terakkîde peyderpey inşâ olunmakta bulunan şoseler ve şimendiferlerin ilerilemeleri halinde bunlardan ne derecelere kadar istifâde kâbil olduğu şimdiden meydâna çıkarılmak, ona göre tesrî inşâlarına himmet olmak imâr-ı mülk-i Osmanî nokta-i nazarından pek lâzım ve mühim görünür.

(9) - Memâlik-i mahrûse-i şâhânenin pek çok yerlerinde hıfzıssıhha nokta-i nazarından menfaat-ı azîme bahşeden birçok kaplıcaların mevcûd idüğü malûmdur: Bu zümreden olarak Eskişehir’de dört adet kaplıca mevcûd olduğu gibi Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir civârlarında, Konya yakınındaki Ilgın kasabasında “Konya – Adana” yolu üzerindeki Koçak Boğazı’nın “Çiftehan” denilen mevki garbında “Halep – İskenderun” yolu üzerinde kâin “Hamam” mevkinde kaplıcalar vardır. Bu kaplıcalardan bazıları mamûr ise de ekserîsi bir hâl-i harâbîde olup bunlardan birtakımının belki birkaç bin senelik âsâr-ı atîkadan olması cidden şâyân-ı dikkattir. Onlardan bazılarının suyu çelikli ve bazılarının kükürtlü olup tıbben gâyet fâideli ve nâfi oldukları müsbet ve muhakkaktır.

Mezkûr kaplıcalar tarz-ı cedîdde imâr ve bir sûret-i müstahsene ifrâğ edildikleri halde yerlilerin idâme-i sıhhatine edecekleri büyük hizmetten kat-ı nazar şimendiferlerimizin ilerilemesi halinde yerli ve ecnebî birtakım merzâ ve hastegânın buralara gelerek civârlarının gittikçe şeref bulacağı ve onların bırakacakları küllî akçenin memleket içün ayrıca mûcib-i fevâid-i azîme olacağı âşikârdır. Binâberîn bu kaplıcalarımız ile mânendlerinin yeniden imâr ve Avrupa kaplıcaları tarzında bir tarz-ı cedîd ve müstahsene-i ifrâğına çalışılmak her halde lâzımedendir.

2.2.5. Bazı Husûsât-ı Mühimme

(1) - Halep ve Adana vilâyetlerinin ekser mahalleriyle Suriye ve Arabistan’ın ve Irak kıtasının hemân her yerinde ahâlîden pek çok çoğunun lisân-ı Osmanî’yi öğrenmemesi ve hele oralarda taht-ı salâha alınan ifrâd-ı nizâmiyye ve redîfeden hizmet mukaddes-i askeriyelerini kâmilten îfâ edenler meyânında bile lisân-ı Türkî’ye âşinâ olanların pek az olması siyâset-i mülkiyemizce gâyet muzır olduğundan gerek onlar meyânında ve gerek es-sene-i sâire ile mütekellim bazı akvâm-ı Osmanîyye arasında Osmanlı dilinin teammümü içün çâreler düşünülmesi vecâibdendir. Romanyalıların Dobruca kıtasında Evlah lisânını az zamân içinde tamîme muvaffak olmaları ve Bulgaristan’da Bulgarca’nın, Rusya’da

Rusça'nın, Bosna ve Hersek'te Nemsece'nin, Cezayir ve Tunus'ta Fransızca'nın hemân bütün halka teammüm ve intişâr etmek üzere bulunması nazar-ı dikkatle görülecek husûsâtandır.

Lisân-ı Osmanî'nin bütün akvâm-ı Osmanîyye ve İslâmîyye arasında intişâr ve teammümü içün bahs-i mahsûsasında beyân olunduğu üzere sadelendirilmesi, o lisân vesû'l-beyânın suhûletle tahsîl olunabilecek sûrette kavâid-i muntazama ve matrude tahtına alınması ve bu lisânla mütekellim olmayanlar içün gayrî mümkün et-tahsîl denebilecek bir hâl-i buhrân-i iştimâlden kurtarılması katiyyen lâzımdır. Fransızların kendi lisânlarını bütün milletlere umûmî bir lisân olmak üzere kabul ettirmeye muvaffakiyetleri himemât-ı mütemâdiyye ve mütevâlîyye sâyesinde bu lisânı sehl'it-tahsîl bir fen ve edebiyât lisânı haline koymaları mahsûli olduğu hemîşe nazar-ı dikkatte tutulmak îcâb eder. Yakın vakte değin bütün kitaplarımızın ve betahsîs en mühim kütüb-i târîhiyyemizi teşkîl eden Tacû't-Tevârîh, Târîh-i Naîmâ gibi târîh kitaplarımızla hemân cümle kütüb edebiyâtımızın – herkesin anlayamaması içün – pek çok mustalah-ı ibârâta boğulması ümmetîn mâni terakkîsi olduğu, ahvâl-i kadîme-i târîhiyyemizi bile iyice bilememekliğimizin bâis-i müstakili bulunduğu nazar-ı insâf o güne alınmalıdır.

Lisânımızın en mütemeddin milel lisânları tarzında kavâid-i mazbûta tahtına alınmasına, herkesin anlayabileceği sûrette basitlendirilmesine bir taraftan himmet olunmakla berâber bir taraftan dahî Suriye ve Arabistan ve Hicaz kıtalarındaki mekâtib dahî dâhil olduğu halde her türlü mekteplerimizde tedrîsâtın lisân-ı Türkî üzere icrâsına çalışılması ve Osmanlı lisânının teammümüne – bâhusus îcâb eden vilâyetlerde – lâyenkatı sarf-ı himmet olunması, kütüb ve müellîfât ve gazetelerimizin imkân-ı müsâid olduğu derecelerde herkesin anlayacağı açık Türkçe ile yazılmasına ferd-i itinâ olunması vâcibât-ı katiyyedendir. Hayât-ı kavmiyemize tealluk eden bu husûsa bütün erbâb-ı kalemimizin çalışması ve betahsîs maârif nezâret-i celîlesinin cidden himmet eylemesi ayn-i farzdır. Husûl-i mesadetimiz içün geceyi gündüze katarak lâyenkatı bezl-i mesâî eylemekte bulunan rûy-i zemîn halîfesi sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretleri tarafından geçen Yunan muhârebesi sebebiyle asâkir-i sâdika-i mülûkâneleri kullarına hitâben îrâd buyurulan ve “kelâmu'l-mülûk mülûkü'l- kelâm” hakîkatini büsbütün meydâna koyan nutk-ı humâyûnları edebiyât-ı müstakbelemiz içün mukaddes bir numûne ittihâz olunarak her türlü yazılarımız o tâcdâr-ı azamın, o halîfe-i rasûl-i müctebânın emel ve ârzû-i humâyûnlarına tevffikan açık yazılıp menâfi-i umûma şümûllendirilmelidir.

Akvâm ve milletlerin kendi lisânları ile kâim ve bâkî olduğu, şimdiki usûl-i tahrîr ve

kitâbetimizin ahâlîmizden belki yüzde doksan beşini müstefid edemediği ve hele Osmanlı ülkesi hâricindeki milyonlarca Türkler ve Türkçe söyler akvâm-ı İslâmiyye'ye pek muğlak ve yabancı geldiği ve söylediğimiz gibi yazmadıkça ilmen hîçbir sûretle ileri gidilmeye imkân hâsıl olmayacağı hiç unutulmayacak, iyi düşünülecek hakâyikattandır. Edîb şuna denilmelidir ki yazı yazmak içün her kalem batırışta Osmanlı ve umûm-i İslâm ülkelerinin haritaları kuzeyinin önünde ve bu ülkelerde mütevattın bütün akvâm ve milel-i İslâmiyye'nin şimdiki yazı lisânımıza vukûflarının derecesi sâha-i tasavvurunda doğruca tecessüm ede.

Asyâ'nın en büyük ekâlimine, nâmahdûd sahrâ ve ovalarına şarktan garba doğru yayılıp gitmiş olan nice nice milyonlarca Türk'ün, Türkçe söyler İslâm'ın tarz-ı tekellüm ve tahrîrini, menâfi-i ilmiye ve maddiyesini hesâba katmayarak bir avuç İstanbullu ıstılâhperdâzâna mahsûs gelişi güzel muğlak yazı yazarların edîb değil gâfil addedilmesi zamânı çoktan gelmiştir.

(2) - Memâlik-i mahrûse-i şâhânede bulunan mevâkiden birçoğunun ve hele bazı cibâl-i meşhûrenin vaktiyle garîb garîb birtakım isimlerle tevsîm olunduğu maa'l-istiğrâb görülmektedir: Ermeni Dağı, Bulgar Dağı, Gavur Dağı, Keşiş Dağı, Kilisa köyü, Gavurcuk, Gavur Sındığı gibi isimler bu kabîlden olduğu gibi Toros Dağları cihet-i şarkiyyesinin yani Adana tarafının beynel ahâlî “aşîret” ve cihet-i garbiyyesinin yani Konya tarafının “Rum” ismiyle tesmiyesi garâibdendir. Bu isimlerin zâhiren bir ehemmiyeti yok gibi ise de “kapitülasyon” meselesinde olduğu gibi Osmanlılara karşı pek küçük şeyden pek büyük vakâyi-i mülkiye ve siyâsiyye çıkarmak mutâdları olan garbiyûnun müstakbelde bu isimlerden türlü türlü manâlar istişâm ederek bizi ızrâra çalışmaları memûl olunmakla o gibi münasebetsiz isimlerin yerine sâir münâsib isimler vaz edilerek salnâmelere ve evrak-ı resmiyyeye yeni isimlerin derci, eski isimlerin külliyyen men-i istimâli lâzımedendir.

Toros Dağlarından ayrılarak “Bulgar Dağı” nâmını alan ve tepeleri karla mahât ve hemîşe sisli ve dumanlı olan eflâke ser çekmiş cesîm silsile-i cibâlin gerek üzerinde ve gerek etrâf ve havâlîsindeki kurâ ve kasabâtta elyevm bir nefer bile Bulgar olmadığı gibi târîhçe dahî Bulgar isminin bu silsile-i cibâle zerre kadar bile münâsebeti yok iken bir galat-ı fâhiş eseri olarak mezkûr silsilenin “Boğa Dağı” yerine Bulgar Dağı nâmıyla tesmiyesi istiğrâb değil teessüf olunacak hâlâttandır.

Üzeri ve etrâfı ve havâlîsi hemân kâmilten ahâlî-i İslâmiyye kurâ ve kasabâtıyla memlû olan Cebel-i Bereket'in “Gavur Dağı” ismiyle tesmiye olunması cidden beyân-ı hayret eyler.

Elyevm ahâlîsinin yüzde doksanı müslim olan Konya havâlîsinin beyn'en-nâs hâlâ “Rum”

ismiyle tesmiyesi hiç de hoş görülmeyecek münâsebetsizliklerdendir. Gerek mezkûr isimlerin ve gerek onlara mânend esâme-i sâirenin bir an evvel tashîh olunmaları her halde lâzımdır.

2.3. Hâtime

Deraliyye'den Konya ve Adana ve Payas tarîkiyle Halep'e giden Bağdat Caddesi kısmının güzâr ettiği arâzî ve memâlikin ahvâl-i mülkiye ve askeriyesine, zirâat ve ticâret ve sanâyi ve maârifine velhâsıl her türlü husûsât-ı umrâniyesine müteallik olarak kâraîn-i kirâm hazretine itâ ve beyân etmek sadedinde bulunduğumuz birtakım malûmât ve mütâlaat-ı mühimme ile onlardan müstahrec netâic burada hitâm bulmuştur.

Arâzî ve memâlik-i marûza üzerinde Halep'e kadar icrâ etmiş olduğumuz bir seyâhatteki her türlü meşhûdât ve bunlar hakkında cem etmiş olduğumuz malûmât ve mütâlaatı büyücek bir seyâhatnâme sûretinde kaleme almış ve yakında “Asyâ-i Osmanî'de Küçük Bir Cevlân” nâm-ı tahtında neşr eylemek sadedinde bulunduğumuzdan yine o seyâhatin mahsûl-i mücerredi olan bu küçük eserde itâ ettiğimiz mağlût ve beyân ettiğimiz mütâlaatı büyük bir sâha-i tetkîk ve teşrîh üzerinde görmek ârzû buyuran kâraîn-i kirâme şimdiden eser-i mezkûru tavsiye eder ve memâlik-i mahrûse-i şâhânenin aksâm ve kıtaât-i muhtelifesi üzerinde seyâhat ve seyr-i sefer edenler âcizleri gibi meşhûdât ve ol bâbdaki mütâlaalarını bütün memâlik-i mütemeddinede yapıldığı vechle tahrîr ve tab ve neşre himmet eyledikleri takdîrde mülkümüzün her köşe ve bucağa ahvâl-i mühimme ve nâzikesine, husûsât-ı umrâniyesine herkesçe cidden vukûf ve itlâ hâsıl olarak bu sâyede efkâr-ı umrânperverânenin gittikçe teammüm ve intişâr edeceği ve bir gülşensarây ilim ve irfân ve bir hadîka-i terekkiyât-i zamân olmak istidât-ı azîminde bulunan mülkümüzün sâye-i umrânvâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde pek büyük terekkiyâta cevelângâh olacağı vâreste-i kayd-ı isbât bulunduğunu beyân ile hatm-i mekâl eylerim.

Hemân cenâb-ı hüdayı lâyezâl beyyinât-ı katiyye ile hak ve hakîkatî, râh-ı felâh ve hidâyeti sükkân-ı arza göstermiş bulunan nûr-i pâre-i âlem-i şeriât-ı garrâ, şefî-i rûz-i cezâ hazret-i ebu'l-Kâsım (Muhammed'ul-Mustafâ) aleyhe ekmel'it-tehâyâ efendimiz hazretlerinin halîfesi mukaddes pâdişâhımız es-sultân ibni's-sultân es-sultân el-gâzî Abdulhamîd Hân-ı sâni efendimiz hazretlerini kemâl-i tendürüstî ve âfîyet ve envâi neşe ve şetâratle serîr-i şevkitemsîr mülûkânelerinde dâim ve bir karâr buyurup taba-i sâdîka-i şehriyârlarını sâye-i saltanat senelerinde her sûretle bahtiyâr ve handân, memâlik-i mahrûse-i şâhânelerini hemîşe

cevelângâh saâdet ve umrân, mülkünün her köşe ve bucağını bir gülşensarây ilim ve irfân eylesin âmin.

15 Teşrinievvel sene 315 Göztepe

Miralay: Ahmet Muhtar

Son

Şekil 14. Harita

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. Girizgah

Ahmet Muhtar Paşa eserine besmele ile başlamıştır. Medhal kısmında dönemin padişahı Abdulhamid Han'a övgü ve dualar vardır. Eserinin yazılış sebebini açıklayarak tıpkı günümüzdeki akademik çalışmalarda olanı yapmıştır. Bu bile onun analitik ve rasyonel zekasını göstermektedir düşüncesindeyiz. Zira Rehber-i Umran tipik bir layihadır.

Yaptığı seyahatte tuttuğu notlardan oluşan bu eser hacim ve içerik olarak not olarak nitelendirilmenin ötesine geçerek gerçek anlamda bir kitap olmuştur. Eserde ismi geçen bölgeleri, şehirleri yalnızca tek bir açıdan ele almamış; askeri, ziraat, ticaret, sanayi, eğitim vb açılardan ele almıştır. Yine bunu Ahmet Muhtar Paşa eserinin başında bizzat da dile getirmiştir.

Eseri, ele aldığı konularla ilgili padişaha adeta bir öneri, zaman zaman bir bildiri ve uyarı olarak yazmış olduğu kanaatindeyiz. Çoğunlukla bahsettiği mevkiller Halep, Konya, İskenderun ve Adana mevkilleridir. Eserde Halep şehrinin adı tam doksan üç kere geçmektedir. Bu sayıyı yetmiş iki ile Konya, sonrasında altmış üç kez geçerek İskenderun ve elli altı defa geçerek Adana takip etmektedir. Müellifin eseri yazdığı tarihlerde Halep'in Osmanlı sınırları içinde, gayet mamur bir şehir olduğunu hatırlatmak isteriz. Malesef Halep'in günümüzdeki halini düşününce içimizde ince bir sızı oluşmaktadır.

3.2. Kara Yolları ve Tren Hatları

Ahmet Muhtar Paşa Halep'te birçok han, ticarethane, kumaşçı vb bulunduğu ve ticaretin bölge için önemli olduğundan bahsetmiştir. Ancak oraya diğer ülkelerden gelen yolların gelişmemiş olmasına parmak basmıştır.

Ereğli'den Koçak Boğazı'na kadar olan yolda da özellikle kışın insanların çok zorlandığını

farketmiş ve kullanış açısından rahat ve sağlam bir yol yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir.

Halep'in İskenderun, Şam, Deyr, Bağdat, Musul, Birecik, Diyarbakır, Antep şehirlerinin kilit noktası olduğunu dile getirmiştir. İskenderun Körfezi'nden de övgüyle söz etmiştir ve kendi ifadesiyle “cennetten bir numune” olarak değerlendirmiştir. Birçok yolcunun Halep'le İskenderun arasında gidip gelmekte olduğunu ve bu sebeple kesinlikle belirtilen yolun iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki bunun hemen yapılması gerektiğini dile getirerek, birçok açıdan bölgeye katkısının çok büyük olacağını düşünmüştür. Çünkü Süveyş Kanalı açılmadan önce İran ve Hint ticaretlerinin Halep üzerinden olduğunu hatırlatmış ve tekrar benzer bir ticaretin olmasının yolların iyileşmesine bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa, yirmi beş ile otuz gün arası süren Halep ile Bağdat arasındaki yolun deniz seferiyle yedi, sekiz güne düşürecek bir öneride bulunarak bizce bu konudaki dehasını göstermiştir.

Yapılan birçok şose (TDK'ye göre: Genellikle taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol) olduğunu ancak onların da tekrar kontrol edilmediği için zaman geçtikçe bozulduğunu farkedenden müellif, bunun için mubassır atanabileceğini padişaha önermiştir. Yine benzer şekilde köprülerin de mevcut olsa bile o gün için kullanılamaz hale geldiğini söylemiştir.

Belen Dağı'na tünel açılması gerektiğini dile getiren müellifin bu arzusunun Resmi Gazete'de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararıyla 2024 yılında yapılmaya başlandığını görüyoruz ki, bu bize Ahmet Muhtar Paşa'nın ferasetini göstermektedir (Resmi Gazete - Cumhurbaşkanlığı Kararı, 2024).

Konya – İstanbul arasındaki tren hattını beğenen müellif, bu hattı övmüş, bu hattın sağladığı faydalar sayesinde İzmit, Eskişehir, Bilecik ve Karahisar'ın adeta birer Avrupa kenti gibi olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan bize o günlerin ekonomisinden de haberdar olmamızı da sağlayacak nitelikte bir bilgi olarak; tren hattı yapılmadan önce bir Konya kilesi buğdayın fiyatının otuz kuruşken o günlerde dört katına çıktığı bilgisini vermiştir. Bu durumun Konya ve civarını zengin etmesinin padişahımızın sayesinde olabildiğini ekleyerek birçok defa yaptığı gibi padişahı övdüğü görülmüştür.

Konya'dan Mersin tarafına gidecek ziraat ürünlerinin, tren hattı Konya'da bittiği için develerle götürüldüğünü dile getiren Ahmet Muhtar Paşa, bu yüzden bahsi geçen tren

hattının bir tarafının Antalya'ya bir tarafının Adana ve Mersin'e uzanması gerektiğini vurgulamıştır.

Abdulhamid Han döneminde Bağdat Caddesi'nden Konya'ya kadar tren yolu yapıldığını belirten müellif, bu hattı Adana ve İskenderun'a uzatmanın askeri açıdan da olası bir savaş ve savunma durumunda faydalı olacağını dile getirmiştir. Zira İskenderun'daki Saygeçidi'nden topları geçirmenin de o dönem için çok zor olduğunu aktarmıştır.

Bugün Konya'dan Mersin'e giden bir trenin olduğu bilinmektedir, daha hayret verici olan ise bu hatta bir hızlı tren yapılması projesinin olduğudur (Vikipedi, 2025).

Bugünleri adeta yüz yirmi altı sene önceden görebilen Ahmet Muhtar Paşa'nın hayallerinden bir diğeri olan Konya – Antalya treninin ise hızlı tren olacak şekilde projelendirildiği görülmektedir (Konhaber, 2025).

Yine müellif hayal ettiği tren hatlarının nasıl yapılabileceğini ayrıntılandırarak anlatmış ve Ereğli'den Ulukışla'ya olan toprak yolların düz olduğunu, sonrasında da Koçak Boğazı'na kadar olan zeminin arızasız olduğunu, bu sebeplerle tren hattının kolay ve hızlı yapılabileceğini dile getirmiştir. Nitekim bu ifadelerinden birkaç yıl sonra bu hattın yapımına 1903 yılında başlanıp 1912 yılında bitirilmiştir (Vikipedi, 2025).

Müellif, hattın inşasında lazım olan kereste, kum ve çakıl taşının bulunacağı yerleri dahi söyleyerek adeta yol göstermiştir. Padişaha sunduğu bu ve benzeri önerilerde daima fark etmekteyiz ki hiçbir zaman ayakları yere basmayan önerilerde bulunmamış, birçoğunda yol ve yöntem bildirerek çözüm önerisinde bulunmuştur.

O gün için Kayseri'den yılın çoğu zamanı birçok hayvanın yani deve, eşek, at, katır kabilelerinin Mersin'e doğru gitmekte olduğunu, zaten çok sayıda han olmasının da bunun göstergesi olduğunu dile getirmiştir. Ankara tren hattının da Yozgat'a bağlanmasını dileyen Ahmet Muhtar Paşa'nın keşke bugünleri görebilme imkanı olsaydı diye düşünmekteyiz çünkü tam da bahsettiği hatta hızlı tren yapılmış ve 2023 itibariyle hizmete girmiştir (TCDD, 2025).

Bu hatlar yapıldığı takdirde Kayseri ve Konya'nın ziraat ve ticaret açısından kalkınacağını yazan müellifin bir diğer isabetli tahmininin bu olduğunu rahatlıkla söylebiliriz. Bugün ziraat ve ticaret anlamında gerçekten de bu iki şehrimiz büyük şehirlerimizden kabul edilmektedir ki bu da Ahmet Muhtar Paşa'nın öngörüsünü ve zekasını kanıtlıyor diyebiliriz. Rehber-i Umran adlı transkripsiyonunu yaptığımız eserinden kendi cümleleri ile aktarmak gerekirse:

“Bâlâda inşâsına lüzûm gösterilen şimendifer hudûdundan edilecek istifâdât-ı azîmeyi bir kat daha büyütmek içün zann-i kasîr âcizâneme göre Ankara hattının ‘Yozgat’ ve ‘Sivas’ ve ‘Erzincan’dan geçmek ve Bahrisiyah’taki ‘Trabzon’ ve ‘Samsun’ gibi meşhûr iskelelerimize husûsî göllere rabt olunmak üzere Erzurum’a ve şark hudûduna muntehî olarak ‘şimâl hattı’ nâmıyla yâd edilmesi ve ‘Konya’ hattının dahî ‘Adana’ tarîkiyle ‘İskenderun’ ve oradan ‘Halep’ îsâlinden sonra ‘Birecik’, ‘Diyarbakır’, ‘Musûl’ tarîkiyle ‘Bağdat’a îsâl edilerek ‘İzmir’den Bağdat’a kadar mümted olan hattın dahî ‘cenûb hattı’ nâmıyla tevsîm olması ve şimâl ve cenûb hatlarının esâsen ‘Eskişehir’ ile ‘Karahisar’ arasında birbirine merbut olmakla berâber bunların diğeri iki göl ile yani biri Erzincan’dan ‘Harput’ tarîkiyle Diyarbakır’a ve diğeri Yozgat’tan ‘Kayseri’ ve ‘Gülek Boğazı’ tarîkiyle ‘Mersin’e inen diğeri iki hat ile yekdiğerine bağlanması ve Halep’ten geçmek üzere ‘Birecik’ ile ‘Şam’ arasında yapılması karâr-ı ahîr iktizâsından olan hattın Şam’dan cihet-i cenûbiye doğru tevcih ederek ‘Kudûs’ tarîkiyle ‘Mısır’ ve ‘Hicaz’a vâsıl olması müstelzim menâfi bî-intihâ olur.” (Ahmet Muhtar Paşa, 1899, s. 39-40).

Bahsettiği bu demiryolu hatlarının tamamını yapılabilseydi şüphesiz o dönem için çok kullanışlı olurdu görüşündeyiz. Ancak günümüzde müellifin söz ettiği şehirlerin bir kısmı ülkemiz sınırlarında olmadığı gibi demiryolundan ziyade genellikle tırlarla ve gemilerle nakliye işlemleri yapılmaktadır. Ayrıca o dönemde yapılamamasının nedeninin de kapıda bekleyen büyük savaşlardan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Zira Ahmet Muhtar Paşa eserini miladi 1899 yılında yazmıştır ve sadece on beş yıl sonra 1.Dünya Savaşı başlamıştır.

“Osmanlı Devleti’nin ‘Harbi Umumi’, Batılıların ‘The Great War’ dedikleri ve 1914’de başlayan 1918’de sona eren bu büyük savaşın etkileri, aradan geçen bir yüzyılın ardından güncelliğini korumaktadır. 1939 yılında başlayan ikinci büyük çatışmaya bakan tarihçiler bunun aslında yeni bir savaş olmaktan çok 1918’den geriye kalan sorunların yeni bir tezahürü olduğu kanısına vardılar. Bu kanı 1914-1918 arasındaki çatışma sürecinin ‘I. Dünya Savaşı’, 1939 -1945 arasının ise ‘II. Dünya Savaşı’ olarak isimlendirilmesine neden oldu.” (Gözcü, 2016, s. 134).

Müellif, Konya – Mersin hattı yapılırsa sağlayacağı bir diğeri faydanın o günün şartlarında zor olan kereste nakliyatını kolaylaştırmak olacağını ve böylece Konya’da da tıpkı Sakarya sahilinde olduğu gibi büyük ve mamur ahşap binaların yapılabileceğini yazmıştır.

Yeri gelmişken eserde bahsedilen “Konya” mevkisinin günümüzdeki Konya şehriyle sınırlandırılmaması gerektiğinin, Konya vilayetinin kastedildiğinin altını çizmek isteriz. Zira “1864 tarihli vilayet nizamnamesine göre, Konya Vilayeti Konya, İçel, Niğde, Isparta ve Teke Sancaklarından müteşekkildir” (Tönük, 1945, s. 165)

Ahmet Muhtar Paşa çöl ulaşımına da önem verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Mısır, Hicaz ve Osmanlı arasında bir tren hattı yapılmasını arzulamıştır. Önceki asırlarda hac yolu olarak kullanılan bu güzergaha önem verildiğini aktaran müellif, han, köprü, çeşme vb yapıların inşa edildiğini ama sonrasında öylece kaldığını adeta harabeye döndüğünü dile getirmiştir; oysa ki bu yol Halep posta yolu olması açısından da çok önemlidir, diye eklemiştir.

Nitekim bu eserin yazılmasından kısa bir süre sonra “Hicaz Demir Yolu” aktif olmuştur ancak tam olarak müellifin tahayyül ettiği güzergah değildir. Bu tren hattının başlangıcı Şam bitişi Mekke olmuştur (Vikipedi, 2025). Ne yazık ki sadece 12 yıl kullanılabilen bu tren hattının günümüzde aktif olmaması üzücü bir konudur.

Özetle müellif, eserin ilk kısımlarında kara yollarından ve olmasını dilediği tren hatlarından bahsetmiştir ve daha kolay ulaşım için çözüm önerileri sunmuştur.

3.3. Askerlik

Avrupa devletlerinin deniz kuvvetlerine gittikçe daha fazla önem vermekte olduğuna şahit olduğunu, zaten padişahın bu konuda gerekenleri yapmakta olduğunu sitayişle dile getiren Ahmet Muhtar Paşa’nın diğer değindiği konu deniz savunmasına da önem verilmesi gerektiğidir. Müellif bununla ilgili alınabilecek önlemleri belirtmiştir, adeta uyarıda bulunmuştur. Amik Ovası’nın arazisinin düz ve sorunsuz olması olası bir düşman saldırısının çok rahat olabileceğini ve düşmanın hızlı hareket etmesine sebep olacağını öngörmüştür. Ancak düşmanların Anadolu’nun içlerine doğru gitmeye çalışılırsa Gülek Boğazı’nı geçmeleri gerektiğini ve Tekir’de sağlam bir savunma hattı olduğunu, o günlerde hala mevcut bulunduğunu belirtmiştir.

Olsası bir durumda düşman donanmasına karşı savunma yapmamız lazım geldiğini çünkü bizim yıllardır berren (çöl) savunmayı biliyor olduğumuzun altını çizen müellifin bir diğer isabetli tahmini de budur. Daha önce de belirttiğimiz gibi eserin yazımından kısa bir süre sonra çıkan 1.Dünya Savaşı sırasında, İskenderun sahilindeki vaziyet maalesef ki üzücüdür.

“İşte bu stratejik önemine binaen daha savaşın ilk günlerinden itibaren İskenderun Limanı İngiliz ve Fransız zırhlılarının gözetimi altındaydı. Akdeniz donanmasının önemli kruvazörlerinden Doris’in İskenderun civarında bulunduğu hatta sahillere atış yaptığı rapor ediliyordu.” (Polat, 2014, s. 25-26).

Ahmet Muhtar Paşa bu öngörüsünü Rehber-i Umran’da kendi cümleleriyle şöyle ifade etmiştir:

“ ‘Adana – Payas – İskenderun’ hattının menâfi fevkalâde marûzasına karşı İskenderun Körfezi sâhilindeki kısmının bir muhârebe vukûunda Hüdângerde düşman donanması tarafından tehdît olunabilmek mahzûri vârid hâtır olabilir ise de ve çünkü hatt-ı mezkûr nice asırlardan beri en mühim bir tarîk-i askerî-i berri olduğundan ve İskenderun Körfezi’nin nikât-ı mühimmesini ve sevâhilini vakt-i muhârebede muhâfaza edecek torpil istimbotları ve deniz lağımları vâsıtasıyla ve nikât-ı münâsebeye yapılacak bazı istihkâmet ile tecâvüzât-ı melhûzaya meydân verilmemek ve hattâ imtidâdının kısm-ı

küllîsi üzerinden sâhilden bir haylî uzak olarak içêrûden temdid eylemek dahî kâbil olduğundan mahzûr mezkûr menâfi mesrûde-i fevkalâdeye karşı ehemmiyetten vâreste addolunabilir.” (Ahmet Muhtar Paşa, 1899, s. 37-38).

Daha önce tren hatları konusunda bahsettiği gibi bu mevkilere tren yolları yapılmasının askeri savunma için faydalı olacağına dikkat çekmiştir. Konya’dan çıkıldığı takdirde Gülek Boğazı’nı geçerek Adana, İskenderun ve Halep’e ulaşılmasının çok önemli olduğuna defaatle parmak basmıştır.

Ahmet Muhtar Paşa, İskenderun’un liman kenti olmasından mütevellit önemli bir nokta olduğu için orada bir askeri kışla olmasını, hiç olmazsa bir karakol ve redif deposunun bulunmasını arzu etmiştir. O zamanki ismiyle Çokmerzimen yani Dört Yol’un gelişmekte olduğuna ve burada da bir karakolun bulunması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Askeriyedeki iyi durumumuzun yabancılar tarafından da takdir edildiğini söyleyen müellif Osmanlı’nın sıcak şehirleri olan Adana, İskenderun ve Halep’te askerlerin mermeriyye denilen mavi bezden yapılan bir giysi giydiğini, ümeranın yani yüksek rütbeli askerlerin ise beyaz ketenden üniforma giydiğini aktarmıştır. Burada bahsedilen mermeriyyenin mermer ya da mermerşahi diye isimlendirilen kumaşlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Zira TDK’deki tanımlarına göre mermer: Beyaz ve ince bir tüz bez, mermerşahi: Tülbent ile patiska arasında ince bir tür pamuklu kumaştır. Ahmet Muhtar Paşa, mavi diye belirttiği için çivit ile renklendirildiğine kanaat getirmektedir. Zira eski tarihlerden beri Anadolu’da boyacılığa çok önem verildiği ve mavi boya elde etmek için çivit boyasının kullanıldığını bilmekteyiz (Tezcan, 1993, akt. Yurt, 2020, s. 612).

Nispeten pahalı olsa da keten kıyafetlerin yaz mevsiminde kullanımının askerlere fayda sağlayacağını dile getiren müellif, sıcak şehirlerde olmasa bile yaz mevsiminde bütün askerlere sıcaklığa uygun kıyafet verilmesinin faydalı olacağına dikkat çekmiştir. Bulgaristan gibi küçük memleketlerin bile bunu yaptığını söylemesi Osmanlı Devleti’nin azametini vurgular niteliktedir.

Bu konuyla bağlantılı olarak Halep ve civarındaki süvari asker ve katırlı müfreze taburlarının ve çöl taraflarındaki askerlerin yaz mevsiminde sıcaktan korunmak için kefiye giydiklerine şahit olan Ahmet Muhtar Paşa kefiyenin sıcak havalara karşı çok faydası olduğuna şahit olmuştur. Bu sebeple Trablusgarb ve Hicaz’da süvari asker ve katırlı müfreze taburlarında bunu padişahın emir buyurmasının çok uygun bir karar olacağını aktarmıştır.

Çok farklı açılardan değerlendirmelerde bulunan müellifin bir diğer gözlemi ise Adana, Hamidiye ve Ereğli’de bazı Çerkes aileler olmuştur. Öyle ki Çerkeslerin resmen cengaver

ve süvari doğduklarını yazmıştır. Askeri istek ve başarıyı bu denli gösteren başka bir milletin olmadığına ve bunun hayret edilesi olduğuna değinen Ahmet Muhtar Paşa, padişahın Çerkesleri süvari olarak görevlendirirse süvari alaylarımız için çok işlevsel olabileceğini dile getirmiştir. Çünkü Çerkeslerin atlara karşı ilgi ve sevgilerinin onları süvarilik konusunda doğuştan gelen bir başarıya ulaştıracağını düşünmüştür. Padişahın emelinin de askeri başarılarla başarı katmak olduğu için bu insanlara fırsat vermesinin çok faydalı olacağını zikretmiştir.

Müellif, Ulukışla'daki kervansarayın o günlerde harap olmaya başladığına şahit olmuştur. Bu kervansarayın redif deposu olarak revize edilebileceğini düşünmüştür ve geçmiş yıllarda da erzak ve mühimmat deposu olarak kullanıldığını aktarmıştır. Günümüze geldiğimizde Öküz Mehmet Paşa Külliyesi'nin içinde kalan kervansarayın görkemini koruduğuna bizzat şahit olduğumuz için de rahatlıkla söyleyebiliriz ki ilçe ismini ulu bir kışla olmasından almıştır.

“Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi yapılış itibarı ile bir menzil külliyesidir. Külliye, Ankara-Adana kara yolu üzerinde bulunan Ulukışla merkezinde, ‘Pazar yerinde’ yer alır. Yapı topluluğu halk arasında Paşa Hanı, Kışla, Ulukışla Kervansarayı olarak bilinir. İlçe bugün ki ismini de Kervansaraydan almıştır. Bazı araştırmacılara göre külliye, kervan yolcularının yanı sıra sefere çıkan askerlerin kışlağı olarak da kullanıldığı bildirilmektedir. Külliye yapıtiran Öküz Mehmet Paşa'nın aslen Ulukışlalı olduğu da yapının oluşumunda etkilidir” (Nigdektb, 2025).

Ulukışla'daki bu büyük kervansaraya benzeyen, Misis'in batısında bir büyük binanın varlığından söz eden Ahmet Muhtar Paşa, bu binanın Roma kisraları zamanında inşa edildiğini ve o güne kadar da sağlam kaldığını aktarmıştır. Ancak harap olmaya yüz tuttuğunu ve o binanın da tamir edilerek redif deposu olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Ancak Ulukışla'daki kervansarayın sağlamlık, büyüklük gibi her açıdan Misis'teki yapıdan daha üstün olduğuna da özellikle değinmiştir.

Yine askerlikle ilgili önemli bir konuya parmak basan müellif askerlikteki en önemli şeylerden birinin harita olduğunu ve haritaların güncellenmesi gerektiğini belirtmiştir.

3.4. Yağ

Ahmet Muhtar Paşa, Halep'in doğusundaki Deyr ve Meskene şehirlerinde çok sayıda koyun olduğunu ve bunlardan elde edilen sade yağların “Halep yağı” ismiyle ihraç olduğunu gördüğünü ve bunun herkesçe bilindiğini zikretmiştir. Ancak içinde bulundukları yıllarda saklama koşulları yeterince iyi olmadığı için bazı zayıflatlar verildiğini aktarmıştır. Bunun

engellenmesi için devlet eliyle oraya bir yağ fabrikası kurulması gerektiğini, kurulursa yağbetin ve halkın kazancının artacağını ifade etmiştir. Eğer fabrika kurulursa halkın da yabancı suni yağlara artık pek yönelmeyeceğini eklemiştir. Öte yandan çerviş yağı ve sibir yağı gibi yağları eleştirirken onların içeriğinin karışık ve zararlı olduğundan bahsetmiştir. Öte yandan sade yağın yüksek oranda süt yağı içermekte olduğunu belirtmiştir.

Odessa kentinde bulunan bir yağ fabrikasının varlığından haber veren ve yağ ürettiğini aktaran müellif ancak yüzde otuz, otuz beş arasında süt yağı içerdiğini iletmiştir. Burada dikkatimizi çeken husus Halep yağının daha fazla süt yağı içerdiğini dolaylı yoldan iletmesi olmuştur ve bu yağın ne derece kaliteli ve sağlıklı olduğu aşıkardır. Maalesef günümüzde böyle yağların ender bulunduğunu da bizim gözlemimiz olarak aktarabiliriz.

Ahmet Muhtar Paşa, Milan yağının da suni bir yağ olduğunu ancak nefis olduğunu aktarmıştır. Bu yağa Milan yağı denmesinin sebebinin en kuvvetli tahminimizce o zamanlarda bahsi geçen bölgede bulunan bir diğer adı Milli aşireti olan Milan aşiretinin bulunması ve bu yağın onlar tarafından üretilmiş olmasıdır.

“Osmanlı arşiv vesikalarında aşiretin adı, yazılış bakımından Milli, Millili, Millü, Millilü, Milan olarak geçmektedir. Milli Aşireti, Anadolu’da birçok yere dağılmış vaziyette bulunmasına rağmen en büyük iki kol şeklinde; Urfa, Mardin ve çevresindeki birinci kol ‘Milli’ adıyla, İran sınırına yakın Van, Ağrı dolaylarındaki ikinci kol ise vesikalarda ‘Milan’ adıyla anılmaktadır. Bu yazımdaki farklılıkta, aynı aşiretin coğrafik olarak Arap ve Fars coğrafyasına ve diline olan yakınlığının telaffuz üzerindeki etkisi olduğu anlaşılmaktadır.” (Ekinci, 2017, s. 76-77).

3.5. Hayvancılık

At yetiştiriciliğe de önem veren Ahmet Muhtar Paşa ülkemizde Amik Ovası, Çukurova, Konya Ovası, Haymana Ovası başta olmak üzere at yetiştirmeye uygun ovalar olduğunu dile getirmiş ve o günlerde de oralarda hayvan yetiştirildiğini söylemiştir. Ancak ata ve at yetiştirmeye yağbetin gittikçe azaldığını ve bunun sebebinin bazı mahalli idarelerde at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapılmasına izin verilmediği olduğuna parmak basmıştır. Her konuda olduğu gibi bu konuda da bir çözüm önerisinde bulunarak; hükümet tarafından destek verilmesiyle atlara ve at yetiştiriciliğine yağbet olabileceğini düşünmüştür.

Develerin bakımının ve beslenmesinin kolay olması, öte yandan fazla yük taşımalarının onları harika birer yük hayvanı olmaya uygun kıldığını bildiren müellif, Konya, Adana, İskenderun ve Halep arasında binlerce deve gördüğünü aktarmıştır. Ancak at yetiştirmek, deve yetiştirmekten daha zor olduğu için ve tarımda da atlar, öküz ve manda gibi pek

kullanılmadığı için halkın deveye yöneldiğini bildirmiştir ancak bunun yanlış olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir.

Eskiden at ve katırla taşımacılık yapılırken şimdi daha çok deveyle yapıldığını aktarmış ve bu durumu padişahın da farketmiş olduğunu ve önlem olarak at yetiştirmeye ve çoğaltmaya dair fermân buyurduğunu zikretmiştir. Halkın da bu konuda çalışmalara hemen başladığını aktaran müellif bu çalışmaları hızlandırmak için bazı önerilerde bulunmuştur.

Bunlar: Tarımda çifte sürmek, harman çevirmek gibi işlerde at kullanmak, mahalli hükümetlerin cirit oyunlarını ve düğünlerde atla gösteri yapılmasını desteklemesi, halkın atları yüksek fiyatla yurtdışına satabilmelerine izin verilmesi, padişah tarafından büyük yarışlar düzenlenmesi ve sonucunda büyük para ödülü de dahil çeşitli ödüller verilmesi, madalyalar verilmesi, zaman içinde at sayısı arttıkça hala deve kullanmakta ısrar edenlere yurtdışından deve alırken vergilerin artırılmasıdır.

İçlerinde en ilginç bulduğumuz ise katırın attan alınmaması, eşekten alınması gerektiğini yazması olmuştur. Ahmet Muhtar Paşa, böylece at sayısı artırma işinin sekteye uğramayacağını belirtmiştir. Atın milletimizin en zor zamanlarında bile çok sevildiğine, yine o sevgiye ulaşmamız gerektiğine parmak basmıştır. Son olarak at yetiştirmekle ilgili ayet ve hadislerin halka yayılmasını da bir rağbet aracı olarak aktarmıştır. Ancak bu husustaki ayet ve hadisleri yazmadığı dikkatimizi çekmiştir. Bunun sebebinin kendisinin de zikrettiği gibi seyahat ederken tuttuğu notlardan müteşekkil olan bu eseri yazarken Kur'an-ı Kerim'e ve hadis kitaplarına kolaylıkla ulaşamaması olabilir diye tahmin etmekteyiz. Ayet ve hadislerin yazımında bir hata olması ihtimaline karşı önlem amaçlı olarak yazmadığını düşünmekteyiz.

3.6. Eğitim

Ahmet Muhtar Paşa, mevcut olan okullarla eğitim alanında bir kalkınma başladığını dile getirmiştir. Ancak o dönemde hala Konya, Adana ve Halep tarafındaki köy, kasaba ve maalesef şehir merkezlerinde bile okuma yazma bilmeyen pek çok insanın olduğunu aktarmıştır ve buna dair üzüntüsünü belirtmiştir. On dokuzuncu asırda hala okuma yazma bilmemeyi, özellikle okuyamamayı resmen felaket olarak nitelendirmiştir. Müellif, Halep gibi halkı Arapça konuşan bazı yerlerde ilkokul eğitiminin Arapça olmasının, Osmanlı Türkçesi öğrenmelerine kısmen engel olduğunu aktarmıştır.

Halep ve Adana çevresinde Hristiyan okullarının fazla olmasına çok üzülen Ahmet Muhtar

Paşa, Adana, Tarsus ve Halep'teki Ermeni, Rum, Protestan, Cizvit, Fransisken kız ve erkek okullarının eğitimde ileri gitmesinin, buna karşın kendi evlatlarımızın geri kalmasının kabul edilemeyecek bir şey olduğunu dile getirerek aceleyle eğitimde yenilikler ve düzenlemeler yapılmasını arzu etmiştir.

İstanbul ve taşrada otuza yakın askeri rüştiye yani askeri ortaokul olduğunu ileten müellif, Halep'te bulunan askeri ortaokulun beş yüze yakın Arap öğrencisi olduğunu ve öğrencilerin hem iyi bir eğitim aldıklarını hem de Türkçe'yi iyice öğrendiklerini ifade etmiştir. Ankara, Konya, Kayseri ve Adana'da yeni askeri rüştiyeler açılması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.

Öğrenci sayılarının genel olarak az olmasından şikayetçi olan müellif, özellikle Halep'teki ilkokul binasının şehrin en güzel yerinde bulunurken ve gayet büyük bir bina iken ancak yüz kadar öğrencisinin olmasına çok hayret ettiğini zikretmiştir. Yine bu konuda da yenilikler yapılmasının gerekliliğini dile getirmiş ve öğrenci sayısının artması için mahalli hükümetlerin ve maarif memurlarının el birliğiyle çalışmasını ve halkı teşvik etmesini önermiştir.

Konya, Adana ve Halep'te dini eğitim veren okulların eğitim süresinin uzun olmasının (yaklaşık yirmi yıl) öğrencileri geri bırakmakta olduğuna dikkat çeken müellif, bu alanda da yeniliklere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiş ve padişahın bu hususta emir buyurmasını önermiştir. Eğer eğitimde yenilikler yapılırsa (ki bu yeniliklerden birinin de din eğitiminde de Arapça kullanılan yazıların Osmanlı Türkçesi'ne tercümesinin yapılması olduğunu düşünmüştür) birçok alimler, fakihler yetişeceğini düşünen Ahmet Muhtar Paşa, o günlerde halihazırda Arap ve Kürt birçok alim ve fakihin Halep'te bulunduğunu aktarmıştır.

Müellifin parmak bastığı bir diğer konunun Mersin, Tarsus, Adana, Halep, Antep, Maraş ve bazı şehirlerde gayrimüslim öğrencilerin durumu olması dikkat çekicidir. Söz konusu öğrencilerin Osmanlı evladı olduğu için siyasi açıdan Osmanlı okullarında okumalarının daha uygun olacağını aktarmıştır.

Ahmet Muhtar Paşa, daha önce bahsettiği at yetiştirmeye uygun ovalar üzerinde bir ziraat okulu kurulmasının da hem ziraat hem eğitim açısından çok faydalı olacağına dikkat çekmiştir. Eğitimin uygulamalı kısmı olması gerektiğini düşünmesi bize yeniden müellifin zeki ve öngörülü biri olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan Osmanlı Türkçesi'ni öğrenmenin zor olduğunu düşünen müellif, bundan ötürü bazı köylerde sadece imamların okuma yazma bildiğini, hatta çoğu imamın da rika yazısını

zar zor okuyabilmekte olduğunu dile getirmiştir. Zira rika yazısı “Harflerin düz ve kısa olmasından dolayı çabuk yazılmaya ve birbirine bitişirmeye elverişlidir. Fakat okunmasının kolay olduğu söylenemez.” (Yıldız, 2012, s. 58).

Müellif, Osmanlı Türkçesi’ni öğrenmek için Türkçe, Arapça ve Farsça’nın etraflıca bilinmesi gerektiğini, bunun çok zor olduğunu ve uzun yıllar aldığını, bunun da eğitimde zorluğa sebep olduğunu ifade etmiştir. Senelerce eğitim alanlar için bile zor bir dil olduğunu eklemiş ve dilin sadeleştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu konuyla ilgili önerisi ise halkın okuyacağı roman, hikaye gibi eserlerin daha basit bir dil ile yazılması olmuştur.

İlerleyen sayfalarda yine aynı konuya değinerek; toprak sınırlarımız içinde Osmanlı Türkçesi’ni bilmeyen insanlarımızı olduğunu hatta bazı askerlerimizin bile Türkçe’ye aşinalığının az olduğunu bildiren Ahmet Muhtar Paşa, Romanya, Bosna-Hersek ve Cezayir gibi ülkelerde halkın yönetimin dilini öğrenmiş durumda olduğunu aktarmıştır. Yine dilde sadeleştirme yapılmasının gerekliliğini vurgulayarak, daha kolay öğrenilebilmesi için kitapların, eserlerin ve gazetelerin açık Türkçe ağırlıklı yazılmasının uygun olacağını iletmiştir. Kendi cümleleriyle çok güzel biçimde ifade ettiği için aynen aktarmak gerekirse:

“Akvâm ve milletlerin kendi lisânları ile kâim ve bâkî olduğu, şimdiki usûl-i tahrîr ve kitâbetimizin ahâlîmizden belki yüzde doksan beşini müstefîd edemediği ve hele Osmanlı ülkesi hâricindeki milyonlarca Türkler ve Türkçe söyler akvâm-ı İslâmiyye’ye pek muğlak ve yabancı geldiği ve söylediğimiz gibi yazmadıkça ilmen hîçbir sûretle ileri gidilmeye imkân hâsıl olmayacağı hiç unutulmayacak, iyi düşünülecek hakâyikattandır.” (Ahmet Muhtar Paşa, 1899, s.138-139).

3.7. Kumaşçılık, Sabunculuk, Ayakkabıcılık

Ahmet Muhtar Paşa, Halep’in kumaşçılıkta çok ilerlemiş seviyede olduğunu, kumaşlarının o dönemde dünya çapında ünlü olduğunu iletmiştir. Ancak eskiden beş, altı bin kumaş tezgahı varken bu sayının o günlerde bin, iki bine düştüğünü, sebebinin Avrupa’nın ucuz ve çok sayıda kumaş üretmesi olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan bir tezgah amelesinin günlük ücretinin önceden yirmi beş, otuz kuruşken o vakitlerde üç, dört kuruşa indiğini de eklemiştir. Bu sebeple amelelerin bu incelikli, güzel işi bırakıp kaba saba işlere yöneldiklerini esefle zikretmiştir.

Oysa ki Halep kumaşları her bakımdan Avrupa kumaşlarından üstündür diyen Ahmet Muhtar Paşa, kumaş sanatının kalkındırılmasını arzu etmiş ve bunun için; kumaşların gümrük vergisinden muaf tutularak ihraç edilebilmesinin önünün açılmasını uygun bulmuştur. Halep’te kumaş fabrikası kurulmasını ve kendi kumaşlarımızdan yapılan

giysilerle moda oluşturulmasını fikrederek, kumaş sanatında ileri gidenlere de at yetiştirenlere verilmesini arzu ettiği gibi ödül verilmesini önermiştir. Bir diğer önerisi ise gelin odalarının Halep kumaşlarıyla döşenmesi olmuştur. Ayrıca bu kumaşlarla üretim yaparken kullanacağımız iplik için bile dışarıya bağımlı olmamamızı isteyen müellif, ithal etmek yerine iplik fabrikası kurarak kendi üretimimizi sağlamamızı istemiştir.

Ahmet Muhtar Paşa, Halep'te sabunculuğun gayet iyi ve ileri seviyede bulunduğunu, bu konuda yapılabilecek tek şeyin Avrupa'ya sabun ihraç etmek hususunda birtakım düzenlemeler olduğunu belirtmiştir. İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor'ın *Diyarbakır Eyaleti'ne Dair İthalat-İhracat İstatistikleri Ve Değerlendirmeleri* (1853-1863) isimli eserinde geçtiği üzere:

“Sabun: Diyarbakır Eyaleti'nin sabun ihtiyacı Urfa ve Halep'ten karşılanmıştır. Halep'teki sabun zeytinden üretilmişken Urfa'daki sabun menengiç ve yağından üretilmiştir.” (Görür, 2018, s. 333).

Ayakkabıcılıkta da gayet ileride hatta mükemmel seviyede olan Halep'in bu hususta halkına ve çevresine fazlasıyla yettiğini ancak diğer ülkelere ihraç olması için burada bir meşin ve kösele fabrikası kurmanın çok faydalı olacağını aktarmıştır. Her sene develerle Avrupa'ya hayvan derileri gönderildiğini yazan müellif, bunun yerine bu derileri Halep'te kendi kurduğumuz fabrikada işlemenin vatanımız için çok daha iyi olacağını zikretmiştir.

Tekrar tekrar tren yapılmasına parmak basan Ahmet Muhtar Paşa'ya hak vermemek elde değildir çünkü trenler özellikle otomobillerin ve otomobil yollarının günümüzdeki kadar yaygın olmadığı o dönemde hem insan taşımacılığı için, hem ticaret için ve hem de askeriye için vb birçok alanda günümüze kıyasla çok daha önemlidir.

3.8. Ziraat

Ziraat ve çiftçilikte de Halep'in ileri bir seviyede olduğunu aktaran müellif, Kuveyk Nehri'ne Sacır Suyu'nun da akıtıldığı takdirde daha da ileri gideceğini hatta hasılatın beş on misli artacağını düşündüğünü zikretmiştir. Eğer gerçekleştirilirse burada bulunan çok güzel portakal ve limon bahçelerinin üretiminin de artacağını ve ihraca bile başlanabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinde de küçük vapurlar işlettilirmeye başlanırsa buradaki halkın da ziraat ve ticaret olarak ileri gideceğini yinelemiştir.

Ahmet Muhtar Paşa, Çukurova'da çok pamuk yetiştirdiğini ve burada Hristiyanlar tarafından

iplik üzerine bazı fabrikalar kurulmuş olduğunu aktarmıştır. Acilen Adana’da milli bir iplik fabrikası kurulması gerektiğini ve İstanbul’daki zengin iş adamlarının bile buna önem vermesinin faydalı olacağına parmak basmıştır. Burada dikkatimizi çeken şey iplik fabrikası konusunda daha önce Halep’te de bir iplik fabrikası olmasının gerekliliğinden söz etmiş olduğu ama bu satırları yazarken konuyu oraya bağlamaması olmuştur. Zira eserde bir konudan ikinci, üçüncü kez bahsettiğinde hep “balada (yukarıda) bahsi geçtiği üzere” gibi ifadeler kullanması alışık olduğumuz bir husustur. Burada müellifin daha önce bahsettiğini unutması ihtimalinden ziyade ipliğin nakliyatının o dönemdeki zorluğu, bundan bahsetmemesine sebep olmuş olabilir diye düşünmekteyiz.

3.9. Kerpiç Evler

Ahmet Muhtar Paşa, Anadolu şehirlerinde; özellikle Konya, Adana ve Bursa gibi vilayetlerde köylerdeki evlerin çoğunun kerpiçten olduğuna şahit olduğunu aktarmıştır. Bu evleri derme çatma ve estetikten yoksun evler olarak nitelendirmiştir. Yağmur ve kar yağdığında insanların evlerin damı aktığı için zorluk çektiklerini belirtirken, en sağlam kerpiçten evin bile maksimum on beş sene dayanabildiğini aktarmıştır. Bu sebepten bazı köylerin yok olmaya yüz tuttuğunu ve bunun sebebinin ise evlerin çürümesiyle insanlar gitmiş olabileceğini ihtimalini düşündüğünü yazmıştır. Babadan oğula bile bir evin sağlam, dayanıklı bir hal üzere bırakılamadığını, evlerin ömrü bu şekilde kısa olduğu için herkesin hayatında en az bir kere ev yapmak mecburiyetinde kaldığını bildirmiştir. Tabi ki bu konuda da bir çözüm önerisinde bulunarak padişahın kararıyla etrafında taş veya orman olan arazilerde kerpiçten eve izin verilmemesini, bunun bir zorunluluk kılınması gerektiğini düşünmüştür. Yine mamuriyetin emarelerinin en önemlilerinden biri olarak gördüğü fabrika kurulması düşüncesine defaatle şahit olduğumuz müellif, bu hususta da tuğla fabrikası kurulmasının ve bunun neticesinde evlerin tuğladan yapılmasının önünün açılmasını tahayyül etmiştir.

Halep ve Şam’daki gözlemlerini aktaran Ahmet Muhtar Paşa yüz senelik evlerin varlığından bahsetmiş ve bütün ailenin (evlatlar ve torunlar dahil olacak şekilde) bu evde oturduğuna dikkat çekmiştir. Oysa o dönemde İstanbul’da bile yüz seneyi geçen evin henüz görülmemiş olmasını üzüntüyle belirtmiştir. Ancak Beyoğlu’nu hariç tutmuştur çünkü 1870 yılında gerçekleşen büyük bir yangından sonra orada ahşap evlere izin verilmediğini aktarmıştır.

Evi veya herhangi bir yapıyı kargir (taş veya tuğladan yapılmış) yapmanın, evin ömrünü

doğrudan uzatacağına parmak basmıştır ve ahşap evlerin bile esasen barakadan ibaret olduğunu düşündüğünü zikretmiştir. Ahşaptan ev yapılmaya devam edilirse bu evlerin hem evladiyelik olamayacağını hem de ülke olarak kalkınmamıza engel teşkil edeceğini yazmıştır.

Müellif, geçmişten bize anlatılan büyük ahşap köşkerlerin neden günümüze kalmadığının akledilmesini gerektiğinin, öte yandan daha eski zamanda yapılan ama taştan olan binaların hala durduğunun altını çizmiştir. Kargir yapılan camileri ve medreseleri örnek vererek yaşadığı dönemde sapsağlam duruyor olduklarını eklemiştir.

Düşüncesini desteklemek için ise Ayasofya Cami ve el-Hamra Sarayı'nın kargir olduklarından ötürü yıllara adeta meydan okuduğunu aktarmıştır. Onun bu satırları yazmasının ardından, aradan geçen yüz yirmi altı senede de bu yapıların hala sapsağlam ayakta olduklarını gördüğümüzden ötürü Ahmet Muhtar Paşa'ya hak vermemek elde değildir.

3.10. Coğrafya

Ahmet Muhtar Paşa eserinin sonlarına doğru İskenderun'da bulunan bazı bataklıklardan söz etmiştir. Onların kurutulmakta olduklarını ama işin yavaş ilerlediğini ve hızlanmasının gerektiğini aktarmıştır. Payas'ta da bazı bataklıkların var olduğundan ve onların da kurutulması gerektiğinden bahseden müellif, tren gelmesi durumunda buradaki limon ve portakal ticaretinin artacağını ve şehrin daha mamur bir hale geleceğini düşünmüştür. Hatta dünyanın en latif ve mamur yerlerinden biri olacağını, öyle ki Avrupalıların kışı geçirmek için bu bölgeye geleceğini umut etmiştir.

Pozantı'dan da havası, suyu ve doğal güzelliği ile adeta İsviçre'dir diyerek övgüyle söz etmiştir, Adana Konya ve Kayseri'den gelen yolların burada birleşmesinin ve burada birçok hanın olmasının bölgenin ticari ve siyasi önemini gösterdiğini zikretmiştir.

Ereğli Ovası'nın da göl ve akarsular bakımından çok güzel olduğuna değinen müellif, burada birçok bahçe bulunduğu için her türlü kuru ve yaş meyvenin olduğunu aktarmıştır. Hatta Ereğli'nin kuru eriğinin ve sulu kavununun dünyada eşi benzeri olmadığını özellikle belirtmiştir. Ereğli'nin de kalkınmak için ihtiyaç duyduğu bazı şeylerin olduğundan bahseden Ahmet Muhtar Paşa, buradaki bataklıkların kurutulmasının, at yetiştiriciliğinin artması için teşvikte bulunulmasının, fabrikalar inşa edilmesinin, ayrıca Konya demiryolunun bir an önce buraya uzanmasının gerekliliğini zikretmiştir.

Müellif, topraklarımızda birçok kaplıca olduğunu dile getirmiştir. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir, Ilgın ve Çiftehane’da bulunan kaplıcaları bildirmiş ve birçoğunun harap halde olmasından üzüntü duyduğunu aktarmıştır. Günümüzde özellikle Afyonkarahisar’ın kaplıcalarıyla meşhur olması ve saydığı diğer illerimizde de kaplıcaların mevcut olması ve çok ziyaretçisinin olması ülke çapında bilinen bir gerçektir. Zira Ahmet Muhtar Paşa da yeni bir tarzda tamir ve imarı yapılırsa yerli ve yabancı birçok hasta insanın şifa bulmak için buralara geleceğini tahmin etmiştir. Bu konuda da öngörülü biri olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

3.11. İsimlendirme

Ahmet Muhtar Paşa’nın son olarak bahsettiği konu bazı yerlerin isimlendirilmesi konusudur. Bu konuya verdiği önem onun ne denli milliyetçi bir kişi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ermeni Dağı, Bulgar Dağı, Gavur Dağı gibi isimlendirmelerin doğru olmadığını, milletimizi yansıtmadığını, daha da önemlisi tarihi bir gerçekliğin de olmadığını neredeyse öfkeyle belirtmiştir. Yine benzer bir husus olarak Konya tarafının neden “Rum” ismiyle anıldığını sorgulamış ve bu isimlerin böyle bırakılmasının kapitülasyon meselesinde olduğu gibi küçük bir şeyden anlam çıkaran yabancı devletler tarafından hak iddia edilmesine çanak tutacağını bildirerek adeta padişaha uyarıda bulunmuştur.

Hiçbir Bulgar’ın olmadığı bir yerdeki dağın adı neden Buldar Dağı olabilir diye hayret eden müellif, muhtemelen dağın isminin “Boğa Dağı” olduğunu ve talihsizlikler, yanlışlıklar sonucu isminin böyle kaldığını zannettiğini aktarmıştır. Yine tamamen müslüman bir çevresi olan dağın isminin “Gavur Dağı” olmasını şaşkınlık ve üzüntüyle sorgulamıştır. Halkının yüzde doksanı müslüman olan Konya’nın o günlerde hala Rum ismiyle anılıyor olmasının rahatsızlık verici olduğuna parmak basmıştır.

3.12. Son Söz

Ahmet Muhtar Paşa, bu seyahattaki notlarını sonlandırdığını belirtirken eseri kaleme aldığı dönemde gördüğü, duyduğu ve gerekli bulduğu bütün bilgileri hem padişaha hem gelecek nesillere aktarmak niyetinde olduğunu hissettirmiş, zaman zaman da zikretmiştir. Biz de bugün, bunun önemini çok net bir şekilde kavramış bulunmaktayız.

Müellif, daha önce de tipik bir layiha olduğunu dile getirdiğimiz bu eserin ismini “Asya-i

Osmani’de K       Bir Cevlan” olarak d             belirtmiştir. Ancak nedendir bilinmez daha sonra Rehber-i Umran adıyla Tahir Bey Matbaası’nda bastırđı ı bu güzide eserini padişahı anarak ve överek, dualarla noktalamıştır.

Dikkat çeken bir diğer husus şudur ki: Ahmet Muhtar Paşa’nın eseri yazmaya başladığı tarih 19   ubat 314’t  r; burada 314’ten kastedilen 1314 olmakla beraber bu o günün Rumi takvimdeki tekab  l  d  r, miladi takvimde aynı gün 3 Mart 1899’a tekabül etmektedir.

Eserin yazımını bitirdi  ı tarihi ise 15 Teşrinievvel 315 (Rumi takvim) olarak zikretmiştir ki, bu da miladi takvimde 27 Ekim 1899’a denk gelmektedir. Yedi, sekiz ay gibi kısa bir sürede böyle kapsamlı bir eser yazması bizi kendine hayran bırakmakta ve Ahmet Muhtar Paşa’nın dehasını kanıtlamaktadır.

SONUÇ

Rehber-i Umran; bahsettiği konular itibariyle Osmanlı Devleti'nin son dönemine eğitim, sanayi, askeriye, ekonomi, ulaşım gibi birçok alanda ışık tutmuştur.

Coğrafi olarak geniş bir bölgenin ele alındığı eserde birçok şehirden bahsedilmekte, kasaba ve köylerin de zaman zaman ismi geçmektedir. Bu mevkilerin tamamı hakkında bilgi vermekten geri durmayan Ahmet Muhtar Paşa, birçok alanda kalkınma sağlanabilmesi için önerilerde bulunmuştur. Zira amacının bir layiha yazmak olduğundan birçok defa kendisi de açıkça söz etmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa'nın en çok üzerinde durduğu konu tren hatlarıdır. Tren hatlarının yapılmasına verdiği önem açıktır. Sadece askeri sebeplerle değil yolculukların daha kolay yapılabilmesi, ticaretin de daha hızlı olabilmesi gibi farklı sebeplerle de bu fikrini desteklemiştir. Günümüzdeki trenlerin neredeyse birebir aynı güzergah üzerinde yapılmış ya da yapılıyor olması onun ferasetini ve dehasını kanıtlamaktadır.

Ayrıca eğitim konusuna verdiği önem de takdire şayandır. Özellikle bu alanda yapılmasını tahayyül ettiği yenilikler eğer yapılabilseydi, eğitimde büyük bir kalkınma sağlanabileceği düşünmekteyiz. Eğitim konusu günümüzde de en önemli konulardandır. Ahmet Muhtar Paşa'nın bahsettiği sıkıntılı durumların da küçük bir kısmı maalesef devam etmektedir. Örneğin zorunlu eğitim on iki yıl olduğu için bu süre bazı öğrencilere uzun gelmekte, bunun sonucu olarak öğrencilerde isteksizlik baş göstermektedir. Öğretmen olmamız hasebiyle bu duruma birebir şahit olmaktadır.

Öte yandan Ahmet Muhtar Paşa'nın askeri meseleleri bu eserinde de ele aldığı görülmektedir. Henüz birinci dünya savaşı başlamamışken olası tehlikeleri, tabiri caizse zayıf mevkileri görüp padişaha bildirmesi takdir edilmesi gereken yönlerindendir. Askeriye alanında askerlerin ulaşımından, düzenine kadar hatta giyecekleri üniformanın kumaşının sağlayacağı faydaları bile ele alması onun ne denli iyi bir asker olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Coğrafi olarak ele aldığı sıkıntılar ise ne mutlu ki günümüzde çözümlenmiş durumdadır. Örnek olarak; Ahmet Muhtar Paşa, kurutulması gereken bataklıklardan bahsetmiştir ve bugün bahsettiği bölgelerde bataklık bulunmamaktadır.

Öte yandan o günün şartlarında mühim olan ayakkabıcılık, sabunculuk, kumaşçılık gibi sanatlar günümüzde teknoloji sayesinde çok çabuk ve sağlam üretim sağlanabilmesi nedeniyle eski önemini kaybetmiştir. Ancak bu sanatların ifa edilmesinde Ahmet Muhtar Paşa'nın eserini kaleme aldığı zamanlarda arzu ettiği gibi fabrikalar kurulabilseydi şüphesiz büyük bir kalkınma sağlardı.

Ahmet Muhtar Paşa'nın ele aldığı bir diğer konu ise kerpiç evlerdir. İnsanımızın daha iyisini hak ettiğini düşünen müellif, kerpiç evlerin dayanıksızlığından şikayet etmiş ve uzun yıllar dayanabilecek sağlam evler yapılabilmesi için çözüm önerilerinde bulunmuştur. Buradaki üzüntüsünün sebebi kendisinin Avrupa seyahati de dahil çeşitli seyahatlerinde gözlemlediği tuğladan yapılmış sağlam evler görmesidir.

Eserin son sayfalarında ele aldığı önemli bir konu ise isimlendirme konusudur. Bu hususta milliyetçiliğine şahit olduğumuz Ahmet Muhtar Paşa'nın çok mühim bir noktaya parmak bastığı şüphesizdir. Coğrafi isimlendirmelerin bölgenin tarihine, halkına uygun ve kendi dilimizden seçilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Bunun önemi özellikle yaşadığımız günlerde çok açık bir şekilde farkedilmektedir.

Bu güzide eserin önemi aşikardır. Çalışmamızda elbette yalnızca transkripsiyon yapılmakla kalınmamış, değerlendirme yaptığımız kısımda eserin içerdiği konular ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ahmet Muhtar Paşa'nın bu eserinin transkripsiyonu tarafımızca yapılarak birçok yeni bilgi, bu ve benzeri alanda çalışma yapmak isteyenlerin istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmet Muhtar Paşa. (1899). *Rehber-i Umran* (Aü; C. 1). Tahir Bey Matbaası; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.
- Ak, M. (1984). *Ahmet Muhtar Paşa'nın "Layiha" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (TÜBESS üzerinden erişilebilir) [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Arslan, S. (2008). *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları* [Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=uLYeNrFA1RplQwXneya7LQ&no=IFMgHtqJCd_6Sa86F7i9EA
- Biyografya. (2025, Mayıs 25). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa*. Biyografya Beta. <https://www.biyografya.com/tr/biographies/gazi-ahmed-muhtar-pasa-75763d85>
- Bulut, M., Kala, M. E., Salık, N., & Nar, M. (Ed.). (2019). *Sultan II. Abdülhamid dönemi: Siyaset, iktisat, dış politika, kültür, eğitim*. İZU, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. <https://www.izu.edu.tr/arastirma/izu-yayinlari/kitaplar/sultan-ikinci-abdulhamid-donemi>
- Çap, S. (2016). Mahmut Muhtar Paşa'nın (1867-1935) Kur'an ve Hadisle İlgili İki Eseri Üzerine. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XVI(2), Article 2. <http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=engandidno=374528andwYazarlar=osman%20adsay&midno=91443750&Dergivalkod=0130>
- Ekinci, M. R. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Milli Aşireti XVIII.-XIX. yy.* [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpX-IDubKs84_6e_diNPwQ_gfVF3S7vL9SUMnzyueNU2G

Gazi Ahmed Muhtar Paşa. (1996). *Anılar-I: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi-i Evveli* (C. 1). Tarih Vakfı Yurt Yayınları 33.

Görür, E. D. (2018). İngiltere'nin Diyarbakır konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'ne dair ithalat-ihracat istatistikleri ve değerlendirmeleri (1853-1863). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(64), 325-346. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000705

Gözcü, A. (2016). I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(32), 133-167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/36989/423736>

Karsktb. (2025, Mayıs 25). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa Konağı*. Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://kars.ktb.gov.tr/TR-288192/gazi-ahmet-muhtar-pasa-konagi.html>

Keçeci Kurt, S. (2012). Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı*, 12(2). <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/145910/bir-egitim-uncusu-darussafaka>

Konhaber. (2025, Mayıs 25). *Öncelikli yatırım alanı olacak! Konya- Antalya ile Aksaray-Konya Hızlı Tren projesi hayata geçiyor*. Konhaber Türkiye'nin İnternet Gazetesi. https://www.konhaber.com/guncel/oncelikli_yatirim_alani_olacak_konya_antalya_i_le_aksaray_konya_hizli_tren_projesi_hayata_geciyor-1911616h

Nigdektb. (2025, Mayıs 25). *Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi*. Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://nigde.ktb.gov.tr/TR-74361/ulukisla-okuz-mehmet-pasa-kulliyesi.html>

Polat, Ü. G. (2014). I. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin (İngiltere-Fransa) İskenderun Çıkarması Planı ve İkinci Çanakkale Korkusu. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 21-48. <https://doi.org/10.19060/gav.01974>

Resmi Gazete - Cumhurbaşkanı Kararı, 9001 2 (2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241004-12.pdf>

- Sönmez, M. C. (2019). Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın İtalya Seyahati 1884. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 453-472.
<https://doi.org/10.33171/dtcfdergisi.1044714>
- TCDD. (2025, Mayıs 25). *Ankara-Sivas Hızlı Demiryolu Hattı İşletmeye Açıldı*. TCDD Taşımacılık. <https://www.tcdd.gov.tr/projeler/ankara-sivas-yuksek-hizli-tren-projesi>
- Tönük, V. (1945). *Türkiye'de idare teşkilâtı ...* Kanaat basım ve ciltevi.
<https://books.google.com.tr/books?id=kB5hPQAACAAJ>
- Uçarol, R. (1976). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi* (Yelken Matbaası, C. 1). MİLLİYET YAYIN LTD. ŞTİ. YAYINLARI.
- Uçarol, R. (1996). Gazi Ahmed Muhtar Paşa. İçinde *DİA* (C. 13, ss. 445-448). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-ahmed-muhtar-pasa>
- Vikipedi. (2025, Mayıs 25). *Hicaz Demiryolu*. Vikipedi Özgür Ansiklopedi.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Hicaz_Demiryolu
- Vikipedi. (2025, Mayıs 25). *Konya-Yenice demiryolu*. Vikipedi Özgür Ansiklopedi.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya-Yenice_demiryolu
- Vikipedi. (2025, Mayıs 25). *Konya-Yenice yüksek standartlı demiryolu*. Vikipedi Özgür Ansiklopedi.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya-Yenice_y%C3%BCksek_standartlı%C4%B1_demiryolu
- Yaramış, S. Y.-A. (2019). Osmanlı Devleti'nde Miladi Esaslı Takvim; Takvim-î Garbî'nin Kabulü. *Journal of Turkish Studies*, Volume 14 Issue 3 (Volume 14 Issue 3), 1897-1915. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22434>
- Yıldız, A. V. (2012). Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(28), 47-62.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/harranilahiyatdergisi/issue/26251/276508>
- Yurt, D. (2020). Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği. *The Journal of*

Social Science, 4(8), 605-616. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.734940>

Yurtoğlu, B. (2020). Eğitim Tarihimizde Bir An: İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Darüşşafaka'nın Yeniden Kuruluşu. *Kastamonu Education Journal*, 28(6), 2437-2449. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.833962>

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza

Danışman Adı Soyadı